

Газуда Михайло Васильович – доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Закінчив Ужгородський національний університет за спеціальністю “Економіка підприємства” (2000 р.).

Автор понад 100 наукових праць, з них 7 монографій з проблем аграрного виробництва, продовольчого забезпечення, використання відновлюваних природних ресурсів у сільському господарстві та механізмів управління ними, формування системи регіонального менеджменту з метою збереження і відтворення природно-заповідних територій, становлення і розвитку

сфери малого підприємництва, забезпечення збалансованого розвитку гірських територіальних систем, розроблення та побудови ефективного механізму формування і використання фінансового потенціалу країни та її регіонів.

Коло наукових інтересів: формування управлінських підходів до результативного розвитку територіальних економічних систем, удосконалення механізмів управління природних ресурсів, оптимізація систем державного та регіонального управління.

Волощук Надія Юрївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів Карпатського інституту підприємництва Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”». Закінчила Ужгородський державний університет за спеціальністю “Планування промисловості” (1981 р.), а також Вищий навчальний заклад «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”» за спеціальністю “Фінанси і кредит” (2017 р.) здобувши кваліфікацію магістра з фінансів і кредиту.

Автор понад 30 наукових праць з проблем становлення і розвитку малого підприємництва, формування державної регуляторної політики у сфері підприємництва, регіонального менеджменту розвитку малого бізнесу, функціонування малого підприємництва прикордонного регіону, активізації підприємницької діяльності, забезпечення ефективності організації толінгових операцій, об’рунтування наукових підходів до здійснення комплексного фінансового аналізу діяльності підприємства.

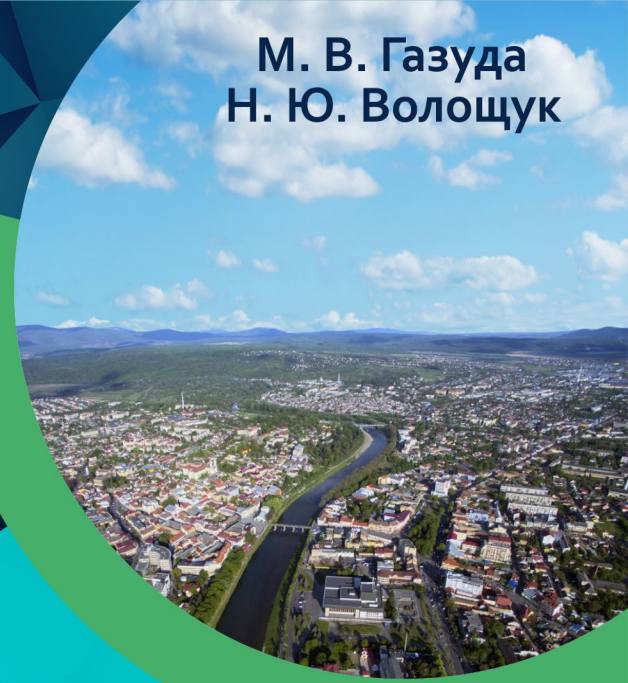
Коло наукових інтересів: фінансовий потенціал розвитку регіону, формування фінансової стійкості адміністративно-територіальних одиниць, механізми забезпечення фінансово-економічної стабільності в регіоні, удосконалення підходів щодо зміцнення фінансово-економічного стану підприємства.

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК
СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА

М. В. Газуда
Н. Ю. Волощук

М. В. Газуда
Н. Ю. Волощук

РЕГІОНАЛЬНИЙ
РОЗВИТОК
СФЕРИ МАЛОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВО

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПІДПРИЄМНИЦТВА
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»**

М. В. Газуда

Н. Ю. Волощук

**Регіональний розвиток
сфери малого підприємництва**

Монографія

У ж г о р о д – 2017

Газуда М. В.

Регіональний розвиток сфери малого підприємництва/М. В. Газуда, Н. Ю. Волощук. – Ужгород: Видавництво «ФОП Сабов А.М.», Ужгород – 254 с.

У монографії досліджуються теоретико-методичні і прикладні аспекти розвитку сфери малого підприємництва. Здійснено теоретичні узагальнення і обґрунтовано окремі аспекти розв'язання наукової проблеми щодо становлення, функціонування і розвитку підприємницької діяльності. Визначено роль і місце сфери малого підприємництва у соціально-економічному розвитку регіону. Розкрито специфічні особливості та передумови становлення і розвитку малого підприємництва Закарпатської області. Здійснено факторний аналіз регіональних умов та виявлено основні тенденції, можливості і загрози розвитку малого бізнесу на рівні регіону, шляхом проведення рейтингового аналізу конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіонального розвитку. Окреслено конкурентні переваги регіону в контексті інвестиційного та бізнес-клімату, що зумовлюються сприятливими інституційними умовами ведення бізнесу на основі спрощених підходів до започаткування нового бізнесу, довіри до місцевих органів влади тощо. Аргументовано, що розвиток сфери малого підприємництва потребує формування дієвого механізму державного регулювання і підтримки підприємництва передусім на інституціональних засадах, а також забезпечення публічності і прозорості державної регуляторної політики, правового захисту, активізації діяльності громадських об'єднань підприємців.

Для спеціалістів, науковців, практиків, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, коледжів економічного профілю, працівників управлінських структур, державних органів влади, органів місцевого самоврядування.

Рецензенти:

М. А. Лендєл – член-кореспондент НААН України, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, завідувач кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Ужгородського торгово-економічного інституту КНТЕІ

В. І. Ярема – доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», заслужений працівник освіти України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол № 14 від 13 грудня 2016 р.) та
Карпатським інститутом підприємництва Вищого навчального закладу
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
(протокол № 1 від 25 жовтня 2016 року)*

ISBN

©М. В. Газуда, Н. Ю. Волощук, 2017
©ФОП Сабов А.М. 2017

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	6
1.1. Теоретичні основи підприємництва	6
1.2. Економічна сутність та класифікаційні ознаки малого підприємництва	29
1.3. Методичні підходи до дослідження розвитку сфери малого підприємництва.....	45
РОЗДІЛ 2. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	63
2.1. Передумови становлення і розвитку сфери малого підприємництва.....	63
2.2. Факторний аналіз умов розвитку сфери малого підприємництва у Закарпатській області.....	83
2.3. Оцінка ефективності функціонування малих підприємств регіону за видами економічної діяльності.....	100
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	119
3.1. Державне регулювання малого підприємництва.....	119
3.2. Програмування у забезпеченні функціонування малого бізнесу.....	137
РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕГІОНУ.....	153
4.1. Толінг, як форма активізації розвитку малого бізнесу в регіоні.....	153
4.2. Розвиток малого підприємництва регіону на перспективу.....	172
ПІСЛЯМОВА.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	209

Передмова

Розвиток малого підприємництва, як специфічної сфери ринкових відносин відіграє важливу роль у забезпеченні збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України. Результативність його функціонування пов'язують із новаційними змінами у структурній модернізації регіональної економіки, вирішенні соціальних проблем у процесі життєзабезпечення населення та раціонального природокористування і охорони довкілля. Ефективний розвиток сфери малого підприємництва формує конкурентне середовище для суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності в системі регіональної економіки, для результативного функціонування яких є сприятливі умови і ресурсний потенціал, зацікавленість іноземних і вітчизняних інвесторів. При цьому успішна діяльність сфери малого підприємництва вирішує ряд важливих завдань у забезпеченні регіонального розвитку, зокрема сприяє поповненню бюджетів різних рівнів, насиченню споживчого ринку товарами та послугами, формуючи нові робочі місця, підвищуючи зайнятість населення і знижуючи при цьому рівень безробіття.

В суспільстві сформувалися певні принципи щодо перспектив функціонування суб'єктів малого підприємництва. Цей вид господарювання за роки незалежності України пройшов складний організаційний шлях становлення і розвитку з утвердженням певних тенденцій підприємницької діяльності. Визначилися напрями господарювання малих підприємницьких структур, окреслилися першочергові завдання їх подальшого функціонування і розвитку, сформувалася суспільна думка щодо їх діяльності.

Актуалізація розвитку малого підприємництва в умовах децентралізації владних повноважень потребує особливої уваги з боку держави, оскільки утвердження позитивних тенденцій і реалізація заходів щодо удосконалення підприємницької діяльності в регіоні перебувають у прямій залежності від формування цілеспрямованої, послідовної та прогнозованої державної регуляторної політики та дій місцевої влади і

управлінських органів у сфері господарської діяльності. Активізація його зростання базуватиметься на дієвому інституційному забезпеченні, усуненні адміністративних бар'єрів та зменшенні регуляторних факторів функціонування суб'єктів підприємництва, формуванні механізму фінансової підтримки та заохоченні інвестування у сферу малого бізнесу, підвищенні ефективної співпраці у форматі держава-бізнес-соціум.

Комплексному теоретико-практичному дослідженню питань становлення, функціонування і розвитку сфери малого підприємництва, формуванню його інноваційного потенціалу в умовах поглиблення ринкових відносин присвятили свої праці вітчизняні вчені – О. Амоша, В. Геєць, В. Бондаренко, М. Бутко, З. Варналій, В. Василенко, Б. Данилишин, Т. Дудар, В. Захарченко, В. Збарський, С. Кваша, М. Козоріз, І. Комарницький, В. Кредісов, Ю. Лупенко, М. Малік, А. Мельник, В. Худолій, Л. Чернюк, М. Чумаченко, А. Чухно та ін.

Наукові основи забезпечення ефективного функціонування сфери малого підприємництва на регіональному рівні, зокрема за пріоритетними видами економічної діяльності висвітлено в публікаціях І. Баланюка, В. Варцаби, Л. Газуди, В. Готри, Б. І. Дяченко, Л. Ковальської, М. Лендела та ін.

Важливість наукової проблеми недостатність її розроблення та складні завдання щодо удосконалення державної і регіональної підтримки малого підприємництва в умовах децентралізації владних повноважень є актуальною підставою до проведення монографічного дослідження.

Монографія призначена, передусім, для науковців, аспірантів, магістрів ДВНЗ «Ужгородський національний університет» та Карпатського інституту підприємництва ВНЗ Університету «Україна», а також широкого кола фахівців, які займаються дослідженнями розвитку сфери малого підприємництва. Автори висловлюють щирю вдячність рецензентам: доктору економічних наук, професору, член-кореспонденту НААН України Ленделу Михайлу Андрійовичу, доктору економічних наук, професору, Яремі Василю Івановичу за глибокий аналіз та корисні зауваження під час виходу монографії у світ.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Теоретичні основи підприємництва

У розвитку як світової, так і національної та регіональної економіки на сучасному етапі господарювання відбуваються процеси активізації діяльності у сфері підприємництва. Нині підприємництво набуває нового інноваційного характеру, що окреслює його важливу роль в економічному зростанні країни, соціальному забезпеченні і підвищенні добробуту членів суспільства. Тому сфера підприємництва, підприємницька діяльність в умовах поглиблення ринкових відносин потребує уваги і теоретиків і практиків, які можуть привнести новаційні підходи до розуміння сутності досліджуваної категорії.

Багатогранність наукових джерел дає можливість простежити еволюцію розвитку трактування поняття «підприємництво». Так, у XVIII ст. англійський економіст Р. Кантільйон застосував термін «підприємець» в значенні людини з невизначеними фіксованими доходами. З розвитком капіталізму підприємницька діяльність від розбою, сфери послуг, торгівлі та обміну поширилась на організацію виробництва. Перші організатори власного діла були великими власниками. Підприємця характеризували як велику «грошову людину», господаря, роботодавця, власника, що йде на ризик заради збагачення [57, с. 723].

Характеризуючи роль підприємця, А. Сміт відзначив, що «він має на увазі лише свій власний інтерес, переслідує власну користь, причому в цьому випадку він невидимою рукою скеровується до мети, яка зовсім і не входила в його наміри. Переслідуючи свої власні інтереси, він часто більш дійовим способом служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо намагається служити їм». У праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» [154, с. 32], відмічений науковець трактував підприємця як власника капіталу, який заради реалізації певної комерційної ідеї та одержання прибутку йде на ризик. Підприємець сам планує та організовує виробництво, реалізує вигоди, пов'язані з поділом праці, розпоряджається результатами виробничої діяльності. Його

поведінка регулюється центральним механізмом ринкової системи – конкуренцією.

Французький економіст Ж. Сей характеризував підприємця як людину, яка «організовує інших людей в межах виробничої одиниці» [151, с. 11, 123]. У «Трактаті політичної економіки» (1803 р.) Ж. Сей зазначав: «Значний вплив на розподіл багатств робить здатність індустріальних підприємців. В одній і тій же сфері промисловості підприємець – розумний, діяльний, людина знань і порядку – здобуває багатство, тим часом як інший, не обдарований такими ж якостями або той, який натрапив на несприятливі обставини, розоряється... Підприємці є лише, так би мовити, посередниками, що шукають необхідні продуктивні послуги для виготовлення продукту в міру попиту на нього» Дослідник трактував підприємницьку діяльність, як поєднання факторів виробництва (землі, праці й капіталу) [151, с. 81] й підкреслював, що підприємці відіграють активну роль в економіці, і наголошував на організаторських функціях, тобто діють на власний розсуд і ризик з метою отримання вигоди, володіючи при цьому знанням і досвідом, комбінуючи фактори виробництва.

Характеризуючи підприємницьку діяльність М. Туган-Барановський, український педагог, публіцист, економіст і громадський діяч, визначав підприємництво як кустарну промисловість, як дрібне селянське, товарне, неземлеробське виробництво для потреб ринку та одночасно як домашню систему крупного виробництва [86, с.129-135]. Він наголошував на важливості кооперації в підприємстві, коли розвиваються кредитні, позичково-ощадні, споживчі, будівничі, закупівельні товариства, збутові, по переробці сільськогосподарської продукції, трудові і виробничі артілі [177, с. 210-223].

Провідні вчені Інституту регіональних досліджень НАН України відзначають [119, с. 11-14]:

- перші дослідники підприємництва основну увагу приділяли визначенню основних рис підприємця;

- лише в середині ХІХ ст. американський економіст Ф. Уокер зробив спробу охарактеризувати підприємців як певний соціальний прошарок у

суспільстві, визнаючи за підприємцями функції лише висококваліфікованого керівництва та нагляду за робітниками підприємств;

- більш повну систему поглядів на розвиток підприємництва як виду виробничо-господарської діяльності та її впливу на розвиток суспільства вдалося сформулювати представникам відомої австрійської економічної школи наприкінці ХІХ ст. Сутність їх поглядів полягає у визнанні підприємницької діяльності як об'єктивного та важливого соціально-економічного явища в житті суспільства, яке здатне гнучко реагувати на зміни ринку, заповнюючи його ніші та виявляючи «вузькі місця» в існуючих технологіях виробництва, в асортименті товарів та послуг, у структурі цін на них в різних географічних сегментах [148, с. 192];

- успіх підприємницької діяльності ставився у залежність від ділових якостей підприємців. Зокрема, таких як: сміливість і готовність іти на виправданий ризик; вміння оцінити і використати тимчасові переваги ринкової ситуації; вміння передбачити прогресивність інновацій і реалізувати їх;

- отже, підприємництво і підприємець як його ключова фігура нерозривно пов'язується на всіх етапах дослідження підприємницької діяльності. При цьому з ускладненням ринкових відносин, технологій і інтенсифікацією використання досягнень науки і техніки центр уваги в дослідженні підприємництва зміщується із сфери торгівлі, кустарного виробництва і надання посередницьких послуг у сферу інтелектуальної діяльності. У відомій праці американського економіста Й. Шумпетера [190] відзначено такі риси підприємницької діяльності:

а) підприємництво як діяльність є універсальним, притаманним будь-якій сучасній формації;

б) підприємництво реформує суспільне виробництво через використання нових ідей, винаходів або знаходження нових джерел сировини і енергії, ринків збуту та реалізації продукції;

- Ф.А. фон Хайек [181, с. 105] визначає у підприємницькій діяльності два основні фактори: організаційно-господарську новизну у суспільному виробництві і економічну підприємницьку свободу, яка дає

людині змогу раціонально розпоряджатися своїми здобутками, знаннями, інформацією та доходами. Підприємець прагне оптимально використати на ринку ці компоненти, враховуючи насамперед ситуацію на ринку (перспективність щодо інвестування, попиту і пропозиції певної галузі економіки, рівень цін та інше), знайти найкращі засоби для задоволення власних і суспільних потреб;

- американські економісти Р. Кемпбел, Макконелл та Стенлі Л. Брю вважають, що підприємницька здібність (підприємливість) є четвертим (після землі, капіталу і праці) видом економічних ресурсів. Вони визначають цей ресурс як здатність людини до раціонального поєднання ресурсів з метою виробництва продукції, прийняття логічних послідовних рішень для досягнення послідовної мети, створення нових технологій, засобів праці, інших новацій. Відповідно із цими здібностями підприємця, ними виділено чотири економічні функції [76]:

- *по-перше*, ініціатива у поєднанні ресурсів – землі, капіталу і праці – в єдиний процес виробництва товару чи надання послуги. Виконуючи роль «запаленої свічки» або каталізатора у цьому процесі, підприємець виступає значною рушійною силою і «посередником» між вказаними вище ресурсами;

- *по-друге*, покладення на себе відповідального завдання в процесі ведення підприємницької діяльності, що визначає основний напрямок ділового підприємництва;

- *по-третє*, новаторська функція підприємця, яка полягає в тому, що він може здійснювати і вводити різноманітні новації, такі як нестандартні управлінські рішення, створювати нові види продукції, нові види послуг тощо;

- *по-четверте*, функція ризику, яка логічно впливає з перших трьох. Підприємець бере на себе повну відповідальність за успіх справи. У випадку помилок, недостатньої обґрунтованості прийнятих рішень його очікують певні витрати, втрати власного капіталу аж до повного банкрутства. Підприємець у процесі діяльності повинен дбати про власну ділову репутацію, оскільки він має опиратися на довіру багатьох людей, пов'язаних з ним угодами. Він може заробити собі «кровних ворогів» і

потрапити «за ґрати» у випадку невиконання взятих зобов'язанню, а може досягти вершини успіхів і стати популярною особистістю, зразком для наслідування.

Нині розуміння сутності підприємництва зумовлюється багатогранністю наукових підходів про що свідчать монографічні і науково-теоретичні публікації. Неокласичною економікою на відміну від австрійської школи підприємництво розглядається як другорядне явище. Єдність простежується лише в розгляді підприємництва як ключового елемента господарського механізму, а підприємця – центральною фігурою соціально-економічного життя. Разом з тим, як підкреслюють більшість дослідників, за кордоном не вдалося сформувати визнану теорію підприємництва [122, с. 97-100]. У процесі змін економічних формацій, формування нових підходів у розвитку суспільства, утвердження державної незалежності різних країн, можна констатувати про різноманітність методології і інструментарію наукових досліджень сутності підприємництва; неоднозначність самого явища підприємництва протягом всього процесу і історичного розвитку; змінність мотивації діяльності підприємця; нечіткість функціональних меж між підприємцем і власником, підприємцем і менеджером; невизначеність соціального прошарку підприємців. У результаті, сьогодні в економічній теорії Заходу, в країнах з найбільш розвинутою ринковою економікою, універсальне чи найбільш вичерпне визначення підприємництва знайти досить складно.

Однак, класичну спадщину вітчизняної і зарубіжної наукової думки слід використовувати у подальших наукових дослідженнях. У працях сучасних науковців обґрунтовано сутність підприємництва, наголошено на доцільності пошуку новаторських ідей, реалізації розробок і нових проектів виробництва, і реалізації високоякісних товарів, надання послуг, запровадження нових технологій та прогресивних способів обслуговування споживачів.

З'явилися і нові підходи до визначення терміну «підприємництво». Американські вчені Е. Дж. Долан, Д. Ліндсей наголошують, що визначити підприємництво як четвертий фактор виробництва на рівні праці, капіталу і природних ресурсів не зовсім правомірно, оскільки більш зручно і

обґрунтовано вважати підприємництво процесом пошуку найкращого поєднання трьох основних факторів виробництва. Науковці ж, в поняття «підприємництво» вкладають процес пошуку нових можливостей і нових способів виробництва, відхід від старих принципів і обмежень, прагнення до нових перспективних результатів, підвищення рівня організації господарської діяльності, винахід і впровадження чогось нового [51, с. 7].

Термін «підприємництво» Україною, як республікою колишнього Радянського Союзу не визнавався і офіційно не вживався. Однак, воно має певні давні традиції і специфічні риси та особливості, які необхідно врахувати на сучасному етапі формування підприємництва. За часів Ярослава Мудрого був прийнятий документ, що регулював підприємницьку діяльність – правовий кодекс «Руська правда», в якому особлива роль відводилась приватній власності людини. Скасування кріпосного права дало значний поштовх подальшому розвитку підприємництва. Значного розвитку набуло хатнє сільське ремесло, яке виросло із первісного хатнього виробництва для власних потреб, а згодом переросло у товарне виробництво. Праця тут спрямована на споживача: ткацтво, ваління вовни, пошив одягу, бондарний промисел.

Сучасний період становлення підприємництва у 80-ті роки минулого століття тісно пов'язаний з розвитком підряду та оренди, індивідуальної трудової діяльності, кооперативів. Перший закон, який дозволив приватну власність був закон СРСР «Про власність». Процес легалізації підприємницької діяльності започаткований законом СРСР «Про загальні засади підприємницької діяльності».

В Україні термін «підприємництво» офіційно визнано прийнятим 7 лютого 1991 року Законом України «Про підприємництво», де підприємництво визнається як самостійна ініціатива, систематична на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанні робіт, надання послуг та зайняття торгівлею з метою одержання прибутку.

Практично підприємництво є складовою ринкової економіки і має безпосередній вплив на розвиток продуктивних сил, а продуктивні сили через систему управління виробничими процесами і працею роблять прямий вплив на розвиток підприємництва. Водночас підприємництво, як

економічна категорія, є певним типом господарювання де головним суб'єктом господарювання є підприємець, який раціонально комбінує чинники виробництва, на інноваційній основі та на власний ризик організовує і управляє виробництвом з метою отримання підприємницького доходу.

У тлумачному словнику В. Даля підприємництво характеризується як діло, а підприємець – як торгівельник, здатний до підприємництва великих масштабів у торгівлі, для особистості якого притаманні сміливість, рішучість, здатність до такого діла. Стимулом діяльності підприємця-торгівця є користь, тобто потяг до придбання, наживи, багатства, накопичення грошей, незалежно від засобів наживи [41, с. 388].

Як зазначено в Економічній енциклопедії «Підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети» [57, с. 723].

Досить вдале визначення терміну «підприємництво» формулювали американські професори Ер. Хізріч і М. Пітерс: «Підприємництво – це процес створення чогось нового, що має цінність; процес поглинаючий час і сили, що припускає прийняття на себе фінансової, моральної і соціальної відповідальності; процес, який приносить дохід (прибуток) і особисте задоволення досягнутим» [68, с. 15].

Значення підприємницької діяльності полягає передусім у тому, що підприємництво [79, с. 6]: *по-перше*, сприяє структурним змінам у системі господарювання; *по-друге*, сприяє регіональному і ефективному використанню інвестиційних матеріальних і нематеріальних ресурсів; *по-третьє*, забезпечує зайнятість трудових ресурсів і належну мотивацію до високопродуктивної праці; *по-четверте*, створює умови для розвитку новаторства, ініціативи, творчості і розвитку інтелектуальної особистості підприємця; *по-п'яте*, створює сприятливе середовище для здорової конкуренції і завдяки цьому стає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку країни.

В політико-економічному визначенні підприємництво – явище досить широке і багатомірне, як економічна категорія виражає відносини між суб'єктами господарської діяльності, спрямованої на досягнення такої комбінації економічних ресурсів, яка здатна забезпечити їм комерційний успіх – максимізувати дохід, попередити монополію конкурентів та створити свою власну монополію [59, с. 231].

Оскільки в наукових джерелах відсутнє чітке визначення підприємництва, науковці-аграрники [118, с. 37-38] пропонують дану категорію розглядати як складне і багатозначне, багатосистемне і багаторівневе поняття. Воно є сукупністю економічних, історичних, соціальних та юридичних відносин і включає категорію «підприємництва». Його функцію в соціально-економічному житті, особливий метод господарської діяльності, підприємницьке середовище, особистість підприємця, стиль і тип його мислення та поведінки, історичні і соціально-економічні аспекти.

В методичному плані, на основі логічного аналізу складових підприємництва, науковці формують загальне розуміння підприємництва таким чином:

- першим і найважливішим методичним підходом є визначення підприємництва як важливої багатогранної функції в суспільному житті. З точки зору економічної теорії в основі підприємництва є постійність змін як умова розвитку, поділяючи цим погляди Й. А. Шумпетера і в його особі представників австрійської школи. В неокласичній економіці підтримується ідея ринкової рівноваги і в результаті не знаходиться місця підприємцю. Розгляд соціально-економічних явищ не в статиці, а в динаміці дає можливість визначити активну роль підприємця в економіці, який за рахунок постійного пошуку і введення різних новацій створює нерівновагу на ринку забезпечуючи тим самим динамічність процесу розвитку;

- оскільки функція реалізується у процесі діяльності, то підприємництво є діяльність і в цьому проявляється його об'єктивність та матеріальність. Причому, діяльність особливого роду, яка забезпечує виконання підприємцем ролі четвертого фактора виробництва. Це

діяльність по пошуку і створенню нових можливостей, творчій руйнації стереотипів, і відрізняється вона від звичайного бізнесу певними принципами і методами;

- розгляд у складі підприємництва особливого типу діяльності зумовлює визначення його як економічної категорії. У процесі діяльності індивіди вступають у відносини між собою, тому підприємництво як діяльність є теоретичною формою виробничих відносин, а значить, економічною категорією, що відображає сукупність економічних, історичних, соціальних та юридичних відносин;

- підприємництво як особливий рід діяльності потребує адекватного середовища, яке б забезпечувало рольову функцію підприємства в суспільстві. Тому важливою складовою підприємництва є підприємницьке середовище як комплекс соціально-економічних умов;

- підприємницька діяльність носить характерні ознаки, перш за все, за рахунок підприємця як особливого типу особистості. Ми переконані, що підприємці як особистості відрізняються певним стилем, типом мислення та поведінки і визначаються не тільки, і не стільки економічною теорією, а іншими науками, зокрема соціальною психологією.

На сучасному етапі розвитку суспільства простежується двосторонній підхід економістів-науковців до суті підприємництва. З одного боку, підприємництво трактується як особливий вид господарської діяльності, основою якого є конкретні умови, принципи та вимоги. З іншого, підприємництво визнано не лише особливим видом діяльності, а певним стилем поведінки, мислення і думок, складовими якого є ініціатива, творчість, не традиційність, готовність іти на ризик, проявляти діловий хист.

Сучасна наука підприємництва є дуже динамічною і багатопрофільною. Найновішими її теоріями і школами є менеджерська концепція, бехавіористична школа (теорія прийняття рішень), аллокаційна теорія, теорія агенцій, теорія регульованих ресурсів тощо. Кожна з цих теорій або течій перевірені діяльністю однієї або кількох транснаціональних компаній і були однією з причин їх економічного успіху. Залежно від багатьох чинників підприємництво може

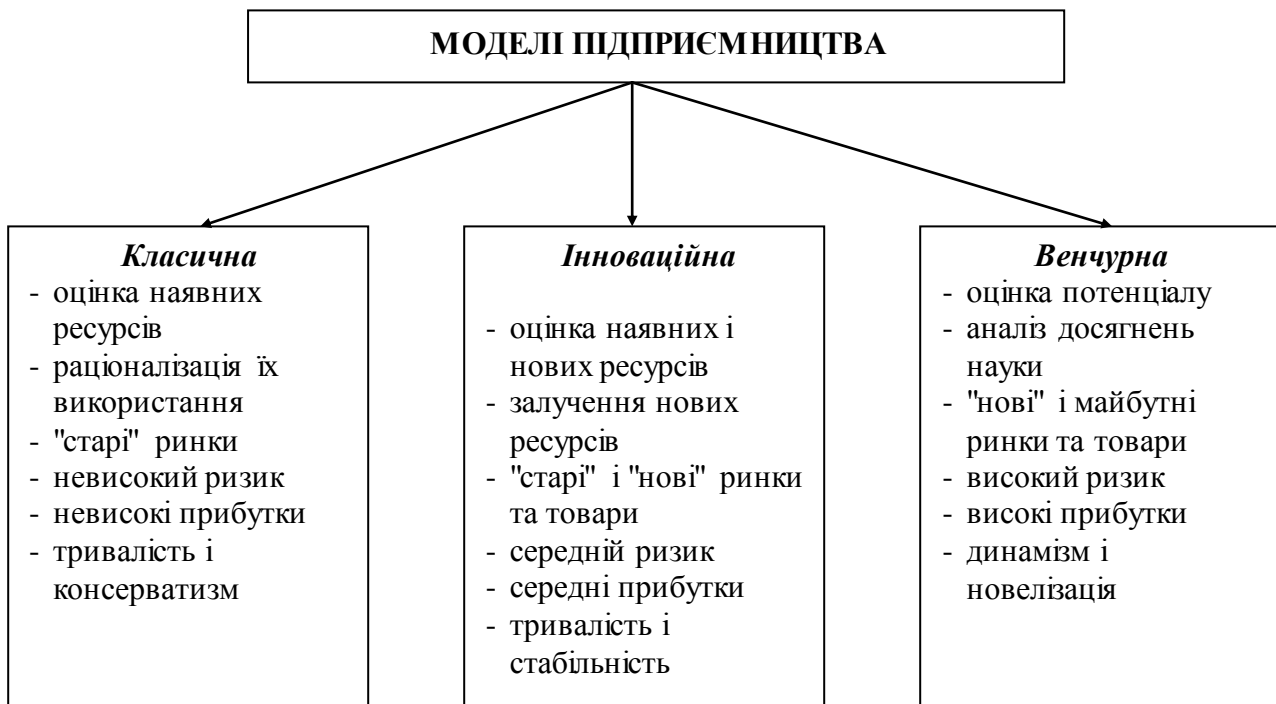
здійснюватись в багатьох напрямках, багатьма способами, з дотриманням певних норм, традицій чи внутрішніх стандартів. Розрізняють моделі підприємництва, зокрема [40, с. 12-13]: класичну, інноваційну, венчурну, що характеризують стиль ведення справи, її новаторство, націленість та інтенсивність модернізації (рис. 1.1).

Класична модель підприємництва включає передусім оцінювання наявних ресурсів з їх подальшим раціональним використанням, спрямована на «старі» ринки і супроводжується невисоким ризиком і такими ж прибутками, тобто характеризується тривалістю процесу і консервативним підходом. Інноваційна модель підприємництва базується на оцінюванні як наявних, так і нових ресурсів, а також залученні останніх. При цьому спрямовується як на «старі», так і «нові» ринки та товари. Зумовлюється середнім ризиком і середніми прибутками на основі тривалості і стабільності.

Венчурна модель підприємництва має за основу оцінювання потенціалу в цілому, базується на аналізі досягнень науки і новітніх технологій, спрямована на «нові» і майбутні ринки та товари, супроводжується високим ризиком, передбачає високі прибутки і характеризується динамізмом і новелізацією.

Венчурне підприємництво використовує найсучасніші підприємницькі ідеї та капітал, орієнтований, як уже відмічалось, на високу ризикованість і прибутковість. Чимало з венчурних підприємств розвивається у великі корпорації, або ж припиняє своє існування після виконання певного проекту.

Рис. 1.1. Класифікація моделей підприємництва [40, с. 13].

Венчурні підприємства є реакцією на утруднений доступ до значних фінансових ресурсів для невеликих компаній та значною потенційною прибутковістю нових винаходів та досягнень НТП. Часто венчурні фірми є дочірніми підприємствами великих корпорацій або інвестиційних (включаючи – пенсійних) фондів. У розробці венчурних (ризикових) проектів беруть участь мінімально три сторони: розробник продукту, венчурна фірма та інвестори [40, с. 12-13].

Виокремлення моделі підприємництва сприяє формуванню стратегічного напрямку діяльності у сфері підприємництва.

Разом з тим, підприємництво характеризує тип господарської поведінки, що ґрунтується на самостійності та незалежності суб'єктів стосовно вибору: що, скільки, як, для кого (для чого) виробляти; на повній відповідальності за прийняті рішення та їхні наслідки і спрямуванні діяльності на досягнення комерційного успіху. Таким чином, об'єкт підприємництва – сукупність певних видів економічної діяльності, в межах якої шляхом комбінації ресурсів підприємець домагається максимізації доходу.

У Господарському кодексі України (2003 р.) крім зазначених ознак у визначенні підприємництва підкреслюється, що воно як вид господарської діяльності, здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутків (ст. 42). Суб'єктами підприємництва (підприємцями) в Україні можуть бути громадяни України та інших держав, особи без громадянства, необмежені законом у правоздатності, юридичні особи всіх форм власності. Це як правило, приватні особи – організатори одноосібної та великої економічної діяльності, а також група юридичних або фізичних осіб, пов'язаних між собою договірними відносинами та економічними інтересами.

Стосовно громадян або фізичних осіб (окремих індивідів) – суб'єктів підприємництва, то вони виступають у цій якості як [115, с. 146; 19, с. 36-40]:

- організатори індивідуального виробництва, на якому застосовуються засоби виробництва, що належать йому та орендуються ним, і використовується власна праця;
- організатори виробництва, де підприємство (капітал) належить йому як власнику або як співвласнику (або орендуються) і застосовується наймана праця;
- менеджери, які не володіють часткою актуальної власності до початку їх діяльності, але таке володіння передбачається згодом, що стимулює їх реалізовувати підприємницькі здібності в управлінні капіталом корпорації.

Суб'єктами підприємницької діяльності є і юридичні особи – господарські товариства, кооперативи, спільні підприємства, корпорації, різні асоціації, які працюють з обов'язковим залученням найманої робочої сили, у господарській діяльності виступають від власного імені й існують незалежно від осіб, що входять до складу організацій та об'єднань. У розвинутих країнах провідну роль у галузі підприємництва відіграють акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю [55, с. 921]: «це дає змогу окремим власникам заздалегідь визначити розміри

підприємницького ризику, залучити до діяльності цих товариств значну кількість осіб і акумулювати великі кошти».

Особливу функцію в діяльності підприємницьких структур виконує держава та її відповідні органи. Оскільки в Господарському кодексі зазначено, що «здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування» (с. 43, п. 4), тобто, за загальними правилами ринкової економіки держава не може бути суб'єктом підприємництва, функцію регулювання і контролю підприємницької діяльності вона делегує корпораціям, асоціаціям, кооперативам, спільним та іншим підприємствам.

Узагальнення наукових праць вітчизняних авторів щодо визначення сутності підприємництва і підприємницької діяльності засвідчує, що сучасна економічна теорія не дає однозначного трактування сутності підприємницької діяльності. Оскільки підприємницька діяльність в Україні перебуває практично у стадії становлення і поступового розвитку, і утверджується як перспективна форма ведення господарства, процес її становлення перебуває під впливом соціально-економічних чинників і залежить від потреб суспільства.

У процесі формування підприємницьких структур і становлення підприємництва в економіці України окреслилися основні види підприємництва [70, с. 11-12]:

- *виробниче*, тобто процес виробництва конкретних товарів, проведення робіт і виконання послуг для їх реалізації (продажу) споживачам (покупцям). Виробниче підприємництво здійснюється у сфері матеріального виробництва, тому класифікується залежно від галузі господарської діяльності: промислове, будівельне, сільськогосподарське тощо. При цьому важливим різновидом виробничого підприємництва є інноваційне підприємництво;

- *торгове*, особливістю якого є те, що підприємець виступає як безпосередній торгівець, доводить конкретні товари до конкретних споживачів. Торгове підприємництво поводить себе більш мобільно і мінливо, оскільки безпосередньо пов'язане з конкретними споживачами, їх попитом, поведінкою на ринку;

- *фінансово-кредитне*, як спеціалізована галузь підприємницької діяльності, характерною особливістю якої є те, що предметом купівлі-продажу виступають цінні папери, валюта тощо;

- *спеціалізована страхова діяльність*. При страховому підприємстві страхові організації згідно із законодавством і договором гарантують страхувальникам компенсацію шкоди при виникненні ризику втрати майна, здоров'я, життя та інших видів втрат;

- *посередницька підприємницька діяльність*, у процесі організації якої самі суб'єкти економічної діяльності не виробляють і не продають безпосередньо блага, а виступають в ролі посередників між виробниками і споживачами. Посередники можуть вести підприємницьку діяльність самостійно або виступати на ринку від імені (за дорученням) виробників або споживачів. У ролі посередницьких підприємницьких організацій на ринку виступають оптові постачально-збутові організації, брокери, дилери, дистрибутори, біржі та ін. Залежно від предмету діяльності виділяють інші види і сфери підприємництва.

Особливим видом підприємницької діяльності є інноваційне підприємництво, успішність здійснення якого формує синергічний ефект на основі узагальнення і впровадження набутого досвіду у процесі функціонування суб'єктів підприємництва, задіяння таланту підприємця, запровадження його творчого підходу до вирішення проблемних питань і перспектив розвитку підприємницької діяльності, готовності власне підприємця (бізнесмена) до ризиковості, передусім у запровадженні новацій і раціоналізаторських підходів. Інноваційне підприємництво, при цьому, зумовлюється сукупністю спланованих і скоординованих організаційно-технічних та управлінських заходів, спрямованих на досягнення результативності функціонування, тобто підприємницького прибутку, передусім на базі раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, можливості його відтворення, примноження і перспективного економічного зростання.

Основою розуміння інноваційного підприємництва є принципове бачення Й. Шумпетера стосовно змін в технології, які виступають важливими компонентами економічного розвитку, де підприємець

розглядається як людина, зусилля котрої спрямовані на пошук і реалізацію ринкових можливостей, а також освоєнням новаторських ідей, знаходженням нових сфер вкладання капіталу, зародженням і розвитком передових галузей. При цьому науковець наголошує на суттєвій ролі великого і малого інноваційного підприємництва в економічному розвитку. Й. Шумпетер вважав інновацію основою підприємництва, а підприємця новатором [190, с. 199]. За Й. Шумпетером підприємець – це новатор, який бачить нові можливості і вміє їх використати, людина яка комбінує фактори виробництва. Підприємець існує лише в економіці, що розвивається, і саме він є її рушієм, надає їй динаміки.

Новаційний підхід проглядається і в розкритті змісту підприємництва Й. Шумпетером через основні його функції, а саме [57, с. 723; 190, с. 132]:

- функція підприємництва полягає у тому, щоб реформувати або революціонізувати спосіб виробництва за допомогою використання винаходів або в широкому розумінні через реалізацію невипробуваних технологічних можливостей для виробництва нових товарів новим способом за допомогою відкриття нових джерел постачання сировини або нових ринків збуту, або через реорганізацію виробництва;

- підприємництво є універсальною загальноекономічною функцією будь-якої економічної системи та поєднується з виконанням інших видів діяльності (управлінням, науковими розробками, маркетингом, тощо) і тому «розсіюється» серед багатьох спеціалістів;

- підприємництво є функцією господарсько-політичного середовища, яке визначає його можливості, типи, мотивації.

З огляду на відмічене основними функціями підприємця Й. Шумпетер називав: виготовлення нового блага або старого блага нової якості; освоєння нового ринку збуту, джерела сировини або напівфабрикатів; впровадження нового методу виробництва; здійснення відповідної реорганізації виробництва.

Окремі науковці доповнюють різноманітність видів підприємництва, зокрема такими видами [40, с. 13]:

- *інформаційно-консалтинговим*, що обумовлюється інформаційним обслуговуванням, консалтингом (управлінським консультуванням з широкого кола питань), зовнішнім менеджментом, санацією тощо;
- *навчально-освітнім*, що поєднує навчання, освітні та тренінгові послуги

Таким чином, в системі складових підприємництва основним принципом науковці вважають новаторство, що практично дає можливість відрізнити підприємницьку діяльність від господарської. Розвиваючи ідею новаторства, економічної творчості в різних сферах виробництва (організації, використанні технологій, управлінні виробничими процесами) та видах економічної діяльності П. Дракер обґрунтовує наступні підходи до реалізації новаторства [53, с. 155-164]: аналіз можливостей нововведень; розробка концепції новаторства і пошук можливостей для змін; простота новаторства; початок з невеликих обсягів новаторства; лідерство організації як одна із цілей інновації; інновації мають бути розраховані на теперішнє, а не на майбутнє; підприємницька діяльність може здійснюватися на будь-яких підприємствах, однак для реалізації інновацій потрібні певні зусилля.

Відповідно до ст. 44 Господарського Кодексу України, основними принципами підприємницької діяльності є [39, с. 138]: вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільного найму підприємцем працівників; комерційного розрахунку та власного комерційного ризику; вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

В науковій літературі існують різні підходи до визначення основних функцій підприємництва [115, с. 146; 114, с. 12; 118, с. 54]. Узагальнення,

аналіз і оцінка наукових праць різних авторів, що займалися питаннями визначення сутності підприємництва і його функцій, дозволили обґрунтувати наступні основні функції підприємництва [15, с. 121-124]:

- ресурсна (господарська функція) – найефективніше використання трудових, матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інформаційних ресурсів. Для цієї функції характерним є мобілізуючий напрямок розвитку з метою взаємодії комплексного використання наявних ресурсів;

- організаційна функція – впровадження нових форм і методів організації виробництва, нових форм заробітної плати та їх оптимальне поєднання з традиційними; раціональне поєднання форм одиничного поділу праці, основних елементів системи продуктивних сил та контроль за їх виконанням;

- новаторська (творча) функція – сприяння процесу генерування, продукування та реалізації нових оригінальних ідей (технічних, організаційних, управлінських), здійснення техніко-економічних і дослідно-конструкторських наукових розробок, реалізація проектів, що пов'язані з ризиком, створення нових товарів і надання нових послуг;

- соціальна функція – виготовлення товарів і послуг, необхідних суспільству, відповідно до головної мети, вимог дії основного закону;

- особистісна функція – самореалізація власної мети підприємця, отримання задоволення від своєї роботи.

Зазначаючи позитивні наслідки реалізації суспільних функцій підприємництва, науковець Ю. Губені виокремлює наступні: економічну, соціальну, зовнішньоекономічну. Зокрема, дослідник наголошує на необхідності мобілізації певних ресурсів у процесі підприємницької діяльності та їх формування у виробничо-технологічні комплекси або системи, визначає і характеризує основну роль економічної функції підприємництва: виробничо-технологічну, ресурсно-мобілізуючу, організаційну, творчо-пошукову [40, с. 11].

Вищевикладене засвідчує, що реалізація основних функцій підприємництва тісно пов'язана з особистістю підприємця, як здібної до господарювання людини, з прогресивним мисленням, готовим до самореалізації і ризику. Так, Хаєк пов'язував підприємництво передусім з особистою свободою, яка дає змогу людині раціонально використовувати власні здібності, знання, інформацію і доходи. Підприємець насамперед намагається оптимально узгодити ці компоненти з ситуацією на ринку (перспективні чи неперспективні щодо інвестування, попиту і пропозиції певної галузі економіки, рівень цін тощо), знайти найкращі засоби для задоволення власних потреб і потреб суспільства. Про новаторську складову підприємництва наголошує і П. Самуельсон, називаючи підприємця людиною сміливою з оригінальним мисленням, яка домагається успішної реалізації нових ідей. Взагалі сучасне підприємництво, як стверджує П. Дракер, формує не будь-яка форма бізнесу, а різні інновації як реалізація нових номінацій виробничих факторів щодо створення нових видів товарів та послуг і нових технологій, використання з цією метою нових ресурсів, джерел і форм фінансування, освоєння організаційних та управлінських нововведень, а також проникнення на нові ринки збуту, в нові галузі та сектори економіки та ін. [57, с. 723].

Твердження П. Дракера перекликається з науковим підходом Й. Шумпетера і зводиться до необхідності формування нового підходу до здійснення процесу підприємництва, що базуватиметься на інноваційній основі з врахуванням творчих здібностей підприємця і вмінням ефективно управляти підприємницькою діяльністю з метою успішної реалізації власної мети. Класифікаційні ознаки ділових якостей сучасного підприємця відображені в табл. 1.1. Ділові якості підприємця класифіковано за груповими індикаторами, зокрема природними (фізіологічними) здібностями; соціально- психологічними якостями; показником професіоналізму; організаційними та управлінськими здібностями, які зумовлюються багатогранністю ділових якостей підприємця, що в процесі підприємницької діяльності сприяє досягненню поставленої мети.

Таблиця 1.1

Класифікація ділових якостей підприємця*

Груповий показник	Ділові якості
1. Природні (фізіологічні) здібності	1.1. Кмітливість 1.2. Оригінальність мислення 1.3. Винахідливість 1.4. Сміливість, здатність до ризику 1.5. Незалежність думок 1.6. Автономність дій 1.7. Швидкість реакції на зміни ситуації, в тому числі і в ринковій економіці 1.8. Контактність в наведенні зв'язків із оточуючим співтовариством
2. Соціально-психологічні якості	2.1. Потреба досягти успіху в роботі 2.2. Потреба досягти визнання в суспільстві 2.3. Лідерство в колективі 2.4. Здатність до самоорганізації 2.5. Потреба самореалізуватися в процесі виробництва 2.6. Ініціативність 2.7. Визнання принципів справедливості в розподілі доходів 2.8. Потреба знайти новий шлях вирішення проблем 2.9. Потреба заснувати власну справу
3. Професіоналізм	3.1. Рівень освіти 3.2. Обізнаність із основами підприємництва 3.3. Вміння самостійно виконувати функції, пов'язані із підприємницькою діяльністю 3.4. Вміння оцінювати реальну економічну ситуацію 3.5. Вміння самостійно приймати рішення
4. Організаційні здібності	4.1. Вміння організувати виробництво 4.2. Вміння керувати людськими ресурсами 4.3. Здатність узгоджувати власні інтереси з інтересами партнерів, найманих працівників 4.4. Вміння знаходити споживача власної продукції, послуг
5. Управлінські здібності	5.1. Здатність аналізувати економічну ситуацію 5.2. Здатність прогнозувати можливий стан підприємства 5.3. Здатність приймати оптимальні рішення щодо роботи підприємницької організації 5.4. Здатність управляти капіталом

*Сформовано на основі джерела: [119, с. 29].

В сучасній економічній ситуації, як наголошують науковці [119, с. 25], найбільш суттєвим є вміння підприємця оцінювати реальну економічну ситуацію в країні, прогнозувати її можливі зміни спрямовуючи власну енергію і волю на використання тимчасових переваг ринкової економіки у власних інтересах. Оцінюючи найважливіші риси сучасного підприємця дослідники [57; 118, с. 140, 722] виділяють основні з них: пошук можливостей та ініціативність, готовність до ризику, відповідальність і здатність жертвувати в інтересах справи, орієнтація на ефективність та якість, цілеспрямованість, прагнення до поінформованості.

Розвиваючи сутність підприємництва, як комплексу ефективних функцій, виконуваних в економіці, спрямованих на забезпечення розвитку і вдосконалення господарського механізму, створення інноваційного поля діяльності, науковці-дослідники пропонують до вищеназваних якостей підприємця додати наступні [103, с. 16]: чітку орієнтацію на ефективність та якість; відповідальність не тільки за себе, а й за оточуючих; вміння протистояти будь-якому тиску ззовні, шантажу та іншим протиправним діям, готовність до пошуку нових можливостей до зміни сфери прикладання власних зусиль.

Для реалізації вищенаведених ділових якостей, підприємець повинен володіти відповідними організаторськими здібностями, передусім, вмінням визначати напрями вибору підприємницької діяльності, орієнтуватися на потреби споживачів, забезпечувати заходи щодо підвищення якості продукції та послуг, готовністю організувати виробництво саме тих товарів і продукції, які необхідні суспільству. Крім того, до започаткування власної справи підприємцю слід оцінити можливості залучення і формування необхідних матеріальних, фінансових і трудових ресурсів. При цьому, важливим є пошук людей, здатних до підприємницької діяльності, вміння керувати людськими ресурсами, направляти їх на досягнення кінцевих результатів, гарантувати успіх. Організаційні здібності підприємцю слід проявити і в пошуку споживачів виробленої продукції і послуг, налагодженні каналів збуту.

У свій час (напр. ХІХ ст.), англійський економіст А. Маршалл, даючи якісну оцінку підприємництву, характеризуючи ділові якості підприємця, основним фактором успішного господарювання виділив організацію виробництва і підприємницьку здатність разом з працею, землею і капіталом до такої організації: «кожен повинен вести комерцію свого життя; займаючись цим, він може одержати повну підготовку для управління підприємством, якщо він володіє для цього природними здібностями. Тому немає рідкісних і високооплачуваних корисних здібностей, які в такій малій мірі залежали б від зусиль і витрат, здійснення спеціально для їхнього одержання, і в такій великій мірі – від «природних якостей». Крім того, «робоча сила» для ведення комерційних справ найвищою мірою неспеціалізована, оскільки в переважній більшості галузей технічні знання й навички стають із кожним днем усе менш істотними в порівнянні з такими широкими, неспеціалізованими якостями, є як здатність правильно приймати рішення, оперативність, спритність, обережність і наполегливість у здійсненні мети» [103, с. 16].

Практика підприємницької діяльності також засвідчує, що організаційні навички підприємця багато в чому залежать від природних (фізіологічних) здібностей особистості. Такі риси характеру та ділові якості підприємця, як кмітливість, винахідливість і оригінальність мислення, здатність до ризику – забезпечують успіх підприємницької справи. Залежно від форм організації праці, підприємець може здійснювати індивідуальну трудову діяльність, сімейну трудову діяльність – коли до справи залучені родичі, набирати відповідну кількість найманих працівників та організувати підприємницьку організацію, а також об'єднуватися з підприємцями-партнерами для ведення спільного бізнесу. Незалежно від форм організації діяльності, підприємець зобов'язаний адаптуватися до вимог ринкової економіки, розширювати ділові контакти з оточуючим співтовариством. Швидко реагувати на зміни ситуації, що виникають у навколишньому середовищі.

В наукових джерелах наголошується, що підприємець не є професією. Однак, у процесі підприємницької діяльності, з метою забезпечення успіху виникає необхідність проявити професійні якості і

надбання. Серед основних з них: рівень освіти, навички господарювання, обізнаність з основами підприємництва, вміння самостійно виконувати функції, пов'язані з підприємницькою діяльністю. Поряд з тим, існують професійні етичні норми цивілізованого підприємця, які передбачають [118, с. 107]:

- переконаність в корисності справи не лише для себе, але й суспільства;
- переконаність, що люди з його оточення здатні виконувати певну роботу;
- віра у свою діяльність як у творчість;
- визнання доцільності конкуренції і розуміння необхідності співробітництва;
- повага до себе як особистості й до інших;
- самодовіра та довіра іншим, пріоритет професіоналізму і компетентності;
- цінування освіти, науки, культури, екології;
- прагнення до нововведень, гуманність.

На основі узагальнення та аналізу багатогранних наукових підходів щодо розуміння сутності поняття «підприємництво» нами сформовано схематичну розробку (рис. 1.2) складових забезпечення функціонування підприємницької діяльності в якій структуровано [23, с. 237-241; 25, с. 29-31; 26, с. 308-309; 29]: фактори впливу, види та моделі підприємництва, суспільні вигоди та функції держави що до оптимізації підприємницької діяльності.

Представлена схема, на нашу думку, дасть можливість здійснити системний і комплексний аналіз факторів забезпечення підприємницької діяльності та сприятиме у формуванні механізмів управління нею.

Нині поняття «підприємництво» набуває нового відтінку – соціального спрямування, оскільки науковці теоретично обґрунтовують категорію «соціальне підприємництво», яке на відміну від звичайного підприємництва, акцентує увагу на забезпеченні соціального ефекту від підприємницької діяльності, а вже на другому місці фінансову ефективність.

Досвід Великої Британії засвідчує, що важливим критерієм соціальних підприємств є колективна форма власності та діяльність на користь територіальної громади. При цьому суб'єктами соціального

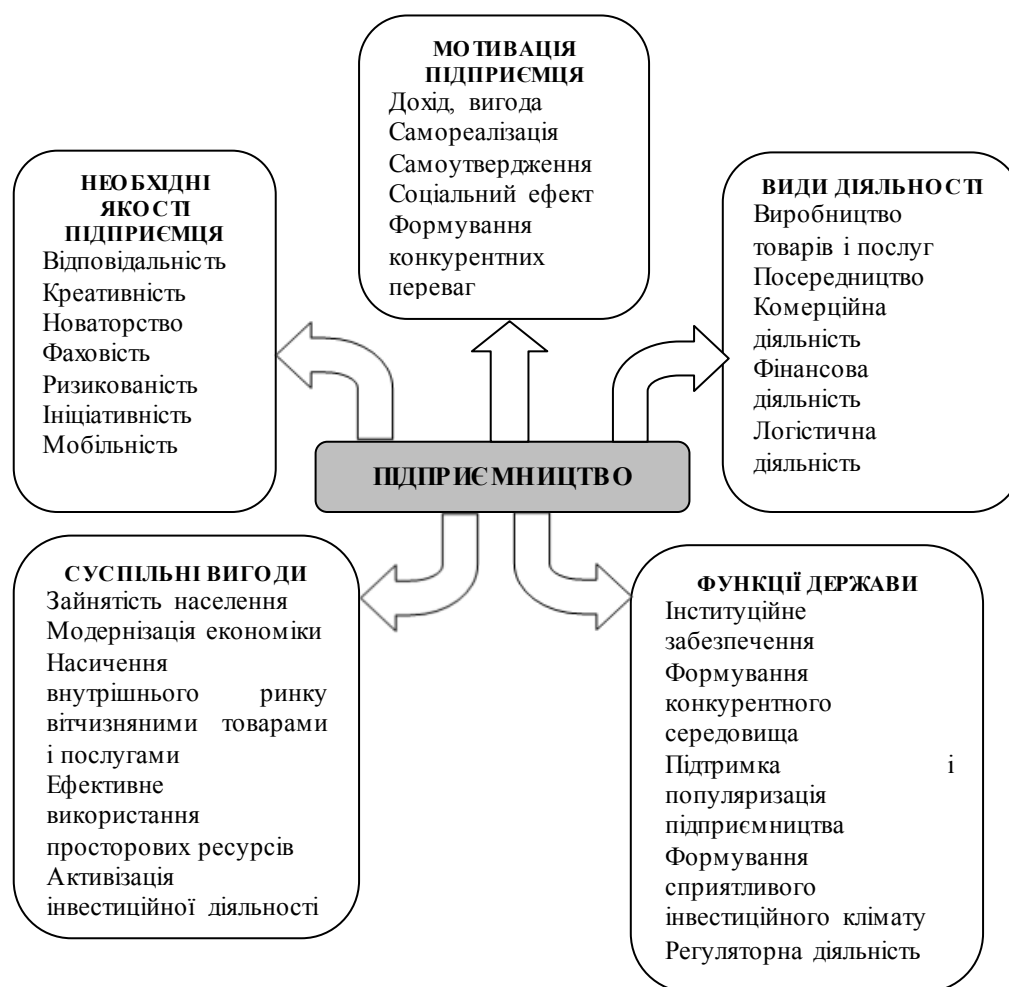

Рис. 1.2. Схематичне узагальнення складових забезпечення функціонування підприємницької діяльності (авторська розробка)

підприємництва виступають бізнес-підприємства з соціальною місією. Так, А. Скіпальський зазначає, що для більшості українських організацій соціальне підприємництво – це підприємницька діяльність неприбуткових організацій, дохід від якої використовується на реалізацію місії [153]. Отже, соціальні підприємці сприяють формуванню соціального капіталу. При цьому їх діяльність здійснюється передусім у таких видах діяльності, як освіта, охорона довкілля, формування сприятливого середовища для

подолання бідності, правозахисній сфері, зокрема з дотримання прав людини.

Таким чином, здійснювані в Україні економічні реформи є головною запорукою становлення та розвитку підприємництва, що є самостійним і незмінним елементом ринкової економіки, істотно впливає на структурну перебудову в економіці країни, робить певний внесок у збільшення загальних обсягів виробництва, роздрібного товарообігу, сприяє економії та раціональному використанню ресурсів, забезпечує стимули до інноваційних процесів та високоефективної праці. Підприємництво є невід'ємною складовою будь-якої ринкової господарської системи, без якої економіка не здатна існувати.

1.2. Економічна сутність та класифікаційні ознаки малого підприємництва

У світовому вимірі мале підприємництво є інструментом участі мільйонів людей як в економічному житті країни, так і в міжнародному поділі праці, є засобом існування та стимулом до самовдосконалення кожного громадянина задіяного у сфері підприємницької діяльності.

Підприємництво є невід'ємною складовою будь-якої ринкової господарської системи, без якої економіка не здатна існувати. Досвід зарубіжних країн свідчить, що малі та середні підприємства відіграють важливу роль в економіці, їх розвиток впливає на прискорення науково-технічного прогресу, насичення ринку товарами необхідної якості, створення додаткових робочих місць, тобто вирішує численні актуальні економічні, соціальні та інші проблеми. В усіх економічно розвинутих країнах держава здійснює підтримку малого та середнього підприємництва. Населення все більше займається підприємницькою діяльністю. У зв'язку з цим зростає інтерес до вивчення проблем функціонування малих та середніх підприємств, аналізу тенденцій змін та особливостей управління структурами цього сектора економіки.

Регіональним проблемам підприємництва, зокрема малого, особливостям державного регулювання, економічних трансформацій на

рівні регіону присвячені праці науковців О. Балабенко [50], М. Бутко [11], З. Варналія [12; 13], Т. Березянка [137], Т. Говорушко [37], Ю. Губені [40], А. Даниленка [119], М. Долішнього, М. Козоріз, В. Мікловди, О. Довгальова, Т. Смовженко [155], П. Лазура [92], О. Стасюка [157], Н. Шадура-Никипорець [185] та ін.

В суспільстві сформувалися певні принципи щодо успішного функціонування суб'єктів малого підприємництва, оскільки цей вид господарювання за роки незалежності України пройшов складний організаційний шлях формування, становлення і розвитку з утвердженням певних тенденцій підприємницької діяльності. Визначилися напрями господарювання малих підприємницьких структур, окреслилися першочергові завдання їх подальшого функціонування і розвитку, сформувалася суспільна думка щодо їх діяльності.

Вагомий вплив малого підприємництва на процес ефективного реформування вітчизняної економіки підкреслював І. Лукінов, вважаючи, що цей процес зумовлюється формуванням належних економічних і правових умов з метою забезпечення успішного розвитку малого бізнесу, однак не за рахунок штучного подрібнення діючих великих промислових і аграрних виробництв, оскільки це може вплинути на розвиток великого бізнесу і призупинити впровадження розробок науково-технічного прогресу [98, с. 140].

Важливу роль підприємництва в умовах ринкового господарювання відмічає Р. Коуз, характеризуючи його як регулюючий механізм інститутів ринку [57, с. 723]. Динамізм його формування і ефективного розвитку в Україні та її регіонах зумовлюється рядом організаційно-економічних причин, зокрема [146, с. 97]:

1. Суттєві організаційно-технологічні зміни, що призвели до нового співвідношення між великомасштабним і малим виробництвом, зокрема диверсифікація й модернізація великого виробництва, реструктуризація, приватизація, зміни у структурі зайнятості, сприяли зростанню малого підприємництва.

2. Динамізм ринкового середовища, розвиток глобальних ринків, інформаційних систем призводить до нової схеми розподілу праці.

Переваги малих організаційних форм дозволяють швидше використовувати вільні місця на ринку, до яких не виявляють інтерес великі корпорації.

3. Підсилення конкуренції між суб'єктами господарювання, що дозволило малому підприємництву повною мірою визначити власні переваги.

В межах нашого дослідження категорії «підприємництво», «підприємницька діяльність» розглядаються передусім як мале підприємництво, або як сфера малого бізнесу, що зумовлено пріоритетним твердженням їх економічної природи, як основи підприємницької мотивації і результативним чинником ефективного розвитку регіональної економіки. При цьому, великий бізнес в Україні має багато особливостей у процесі функціонуванні (від масштабів до специфіки управління і співвідношення інтересів), що швидше має розглядатися в контексті корпоративного менеджменту з елементами загальнодержавного регулювання специфічними методами та принципами. У деяких країнах серед підприємств в цілому виділяють лише великі і малі. З метою уніфікації та інформативності показників при аналізі перевага надається віднесенню середніх підприємств до категорії малих [84, с. 6].

В Економічній енциклопедії дається таке визначення понять підприємництва, бізнесу і малого бізнесу [56, с. 102; 57, с. 723, 230]:

- підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети;
- бізнес (*англ. business – справа, діло*) – підприємницька, комерційна чи будь-яка інша діяльність, що не суперечить закону і спрямована на отримання прибутку;
- малий бізнес – самостійне організаційно-правове та господарське новаторство власників малих підприємств власним коштом і на власний ризик на основі оперативнішого управління, швидшої адаптації до постійно змінюваних потреб споживачів, реалізації

власних ідей для привласнення підприємницького доходу і реалізації рис підприємця.

При цьому підприємець є основним господарюючим суб'єктом, який за наявності певної сукупності рис втілює у практику функції підприємництва і за свою працю отримує підприємницький дохід, мінімум – нормальний прибуток. Вперше це поняття у науковий обіг запровадив французький економіст Р. Кантільйон, який вважав, що головною рисою підприємця є вміння ризикувати, передбачати майбутнє, а також поєднувати прагнення до привласнення доходу і можливі втрати. На відміну від поняття «підприємець», «бізнесмен» є особою, яка має власний бізнес і привласнює прибуток [56, с. 103; 57, с. 722]. Відмітимо, що поняття «бізнесмен» має звужений характер, оскільки не передбачає ризиковість у процесі здійснення підприємницької діяльності і не наголошує на необхідності володіння особливими рисами підприємця [20, с. 5-9].

У науковій літературі існує багатогранність підходів щодо трактування поняття «мале підприємництво». Так, З. Варналій вважає, що мале підприємництво є самостійною (за рахунок власних коштів) систематичною інноваційною діяльністю громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку) [13, с. 23]. В. Лапуста [94] вважає, що мале підприємництво, це підприємницька діяльність, що здійснюється суб'єктами ринкової економіки при певних встановлених законами, державними органами чи іншими представницькими органами критеріях (показниках).

Близьким до категорії «мале підприємництво» є поняття «малий бізнес». Взагалі у науковій літературі точаться дискусії на рахунок відмінностей чи подібності між поняттями малого підприємництва і малого бізнесу, оскільки ряд науковців, притримуються думки щодо доцільності їх розмежування. Зокрема З. Варналій, В. Сахаров, Я. Белінська, О. Зав'ялова, О. Довгальова, О. Балабенко вважають, що малий бізнес є діяльністю будь-яких малих підприємств та окремих громадян передусім з метою одержання прибутку, яка не завжди повинна супроводжуватися ризиком і впровадженням інновацій у процесі власної

діяльності [101, с. 22; 12, с. 23; 50, с.14]. Такої ж думки і В. Кредісов вважаючи, що мале підприємництво передбачає не тільки відносно невеликі розміри підприємства та масштаби господарської діяльності, але й повинно формуватися на основі ризикованості, інноваційності, економічної відповідальності, задіянні персоніфікованих і гнучких управлінських підходів з метою отримання максимального підприємницького прибутку з одиниці затраченого капіталу [88, с. 7]. Сутнісні особливості категорії «мале підприємництво» О. Довгальова і О. Балабенко розглядають як особливу форму економічної активності результатом якої є досягнення комерційного успіху, що має інноваційний та ризиковий характер діяльності з розширенням і подальшою перспективою розвитку на основі відповідальності, самостійності у прийнятті управлінських рішень та плануванні бізнесу. Такі підходи мають постійний характер господарської діяльності, укладання регулярних, а не одноразових угод [50, с. 14].

На відміну від малого підприємництва, малий бізнес, як вважає Л. Васильєва [14], це не просто частина або сектор національної економіки, який можна статистично виділити в показниках чисельності зайнятих, в обсязі товарообороту, кількості основного капіталу тощо. Це – економічний сегмент, якому притаманні принципово нові якісні характеристики, а саме: об'єднання в одній особі власника та підприємця; спрямованість на інновації; спрощені комунікативна та інформаційна системи.

Т. Говорушко та О. Тимченко дають такі визначення малого підприємництва і малого бізнесу [37, с. 12-13]:

- мале підприємництво є особливою системою економічних відносин, за яких головною рушійною силою, суб'єктом господарювання є підприємець, котрий поєднує особові й матеріальні фактори відтворення на інноваційній основі, особистій ініціативі та економічній відповідальності й зацікавленості, ризику з метою одержання підприємницького доходу;

- малий бізнес становлять невеликі (малі) підприємства, характерними ознаками яких є незначна кількість штатних працівників та невеликі обсяги виробництва.

Інноваційну складову виокремлюють і науковці С. Реверчук [140, с. 46], О. Стасюк [157, с. 13], Л. Єзгор [62, с. 425], Т. Смовженко, А. Кузнєцова, З. Шмігельська [155, с. 30], не тільки у підприємницькій діяльності в цілому, але й малому бізнесі, зокрема.

У науковій літературі дискусійними питаннями є також твердження, що малий бізнес є складовою підприємництва, або – підприємництво є складовою бізнесу. З цього приводу, С. Реверчук окреслює три окремі підходи [140, с. 46-47]: бізнес є ширшим ніж підприємництво; підприємництво є ширше ніж бізнес; підприємництво і бізнес, якщо не тотожні то синонімічні поняття. При цьому Г. Козаченко вважає, що мале підприємство є складовою частиною підприємництва, юридичні особи малого бізнесу є малими підприємствами, а малий бізнес представлений сукупністю зареєстрованих фізичних та юридичних осіб підприємців – складовою малого підприємництва [99, с. 14].

Узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що ці поняття часто ототожнюються, оскільки вважається що і бізнес і мале підприємництво зводяться до підприємницької діяльності. Ми погоджуємося з відміченими вище науковими підходами і на основі їх узагальнення пропонуємо власне визначення поняття «мале підприємництво», яке є особливим видом господарської діяльності з врахуванням творчих здібностей підприємця та інноваційних підходів, що базується на самозайнятості підприємців та членів його родини, власному ризику і майновій відповідальності, спрямовану на отримання прибутку та за певними критеріями визначене чинним законодавством.

Згідно з Господарським кодексом України (ст. 63 п.7), всі підприємства залежно від обсягу валового доходу від реалізації валової продукції та кількості працюючих можна розподілити на малі, середні та великі підприємства. При цьому малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в який середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а

обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятистам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні. До великих належать підприємства, у яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) період перевищує 1000 осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) не перевищує суми, еквівалентної 5 млн. євро за середньорічним курсом Національного банку України. Усі інші підприємства називаються середніми [170, с. 188].

Господарський кодекс України визначає такі види підприємств: приватні підприємства, що діють на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання; колективні підприємства, які діють на основі власності трудового колективу; державні підприємства, що діють на основі державної власності; змішані підприємства, які діють на основі об'єднання майна різних форм власності.

Можна виділити три підходи до визначення малих та середніх підприємств: кількісний, якісний та комбінований. У визначеннях малих та середніх підприємств, заснованих на кількісному підході, найчастіше використовують такі доступні для аналізу критерії, як кількість зайнятих, обсяг продажу продукції (послуг), балансова вартість активів. Водночас в окремих визначеннях лежить тільки один з критеріїв (наприклад, колишнє визначення, яке застосовувалося у країнах Європейського Союзу (ЄС) – чисельність зайнятих), або їх комбінація, як у новому визначенні ЄС.

Світовий досвід свідчить про відсутність єдиного визначення суб'єктів малого підприємництва як за кількісними, так і за якісними критеріями [97, с. 13-17]. Найпоширенішими кількісними критеріями є: середня чисельність зайнятих; річний оборот (обсяг продажу); балансова вартість активів. Серед якісних критеріїв можна виділити такі: незалежність підприємства від інших суб'єктів господарювання; виконання власником підприємства функцій управління. А також, два основні рівні визначення критеріїв розподілу підприємств на малі, середні і великі: рівень міжнародних організацій; національний рівень.

За визначенням Євросоюзу мале підприємництво поділяється на: середній бізнес, малий бізнес та мікропідприємства (табл. 1.2), причому

основними факторами, які визначають розмір підприємства, є: 1) чисельність працівників; 2) річний оборот або річний баланс.

Таблиця 1.2

Критерії зарахування підприємств до категорії малих у країнах-членах Євросоюзу*

Тип підприємства	Кількість працівників		Річний оборот (в млн. євро)		Річний баланс (в млн. євро)
Дуже мале підприємство	< 10	та	≤ 2	або	≤ 2
Мале підприємство	< 50	та	≤ 10	або	≤ 10
Середнє підприємство	< 250	та	≤ 50	або	≤ 43

* Джерело: [191].

Відмічені показники (табл. 1.2) використовуються тільки для окремих підприємств, якщо підприємство є частиною групи підприємств, або якщо інші компанії, що не належать до зазначеної категорії, володіють понад 25 % капіталу, ці показники не використовуються. При цьому у Міжнародній організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), в яку входять високорозвинені країни, пропонують таке групування підприємств за розміром [191]: дуже малі – 1-19 працівників; малі – 20-99 працівників; середні – 100-499 працівників; великі – 500 і більше працівників.

У США малими та середніми підприємствами (МСП) вважаються ті, що мають менше ніж 500 працівників. Лімітів за обсягами річного обороту не встановлено. В цілому їх визначення мають різні підходи, однак виокремлення того чи іншого типу підприємства відбувається залежно від кількості зайнятих. Як правило, вважається, що в МСП повинні бути зайняті менше 500 чоловік, хоча в деяких країнах ця цифра менше – 300 чи 100 чоловік. У деяких країнах умови відрізняються для промислових підприємств і підприємств сфери послуг; у цьому випадку підприємства сфери послуг, як правило, повинні бути менше промислових підприємств. У деяких країнах існує розходження між автономними МСП і тими, котрі пов'язані з великим підприємством чи промисловою групою,

чи також МСП виділяють на основі структури управління (наприклад, власник особисто займається всіма справами фірми чи підприємство є сімейним). Зрештою, статистичні визначення МСП часто відрізняються від визначень, розроблених для проведення економічної політики; наприклад, хоча фірма зі штатом 600 чоловік може не відноситися до МСП у статистичних цілях, вона може мати право бучасті у суспільних програмах підтримки МСП. Основною характеристикою МСП є «невелике» у тому розумінні, що підприємство не відноситься до 10 чи 20 відсотків найбільших фірм на ринку чи в галузі промисловості.

При віднесенні підприємств до категорії малих на рівні Євросоюзу можуть використовуватися й інші показники. Комісія ЄС (КЄС) запропонувала наступне: кількість зайнятих працівників не повинна перевищувати 100 осіб, розмір власних основних засобів повинен бути не менше 75 млн. євро за умови, що частка великої компанії в статутному фонді підприємства не перевищує однієї третини. КЄС виділяє також мікропідприємства з чисельністю зайнятих до 9 осіб. У більшості випадків – це індивідуальні підприємства, сімейні та фермерські господарства. Дрібні – підприємства з чисельністю зайнятих від 10-до 99 осіб. Однак можуть використовуватися й інші ознаки віднесення підприємств до категорії малих (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Класифікаційні ознаки віднесення підприємств до числа малих*

Країна	Класифікаційна ознака						
	Чисельність працівників	Обсяг продажу	Річний дохід	Величина капіталу	Сума активів	Обсяг інвестицій	Рівень використання енергії
Великобританія	+	-	+	-	-	-	-
Данія	+	-	-	-	-	-	-
Індія	+	-	-	-	-	+	+
Італія	+	-	-	+	-	-	-
Канада	+	-	+	-	-	-	-
Німеччина	+	-	-	-	-	-	-
Пд. Корея	+	+	-	+	-	-	-

США	+	+	-	-	+	-	-
Франція	+	-	-	-	—	-	-
Японія	+	-	-	+	-	-	-

*Сформовано за джерелом: [191].

Так, наприклад, у Франції до малих належать підприємства, на яких кількість зайнятих не перевищує 500 осіб і річний оборот до визначення податків, оцінений на момент закриття остаточного балансу, нижче 2 млн. євро. Причому розмір фірми в різних галузях економіки оцінюється по-різному. Якщо в галузі, що виробляє устаткування, на підприємстві зайнято до 500 осіб – вона належить до числа малих, то в сільському господарстві і харчовій промисловості з чисельністю зайнятих понад 200 осіб – вона є великою.

У виробничій сфері Великобританії фірма вважається малою, якщо кількість зайнятих не перевищує 200 осіб. А такий показник, як річний оборот, є основним критерієм визначення статусу малого підприємства в інших секторах економіки. В Японії залежно від чисельності зайнятих на практиці використовують сім груп, на які поділяються малі та середні підприємства: 1-4, 5-9, 10-29, 30-49, 50-59, 100-299, 300-499 робітників.

У процесі формування підприємницьких структур окреслилися основні класифікаційні ознаки суб'єктів сфери підприємницької діяльності за:

- видами виробничо-господарської діяльності, що передбачає диференціацію підприємницької діяльності за видами економічної діяльності;

- формами власності, за якими підприємницька діяльність характеризується за використанням приватної, колективної або державної власності;

- метою діяльності, згідно з якою підприємницька діяльність поділяється за напрямками виконання робіт або виготовленням продукції та надання послуг;

- новизною робіт та послуг, інноваційною направленістю, що передбачає диференціацію підприємницької діяльності за ступенем новизни видів економічної діяльності;

- чисельністю працюючих, що передбачає розподіл підприємницької діяльності на індивідуальні, сімейні, колективні господарства.

Слід зазначити, що класифікаційні ознаки суб'єктів підприємництва в Україні аргументовано було викладено ще до здобуття незалежності в Постанові Ради Міністрів УРСР (22.09.1990 р. «Про заходи щодо створення та розвитку малих підприємств» та Закону УРСР «Про підприємства в Українській РСР» (27.03.1991 р.), де основним критерієм віднесення підприємств до малих є чисельність працюючих: у промисловості та будівництві – до 200 осіб; у інших галузях виробничої сфери – до 50 осіб; у науці та науковому обслуговуванні – до 100 осіб; у галузях невиробничої сфери – до 25 осіб; у роздрібній торгівлі – 15 осіб.

Практичну реалізацію підприємництва в системі виробничих відносин розглядають як економічну діяльність складовими якої є відповідні принципи і методи характерні для економічної системи всієї країни.

Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва (ст. 55 Господарського кодексу України). Суб'єктами мікропідприємництва є [39]:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників

за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є [39]:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Узагальнення наукових підходів щодо розуміння категорії «мале підприємництво» дає можливість окреслити його економічну сутність. Ми погоджуємося з науковцем О. Красота, яка вважає, що економічну сутність малого підприємництва доцільно розглядати у єдності таких аспектів [87]:

- *по-перше*, розкриття економічної сутності малого підприємництва повинно охоплювати його загальні, типові риси, що характеризують його належність до підприємницької діяльності;

- по-друге, мале підприємництво слід аналізувати як специфічний, особливий підвид підприємництва (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Системний підхід до з'ясування економічної сутності малого підприємництва [87, с. 38].

Загальновидові ознаки (рис. 1.3) малого підприємництва як підвиду підприємницької діяльності включають:

1) *суб'єкти та об'єкти*. Суб'єктами малого підприємництва відповідно до Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. № 2063-III вважаються фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку, та як суб'єкти підприємницької діяльності, а також юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн грн [126].

Об'єктами малого підприємництва є малі підприємства. Згідно Господарського кодексу (п. 7 ст. 63 ГКУ) [39] малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, у яких середньооблікова чисельність працівників за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятисот тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні;

2) *метод господарювання* з притаманними йому рисами [72]:

- економічною відособленістю, незалежністю господарюючих суб'єктів у виборі напрямів і методів діяльності, але з обов'язковим урахуванням кон'юнктури ринку та в межах правових норм;

- відповідальністю за прийняття рішень, їх наслідки та пов'язаний з цим ризик. При будь-яких найбільш вивірених розрахунках невизначеність і ризик мають місце в підприємницькій діяльності;

- орієнтацією на досягнення комерційного успіху, прагнення максимізувати прибуток, самореалізацію за рахунок втілення своїх знань, навичок, умінь та сміливих ідей. Разом з тим, задовольняючи свої, суто особисті, інтереси отримання високого доходу, підприємець сприяє і досягненню суспільного ефекту;

3) *особливий тип економічного мислення* притаманний підприємцям формується на основі поєднання знань, умінь, пошуку власних підходів, що сприяє успішній реалізації пост «економічне мислення» [56, с. 456]: *по-перше*, це система поглядів індивіда на закономірності економічного розвитку, сутність економічних явищ і процесів та причини їх виникнення; *по-друге*, діалектичне поєднання і взаємодія економічних знань, ідей, теорій тощо в економічній системі. Економічне мислення є структурним елементом мислення людини взагалі, зміст якого зумовлений типом існуючих суспільних відносин (економічних, соціальних, політичних, культурних, характером законодавчої бази тощо), умовами її життя, місцем у соціальній структурі та ін.

На відміну від загальновидових, специфічні ознаки зумовлюються передусім перевагами і недоліками малого підприємництва, а також

класифікаційними ознаками, які різняться у багатьох країнах з розвинутою сферою підприємницької діяльності.

До важливих переваг розвитку сфери малого підприємництва можна віднести [87, с. 39; 189, с. 220]:

1) економіко-виробничі, що включають гнучкість, динамізм, сприйнятливість до нововведень, швидке насичення ринку, пристосування до мінливості технологій, компактність управлінської команди і багатофункціональність менеджерів, відсутність громіздких управлінських структур, простота інформаційних зв'язків та неформальний характер планування і контролю; невеликий обсяг використання фінансових ресурсів та висока оборотність капіталу; спрощена система збуту;

2) інституціональні, що зумовлюються відкритістю доступу та легкістю входження до цього сегменту підприємництва;

3) соціально-економічні, що сприяють забезпеченню соціальної стабільності, насичення ринку праці новими робочими місцями;

4) соціально-психологічні, що дають можливість подолати відчуження від засобів виробництва та зумовлюють кінцеві результати виробничої діяльності, формують мотивацію до праці, єдність права власності і безпосереднього управління підприємством.

Відмічаючи переваги малого підприємництва доцільно зупинитися на розгляді окремих недоліків, які супроводжують процес підприємницької діяльності, зокрема нестача фінансових коштів, що пов'язано з низькою долею власного капіталу і необхідністю залучення позичкових коштів; обмеженість масштабів використовуваних засобів виробництва, зокрема неадекватність технічного оснащення і забезпечення сировиною порівняно з великими підприємствами; надчутливість до коливань економічної кон'юнктури та політичної ситуації, великий ступінь залежності від системи підтримки малого підприємництва; значна залежність від окремих великих замовників; слабе сегментування власної долі ринку й недостатньо міцні позиції на ньому; високий ризик та схильність до банкрутства.

Специфічними ознаками малого підприємництва слід вважати насамперед його кількісні та якісні класифікаційні параметри, які розрізняються залежно від національних особливостей країн. Крім вищезазначених кількісних ознак (кількість працюючих, обсяг річного обороту), визначених чинним законодавством України, до кількісних параметрів також відносять частку продажу на ринку, обсяг власного капіталу, обсяг основних та оборотних засобів, кількість виробленої продукції, низькі управлінські витрати на одиницю продукції [59, с. 148].

Відмічений системний підхід щодо специфічних ознак, на нашу думку, доцільно доповнити окремим аспектом, зокрема визначенням ролі і місця малого підприємництва в системі регіональної економіки, що проявляється через його функціональність та розвиток видів економічної діяльності, які є пріоритетними для окремо взятого регіону. При цьому необхідним є врахування регіональних специфічних особливостей розвитку, географічного розташування, традицій та ментальності населення.

Оскільки функціонування малих підприємств базується передусім на мобільності і швидкій диверсифікації їх діяльності з метою адаптації до швидкоплинних і змінних умов господарювання, розвиток малого підприємництва є одним з перспективних напрямів ринкових трансформацій в Україні. При цьому роль малого і середнього підприємництва як в національній, так і регіональній економіці найкраще проявляється в притаманних йому функціях [119, с. 91-95]:

- *по-перше*, неоціненним є внесок малого і середнього бізнесу в справу формування конкурентного середовища, оскільки в умовах конкурентної боротьби діяльність учасників ринкових відносин набуває динамічного характеру, що тісно пов'язано з економічною відповідальністю та ризиком підприємця і перетворює його у своєрідний соціальний двигун економічного розвитку;

- *по-друге*, оперативно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, мале і середнє підприємництво надає ринковій економіці необхідної гнучкості;

- *по-третьє*, важливим є внесок малого і середнього підприємництва в розвиток науково-технічного прогресу, зокрема в галузях електроніки,

кібернетики, інформатики та різноманітних видах економічної діяльності, які є пріоритетними для будь-якого з регіонів України;

- *по-четверте*, цей вид підприємництва вирішує проблеми зайнятості, оскільки в короткий період сприяє створенню нових робочих місць;

- *по-п'яте*, сприяє пом'якшенню соціальної напруги і демократизації ринкових відносин, формуючи при цьому середній клас суспільства;

- *по-шосте*, використовує можливості територіального розміщення як у великих, так і малих та середніх містах і селах;

- *по-сьоме*, формує значну частку валового національного продукту;

- *по-восьме*, є каталізатором економічного розвитку і суттєво впливає на: структурну перебудову економіки, збільшення обсягу виробництва і надання послуг; стимулювання інвестиційної діяльності; підвищення рівня попиту і пропозиції; прискорення темпів економічного розвитку національної економіки загалом;

- *по-дев'яте*, сприяє економії й раціональному використанню ресурсного потенціалу;

- *по-десяте*, забезпечує сильні діючі стимули до високоефективної праці.

Такими чином, мале підприємництво як динамічний і мобільний сектор економіки регіону відіграє важливу роль у процесі формування конкурентного середовища для функціонування підприємницьких структур та вирішення проблем зайнятості населення, підвищення його добробуту, наповнення ринку товарами та послугами, розбудові інфраструктури, економічному і соціальному зростанню регіону.

1.3. Методичні підходи до дослідження розвитку сфери малого підприємництва

Мале підприємництво відіграє важливу роль у розвитку економіки країни та її регіонів і має унікальні можливості для підвищення добробуту і забезпечення життєздатного середовища для більшої частини населення регіонів України. Нині в складних умовах розвитку вітчизняної та світової

економіки саме мале підприємництво є однією з її рушійних сил. Як засвідчує світовий досвід, саме воно сприяє формуванню середнього класу, зниженню рівня безробіття та розвитку конкуренції. Таким чином, проведення структурних змін в господарському комплексі країни, забезпечення впровадження реформ в економіці та вирішення соціальних проблем нині немислиме без розвитку малого підприємництва. Науковці визначають мале підприємництво як особливий тип господарської поведінки, суб'єкти якого поєднують дві головні узагальнювальні якісні риси – суміщення в одній особі власника і керівника фірми та підвищений рівень господарського ризику на всіх стадіях підприємницької діяльності [67, с. 56-58].

Розвиток підприємництва в будь-якій країні визначається конкретними суспільно-економічними, політичними, культурними та іншими умовами. Це стосується, звичайно, і сучасної України, трансформаційні процеси в якій мають свої особливості. Вони визначаються, з одного боку, спадщиною минулого переважно колоніально-тоталітарного змісту, з другого – створенням ринкового середовища на основі проведення економічних реформ. Без врахування зазначених моментів не можна збагнути підприємницький процес в Україні, як і особливості макроекономічної динаміки в цілому [70, с. 70].

Забезпечення ефективного функціонування підприємництва зумовлюється соціально-економічними явищами і процесами та факторами впливу, які в тій чи іншій мірі сприяють або ж стримують процес розширення підприємницького середовища в різних видах економічної діяльності. Відмічені явища і процеси з метою виявлення взаємозв'язків та взаємовпливу, законів і закономірностей їх впливу на розвиток підприємницької діяльності потребують моніторингових досліджень передусім на рівні регіону.

Застосування моніторингових підходів у дослідженні явищ і процесів становлення, функціонування і розвитку малого підприємництва дало змогу здійснити аналіз, оцінку, порівняння отриманих результатів і виявити окремі закономірності, тенденції і динаміку змін за певний період часу. Так, у процесі дослідження було використано підходи до

порівняльного і комплексного моніторингу регіональних особливостей розвитку малого підприємництва.

Порівняльний моніторинг застосовується коли порівнюються окремі показники або результати більш комплексних досліджень, проведених за ідентичними критеріями, кількох систем одного рівня або вищих і нижчих систем, що дає можливість узагальнити показники, виявити причини, що збільшують або зменшують різницю між ними. Комплексний моніторинг – поєднує в собі методи дослідження, що використовуються у різних видах моніторингів [82].

Обґрунтування методів дослідження у процесі їх узагальнення і вибору зумовлюється характером інформаційно-фактичного матеріалу, умовами і метою конкретного дослідження. Методи є упорядкованою системою, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності. В одній і тій же науковій галузі може бути кілька методик (комплексів, методів), які постійно вдосконалюються в процесі наукових досліджень [188, с. 74].

Метод дослідження, як відмічають В. Шейко, Н. Кушнарєнко, є способом пізнання явищ природи і суспільного життя, що поєднує сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. Відмінність між методом і теорією має функціональний характер: формуючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень. У найбільш загальному розумінні метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження, що відповідає на запитання: як пізнавати? Сукупністю методів, прийомів проведення будь-якої роботи є методика дослідження. Під цим поняттям методика розуміють сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [188, с. 73, 56], або ж сукупність методів, пов'язаних спільністю вирішення окремих проблем [164, с. 270].

У сфері наукових досліджень В. Ковальчук і Л. Моїсєєв обґрунтували, що кожна конкретна наука використовує власну

методологію і застосовує спеціальні методи відповідно до обраної тематики дослідження. Вони дали таке визначення поняттям «методологія» – це система принципів і засобів організацій та побудови теоретичної і практичної діяльності та «метод» – це сукупність прийомів та організацій практичного і теоретичного засвоєння дійсності [80, с. 7].
Методологія (гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – вчення про правила мислення при створенні теорії науки. Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання, або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Найчастіше методологію тлумачать як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження [188, с. 56].

Багатогранність наукових підходів у сфері забезпечення ефективного функціонування малого підприємництва на рівні регіону, дала можливість застосувати у монографічному дослідженні такі методи [57, с. 327, 328, 333, 335; 152, с. 122, 126, 129; 58, с. 26-29]:

- *історичний і логічний* методи використовуються для дослідження економічних процесів у єдності. Історичний метод вивчає ці процеси у тій історичній послідовності, в якій вони виникали, розвивалися і змінювалися один за одним у житті. Логічний метод досліджує економічні процеси в їх логічній послідовності, прямуючи від простого до складного;

- *метод аналізу*, який стосується способів, прийомів і засобів дослідження соціально-економічних явищ і процесів на макро- і мікроекономічному рівнях у сфері малого підприємництва;

- *метод групувань* – визначальний етап стадії економіко-статистичного дослідження; науково-організованої обробки інформації, з метою узагальнення індивідуальних даних, виявлення характерних рис і закономірностей. Групування є розподілом генеральної або вибіркової сукупності за певними сутнісними варіюючими ознаками, які мають назву

ознак групування або критеріїв, що дає змогу упорядкувати первинний матеріал, систематизувати досліджувану сукупність та провести сортування її елементів. Щодо обраної тематики, узагальнення інформаційних матеріалів стосується особливостей розвитку і функціонування суб'єктів малого підприємництва, що розглядається на регіональному рівні;

- *метод індексний* – метод статистичного дослідження, що дає змогу за допомогою індексів зіставляти соціально-економічні явища і процеси (кількісним вираженням яких є певні величини), їх приведенням до загальної єдності у формі вартісної оцінки, трудових затрат, натуральних витрат та ін. Відмічений метод застосовано при вивченні динаміки приросту основних економічних показників розвитку малих підприємств Закарпатської області за період 2000-2015 рр.;

- *метод порівняння* використовується для визначення схожості та відмінності господарських явищ, оскільки будь-який процес пізнається у порівнянні. Способи порівнянь різноманітні: порівняння ознак, властивостей, статистичних величин, економічних категорій, дії економічних законів за різних умов тощо;

- *метод оцінки факторів внутрішнього та зовнішнього середовища організації*, тобто спосіб з'ясування впливу рушійних сил внутрішнього та зовнішнього середовища на результати функціонування суб'єктів господарювання у сфері малого бізнесу;

- *метод економічного моделювання*, формалізований опис і кількісне вираження економічних процесів і явищ (за допомогою математики й економетрики), структура якого абстрактно відображає реальну картину економічного життя.

- *метод таблицно-графічний*, сутність якого полягає у систематизації і наочному поданні текстової та цифрової інформації, отриманої внаслідок збору даних, групування, проведення аналізу, синтезу нових показників, прогнозування розвитку подій та моделювання ситуації, у вигляді таблиць, графіків, діаграм, картограм, картодіаграм, логічних схем. Їх застосування у будь-яких дослідженнях, в тому числі соціально-економічних, дає змогу на якісно новому рівні систематизувати накопичену інформацію, рельєфніше досягнути взаємозв'язки, притаманні

предмету або явищу, покращити можливості аналітичного розгляду.

З метою виявлення взаємозалежностей і взаємовпливу між явищами і процесами у сфері малого підприємництва доцільним є використання кореляційно-регресійного методу аналізу, який сприяє кількісному визначенню впливу тих чи інших об'єктивних і суб'єктивних чинників. Кореляційний аналіз є свого роду логічним продовженням (розвитком) методу статистичних групувань, його поглибленням, який допомагає вирішити цілий ряд нових завдань в економічному аналізі. Розрахунки на основі кореляційних моделей підвищують ступінь точності аналізу, часто виявляють недоліки попереднього аналізу. Перевагою цього методу є можливість розв'язувати задачі, які не можна вирішити за допомогою інших методів економічного аналізу, як, до прикладу, відокремлення впливу багатьох факторів, які діють взаємопов'язано і взаємозумовлено. Використання методу кореляції і регресії дозволяє вирішити такі основні завдання [113, с. 196]: встановити характер і тісноту зв'язку між досліджуваними явищами; визначити і кількісно виміряти ступінь впливу окремих факторів і їх комплексу на рівень досліджуваного явища; на підставі фактичних даних моделі залежності економічних показників від різних факторів розраховувати кількісні зміни аналізованого явища при прогнозуванні показників і давати об'єктивну оцінку діяльності підприємства.

Кореляційний зв'язок величин полягає в тому, що при завданні однієї з них встановлюється не одне точне значення, а ймовірності різноманітних значень іншої. Таким чином, залежність виявляється не між самими величинами, а між кожною з них і відповідним математичним очікуванням іншої. Вивчення взаємозв'язків кореляційного типу має істотне значення особливо при аналізі явищ, які складаються під впливом великої кількості певних умов [1013 с. 197].

Критерії оцінки сфери підприємницької діяльності базуються на сукупності принципів, які формують певні правила критеріальних вимірів сучасного стану та перспектив розвитку ділової активності в регіоні. Розвиток підприємницької сфери регіону базується на методологічних, ситуаційних, цільових та стратегічних принципах (рис. 1.4).

Принцип науковості передбачає використання при аналізі наукових розробок спеціальних методик, загальновизначених методів і прийомів аналізу. Завдяки науковому підходу забезпечується об'єктивна оцінка економічного стану, пошук і визначення невикористаних резервів його покращення.

Принцип системності передбачає дотримання єдності та послідовності дослідження підприємницької діяльності як цілісної системи у певному порядку – за етапами та у взаємозв'язку один з одним, а не виокремлено.

Принцип комплексності передбачає всебічне дослідження причинних взаємозалежностей, комплексну оцінку вхідних параметрів функціонально-структурної будови, їх зміну та розвиток у просторі і часі, за кількісними й якісними ознаками та вихідні параметри цього процесу.

Принцип історизму зумовлює розгляд всіх історичних фактів, явищ і подій відповідно з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємозумовленості.

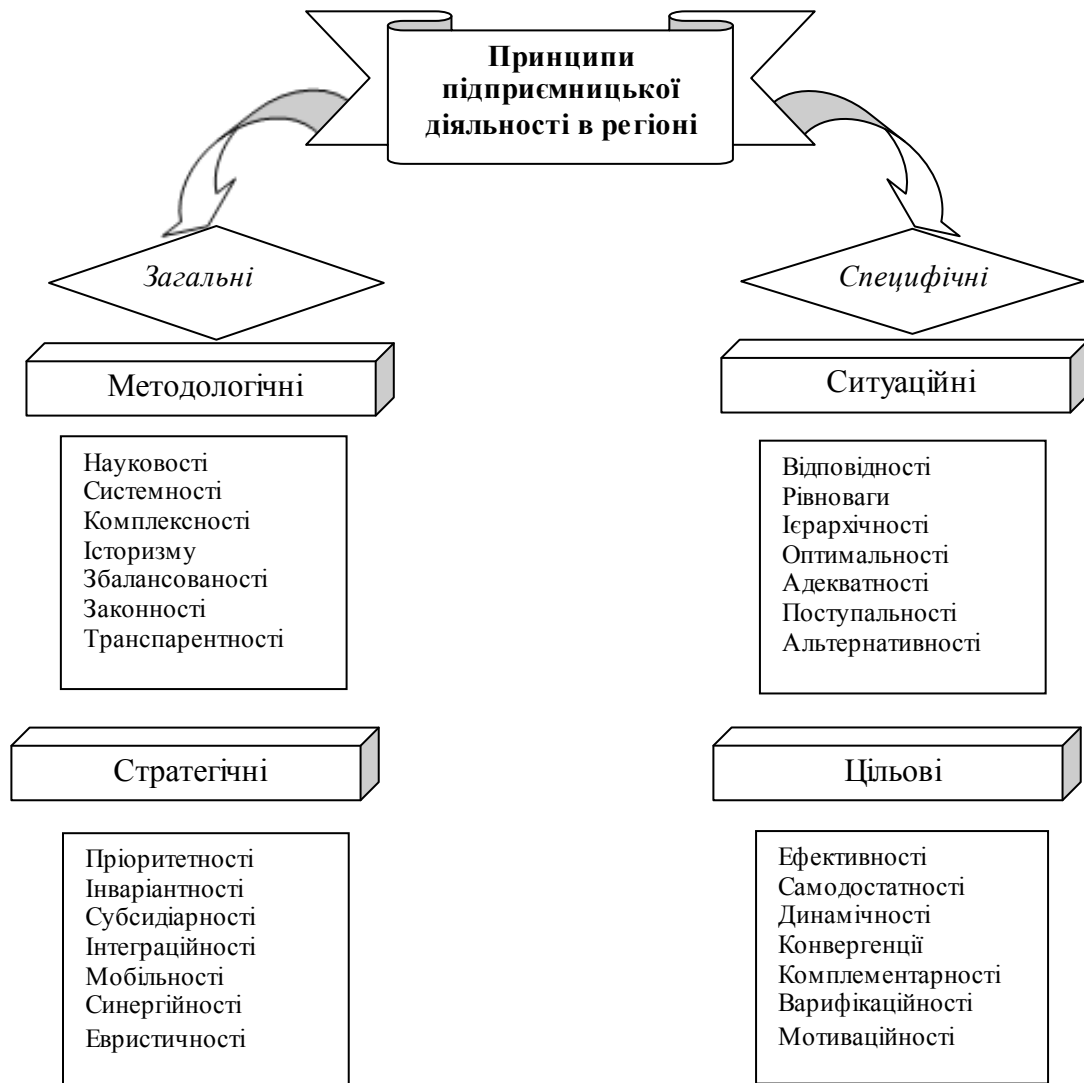

Рис. 1.4. Система принципів організації підприємницької діяльності в регіоні

Принцип законності передбачає здійснення підприємницької діяльності лише в межах правового поля.

Принцип транспарентності означає важливість доступу для учасників підприємницької діяльності до усіх діючих норм та правил, що регулюють відповідні відносини, забезпечення їх необхідною інформацією.

Принцип відповідності в методології, як дотримання твердження про те, що будь-яка нова теорія та давно діюча стара теорія не заперечують одна одну, а можуть давати ті ж висновки, тобто існує зв'язок наукових теорій у їх історичному розвитку.

Принцип рівноваги в дослідженнях економіки в першу чергу означає відповідність між попитом та пропозицією, ресурсами і потребами, що й визначають особливості формування підприємницької структури.

Принцип ієрархічності в багаторівневій системі геоекономічного розвитку означає, що між рівнями та елементами ієрархічних систем існують складні вертикальні та горизонтальні зв'язки.

Принцип оптимальності передбачає впровадження оптимальних рішень, тобто досягнення максимальних результатів при мінімальних затратах.

Принцип адекватності означає важливість точного й повного відображення реальних процесів функціонування суб'єктів господарювання у сфері підприємництва.

Принцип поступальності як основа економічного розвитку передбачає еволюційність поступу ефективного функціонування сфери підприємництва, покрокове проходження усіх процесів, етапів та систем.

Сутність *принципу альтернативності* полягає в наступному: приймаючи рішення на користь того чи іншого варіанту дій, суб'єкт господарювання неминуче відмовляється від інших варіантів, «упускає можливість» іншого варіанту використання (виробництва, розподілу і споживання) наявних ресурсів.

Принцип пріоритетності вказує на необхідність вибору пріоритетних напрямів діяльності в реалізації завдань забезпечення ефективного підприємницького середовища, невідкладність виконання першочергових завдань.

Принцип інваріантності засвідчує незмінність, постійність державного курсу щодо підтримки підприємницької діяльності за будь-яких змінних умов.

Принцип субсидіарності пов'язаний з принципом ієрархічності і означає, що місцеві умови та обставини не тільки різняться між собою, але й змінюються протягом певного відрізка часу.

Принцип інтеграційності означає, що при ускладненні структури системи в ній виникають додаткові властивості, відповідно до цього відбувається об'єктивний процес розвитку глибоких, стійких

взаємозв'язків та поділу праці між національними господарствами, створення міжнародних господарських комплексів у межах держави.

Принцип мобільності вказує на важливість динаміки для саморегуляції процесів підприємницької діяльності в ринковій економіці. Зокрема, невід'ємною в умовах поглиблення ринкових відносинах є мобільність факторів виробництва.

Принцип синергійності має стратегічне значення. Комбіноване використання кількох взаємоузгоджених стратегій дає більшу користь, ніж ізольоване впровадження однієї з них, а різні фактори так впливають один на одного, що здатні разом досягти більшого, ніж за окремого їх застосування. Прикладом такого синергізму можуть бути спільні підприємства в системі малого і середнього бізнесу.

Принцип евристичності є невід'ємною вимогою ефективності підприємницької діяльності. Розвиток технологій, зміни ринкової кон'юнктури, різноманітні внутрішні та зовнішні ризики вимагають від суб'єктів господарювання готовності до нестандартних управлінських рішень, перебудови стратегії, проведення стратегічного оцінювання тощо.

Принцип ефективності закладає теоретичне підґрунтя для аналізу затрат-прибутків, що впливає на розміщення продуктивних сил.

Принцип самодостатності є підґрунтям для розуміння важливості розвитку самоврядування територій, зокрема активності, участі прикордонних регіонів в транскордонних об'єднаннях.

Принцип динамічності означає, що всі характеристики підприємницької діяльності як окремої сфери господарювання, в цілому системи слід розглядати не як постійні, а як такі, що змінюються до своєї протилежності.

Принцип конвергенції пояснює зближення економічної політики країн, зменшення розриву в показниках економічного розвитку між національними державами, вирівнювання соціально-економічного розвитку країн у рамках інтеграційних об'єднань.

Принцип комплементарності передбачає існування взаємодоповнення в економіці та зовнішній торгівлі зокрема. Виникає

тоді, коли володіння одним товаром спричиняє сталу потребу в іншому товарі, існування цілих галузей промисловості породжують одна одну.

Принцип верифікаційності вимагає закріплення достовірності щодо здатності господарської системи до реалізації підприємницького потенціалу залежно від ринкової кон'юнктури та регіональних пріоритетів.

Принцип мотиваційності у сфері підприємництва пояснює причини появи зовнішньої торгівлі з метою виходу на зовнішній ринок, через обмеженість внутрішнього ринку, посилення конкуренції на внутрішньому ринку, отримання доступу до ноу-хау.

У процесі дослідження, для визначення рівня та напряму впливу факторів на рівень розвитку малого бізнесу в Закарпатті проведено багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз на базі основних індикаторів, зокрема обсягу реалізації продукції, валового регіонального продукту, чисельності економічно активного населення, капітальних інвестицій, обсягів експорту й імпорту. Комплексну взаємодію відмічених чинників ($X_1, X_2, \dots, X_n$) з результативним показником (Y_x) описано рівнянням лінійної багатофакторної регресії виду:

$$Y_x = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (1.1)$$

З метою визначення рівняння регресії було використано пакет прикладних програм MS Office Excel – 2007.

Для визначення впливу регіональних факторів на результативні ознаки розвитку малого бізнесу в Закарпатті, у процесі дослідження розраховано відповідні коефіцієнти еластичності на основі використання формули:

$$Y \bar{\sigma}_i = a_i \frac{\bar{x}_i}{\bar{y}}, \quad (1.2)$$

де, $\bar{x}$ - середнє значення факторної ознаки;

$\bar{y}$ - середнє значення результативної ознаки;

a_i - параметр рівняння.

В організації та методиці науково-дослідної діяльності поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками [188, с. 75]: мети і способу реалізації. За першою ознакою виділяються, так звані, первинні методи, що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. Вторинні методи використовуються з метою обробки та аналізу отриманих даних – кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація, шкалювання та ін. Третій тип представлений верифікаційними методами і прийомами, що дають змогу перевірити отримані результати. Вони зводяться також, до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників. За ознакою способу реалізації розрізняють такі методи:

- *логіко-аналітичні*, до яких належать традиційні методи дедукції та індукції, що різняться вихідним етапом аналізу. Вони доповнюють один одного і можуть використовуватися з метою верифікації – перевірки істинності гіпотез і висновків;

- *візуальні*, або графічні, тобто графи, схеми, діаграми, картограми та ін., що дає змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, їх питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями;

- *експериментально-ігрові*, які безпосередньо стосуються реальних об'єктів, що функціонують у конкретній ситуації, і призначаються для прогнозування результатів.

У процесі дослідження нами використано як первинні, так і вторинні методи, що дало змогу узагальнити наукові підходи щодо теоретико-методологічних засад становлення і розвитку підприємництва; еволюції розвитку трактування поняття «підприємництво»; окреслення основних рис підприємця, передусім людини, яка бере на себе повну відповідальність за успіх справи, приймати нестандартні управлінські рішення, забезпечити новаційні підходи до функціонування власного бізнесу; сформулювати схематичне узагальнення складових забезпечення

функціонування підприємницької діяльності; обґрунтувати економічну сутність та узагальнити класифікаційні ознаки малого підприємництва.

Тенденції змін, що відбуваються у процесі розвитку і функціонування малого бізнесу, виявлено на основі застосування математичних методів, які відіграють важливу роль при обробці статистичних даних, моделюванні. Використання статистичної методології сприяло:

- обґрунтуванню сукупності факторів впливу на розвиток малого підприємництва;
- виявленню регіональних особливостей його функціонування;
- врахуванню тенденцій змін за відповідний період;
- здійсненню аналізу і обґрунтуванню причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей у процесі забезпечення ефективного функціонування малого бізнесу в регіоні.

Задіяння наукових підходів щодо статистичної методології у процесі аналізу динаміки та тенденцій розвитку малого підприємництва, ефективного функціонування суб'єктів господарювання дало змогу виявити проблемні питання підприємницької діяльності та окреслити перспективні напрями її зростання. Економіко-статистичне дослідження базується на специфічних прийомах, сукупність яких утворює методологію статистики (методи масових спостережень, групувань, узагальнюючих показників, динамічних рядів, індексний метод та інші).

Однією з найважливіших умов розвитку національної статистики, адаптованої до умов глобалізованої економіки, є створення та впровадження сучасної системи національних статистичних класифікацій, згармонізованих із міжнародними. Упровадження статистичних класифікацій дає можливість підняти на якісно новий рівень статистичний аналіз стану національної економіки та прогнозування її розвитку, вивчення міжгалузевих проблем [78].

За допомогою рейтингового оцінювання здійснено аналіз регіональних умов, які впливають на розвиток та рівень ділової, інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання малого підприємництва. Визначено місце Закарпатської області у рейтингу

конкурентоспроможності регіонів України, окреслено інвестиційну його привабливість. Рейтингове оцінювання дало змогу виявити можливості та загрози розвитку суб'єктів господарювання малого підприємництва в регіоні. Результати оцінювання сприятимуть розробленню стратегічних підходів до активізації підприємницької діяльності в регіоні, підвищенню рівня ділової активності малого бізнесу.

В економічній теорії пропонують і на практиці використовують два основні методи комплексної оцінки ефективності (результативності) підприємницької діяльності [104]:

- перший – порівняльний аналіз підприємницької діяльності відповідного підприємства та інших суб'єктів господарювання, які продукують однакові або подібні вироби;

- другий – аналіз господарської діяльності та фінансової результативності з використанням еталонної моделі підприємства (фірми), тобто визначення еталонних (найкращих за даних умов виробництва) значень певних первинних показників і порівняння з ними фактично досягнутих у тому або іншому розрахунковому періоді.

При цьому може бути використаний один з наведених двох методів, а за потреби можна застосувати обидва: один як основний, а другий як допоміжний (підсилюючий). Варто також зазначити, що в будь-якому випадку показники, які порівнюються, необхідно подавати в динаміці за певний період та з факторним аналізом їх змін.

Підприємництво, як відомо, здійснюється у різних сферах (виробничій, невиробничій) і стосовно функціонально різнонапрямлених видів діяльності трудових колективів. З огляду на це необхідно виокремлювати відповідні системи показників, що характеризують ефективність (результативність) [104]:

- виробничо-господарської та бізнесово-фінансової діяльності (для виробничої сфери);

- підприємницької діяльності (для невиробничої та інших сфер господарювання).

Наукові методи, за потреби, поділяють на групи відповідно до їх функціональних можливостей [188, с. 76]: етапні, тобто пов'язані з

певними етапами дослідження, й універсальні, які використовують на всіх етапах. До першої групи відносять спостереження, експеримент, а до другої – абстрагування, узагальнення, дедукцію, індукцію та інші. Розрізняють методи теоретичних та емпіричних досліджень. Такий розподіл методів завжди умовний, оскільки з розвитком пізнання один науковий метод може переходити з однієї категорії в іншу.

Обґрунтування етапних досліджень базується на [71]: визначенні проблеми та її конкретизації; попередній розробці теоретичних положень; вивченні історико-економічного та сучасного стану досліджуваної проблеми; збору, систематизації та узагальненні інформації; визначенні методики та методів дослідження; обґрунтуванні висновків і пропозицій; впровадженні результатів дослідження тощо.

У процесі дослідження використано програмний метод, сутність якого полягає у формуванні оптимальних організаційних структур з урахуванням їх цільових призначень, а також з огляду на процеси, що відбуваються в системі. Методологічною основою програмного методу є системний підхід, важливими складовими якого є: формування структури цілей і задач від основної (кінцевої) до деталізації на рівні завдань і вимог; формування складу системи, який би забезпечив досягнення поставлених цілей, включаючи всі основні елементи; формування процесу «життєвого циклу» системи, що генерує усі стадії реалізації та ресурси для такої реалізації; формування програми, що об'єднує цілі, засоби, процеси і ресурси.

Комплексні програми, що реалізуються з використанням програмного методу, як вважають А. Ткачук, Р. Агранофф та Т. Браун, торкаються лише частини об'єкта управління і не пов'язані з виконанням всіх його задач (економіка регіону в програмному періоді) [175]. В. Тамбовцев та А. Тихоміров вважають цей метод методом розроблення специфічних планів і важелів управління досягненням певних цілей (бажаних кінцевих результатів), що забезпечують сувору узгодженість заходів з поставленими цілями за рахунок проведення детального аналізу цих цілей, врахування всіх основних аспектів їх досягнення і безпосереднього включення до плану реалізації всіх необхідних

виконавців незалежно від відомчої приналежності, обходячи за необхідності окремі рівні управління [169, с. 21]. Важливою складовою формування комплексних програм розвитку є регіональні програми.

Регіональні програми є системою взаємопов'язаних заходів, планом дій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення планомірно-пропорційного соціально-економічного розвитку регіону, підвищення життєвого рівня населення, охорону довкілля. Сутність регіональної програми розкривається комплексно в їх основних цілях і завданнях, зокрема [55, с. 103]: а) забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіону; б) залучення інвестицій до пріоритетних галузей господарського комплексу через створення вільних економічних зон, спільних підприємств тощо; в) удосконалення структури господарського комплексу країни конверсією, переорієнтацією окремих підприємств машинобудівної галузі на випуск гостродефіцитних сільськогосподарських машин і устаткування, товарів тривалого користування для населення тощо; г) стимулювання раціонального використання ресурсів регіону (природних, матеріальних, трудових, фінансових та ін.); ґ) якісне вдосконалення виробничої та соціальної інфраструктури; д) захист довкілля в регіоні; е) збереження культурної та історичної самобутності населення регіону; є) поліпшення демографічної ситуації в регіоні; ж) як результат виконання перелічених цілей і завдань – поступове підвищення життєвого рівня населення регіону. Регіональні програми складають на короткотерміновий (до 1 року), середньотерміновий (від 1 до 5 років) і довготерміновий (понад 5 років) періоди.

Середньо- і довгострокове планування, як зазначено у Законі України «Про засади державної регіональної політики» [128], є функцією державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку, розроблення та виконання взаємопов'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку на середньо- (від трьох до п'яти років) і довгостроковий (понад п'ять років) періоди.

В умовах поглиблення ринкових відносин набуває актуалізації програмно-цільовий метод, як один з методів індикативного планування, що має рекомендаційних характер.

У наукових джерелах відмічається, що програмно-цільовий метод планування зумовлюється розробленням цільових соціально-економічних, науково-технічних, організаційних, екологічних та інших програм, проектів, вибір найважливіших напрямів робіт і визначення комплексу взаємопов'язаних заходів щодо їх вирішення. Однією з головних особливостей цього методу є планування від кінцевих цілей, окреслення яких зумовлюється методом структуризації, що полягає у побудові деревних цілей і в подальшій числовій оцінці коефіцієнтів відносної важливості (КВВ) її елементів. У разі вирішення таких комплексних завдань коефіцієнти відносної важливості обчислюють на підставі як кількісних методів аналізу (техніко-економічного аналізу, визначення вартості і трудомісткості виконання окремих робіт тощо), так і методу експертних оцінок [75, с. 144].

На основі узагальнення існуючих методів оцінки стану підприємницької діяльності в регіоні нами обґрунтовано доцільність використання інтегрального індексу стану розвитку сфери малого підприємництва за формулами:

$$I_{\text{спр}} = \frac{\sum_{i=1}^n \Pi}{n};$$
$$I_{\text{спр}} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n (I_0 I_2)}, \quad (1.3)$$

де $I_{\text{спр}}$ - інтегральний індекс стану сфери малого підприємництва в регіоні

Π - показники, які характеризують стан підприємницької діяльності

n - кількість індикаторів

i - вид показника

$I_k, I_o, I_\varphi, \dots, I_y$ - часткові індекси, які характеризують абсолютний і відносний рівень регіону по відношенню до загальнодержавного стану в частині кількості суб'єктів (I_k), обсягів реалізації продукції, послуг (I_o),

чисельності працюючих (I_c), фінансових показників (I_f), інших показників (I_y), виходячи із завдань дослідження.

Орієнтуючись на якомога більшу кількість показників зазначимо, що ці індикатори у субнаціональному вимірі обмежуються наявністю достатньої статистичної інформації.

Тому нами пропонується також використання методу кореляційно-регресивного аналізу для визначення впливу базових факторів на стан розвитку сфери підприємництва конкретного регіону.

На основі врахування статистико-інформаційних матеріалів у процесі дослідження методом прогнозування розроблено прогноз обсягів продаж продукції та послуг наданих суб'єктами господарювання у сфері малого бізнесу, а також основних факторів впливу на його розвиток за екстраполяційним підходом. Для цього нами було використано статистичну функцію *POCT* в пакеті програм *Excel MS 2007*.

Основне завдання прогнозів – продемонструвати ряд можливостей, які могли б допомогти усвідомити значення і наслідки рішень, що приймаються, прослідкувати за розвитком економічних політичних і соціальних умов.

Найпростішим і найбільш опрацьованим методом прогнозування є екстраполяція. Сутність екстраполяції полягає у вивченні сформованих у минулому і сьогоднішній стійких тенденцій розвитку об'єкта прогнозування і в перенесенні їх на майбутнє.

Розрізняють формальну і прогнозну екстраполяцію. Формальна екстраполяція базується на гіпотезі про збереження в майбутньому минулих тенденцій розвитку об'єкта прогнозу; при прогнозній екстраполяції фактичний розвиток ув'язується з гіпотезами про динаміку досліджуваного процесу з урахуванням змін впливу різних факторів у перспективі.

Дослідження обраної тематики базуватиметься на застосуванні відмічених вище теоретико-методологічних підходів з позицій класифікації видів економічної діяльності з метою аналізу і узагальнення соціально-економічних умов для забезпечення ефективного функціонування малого підприємництва на регіональному рівні.

РОЗДІЛ 2. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Передумови становлення і розвитку сфери малого підприємництва

Сфера малого підприємництва, як основа структурної перебудови економіки регіону відіграє важливу роль у питаннях створення умов для здорової конкуренції та вирішення проблем зайнятості населення, насичення ринку товарами. В умовах реалізації політики ринкової трансформації економіки України зростає роль підприємництва на регіональному рівні, формуються нові засади становлення і розвитку підприємницьких структур. У системі вітчизняної ринкової економіки

підприємницький бізнес дедалі глибше формує основу виробництва, набуває вирішального значення в утвердженні процесів подолання економічної кризи, забезпечення економічного зростання.

Розвиток підприємств малого бізнесу має велике значення для розвитку як України в цілому, так і її регіонів, тому що саме він виступає джерелом економічного зростання. Власний досвід, надбаний вітчизняними підприємствами, і позитивні результати розвитку малого бізнесу в країнах, які вже пройшли етап реформування економічної системи, свідчать про чималі досягнення малого бізнесу в процесі становлення ринкової системи. У зв'язку з цим, актуальними залишаються дослідження основних передумов, тенденцій та особливостей розвитку малого підприємництва в регіоні.

Проблемами розвитку малого підприємництва займалися такі відомі українські науковці, як А. Барановський, М. Білик, З. Варналій, Л. Воротіна, І. Ганечко, Ю. Єхануров, О. Жук, Н. Кожевїна, В. Корнеєв, О. Кузьмін, Н. Лесик, Д. Ляпін, С. Реверчук, Н. Савка, О. Титаренко, О. Хорольський, В. Черняк, Ю. Юрченко. Західна економічна думка представлена дослідженнями П. Бернса, Й. Ворста, П. Дракера, П. Равантлоу, Д. Сторей, П. Хейне, Г. Хоскінга, Й. Шумпетера та інших вчених.

В умовах поглиблення ринкових відносин з метою забезпечення ефективного функціонування економіки регіону необхідним є задіяння всіх суб'єктів господарювання. Важливу роль при цьому відіграє мале підприємництво, успішний розвиток якого сприяє вирішенню соціально-економічних проблем регіону, зокрема [18, с. 151-155]: формуванню конкурентного середовища у процесі функціонування різних видів економічної діяльності, передусім пріоритетних, для розвитку яких є сприятливі умови і ресурсний потенціал; привабливість для іноземних і вітчизняних інвесторів; підвищення зайнятості населення регіону.

Незважаючи на вагому роль малого підприємництва, його розвиток за період незалежності України пройшов складні етапи становлення і формування як в цілому по країні, так і Закарпатської області, зокрема. Дослідження свідчить, що за період 1991-1996 рр. малий бізнес в Україні

під впливом різних процесів (гіперінфляція, бартеризація, зменшення обсягу внутрішнього ринку тощо) перебував у кризовому стані і практично не розвивався [27, с. 325-326; 20, с. 5-9]. Відмічене підтверджується і показниками економічної статистики, які стали більш доступними для наукового аналізу у зв'язку з переходом вітчизняної системи обліку та методів статистичного спостереження до міжнародних стандартів на основі впровадження у статистичну практику Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), гармонізованої з міжнародною класифікацією видів діяльності Європейського Союзу NACE. Нині статистична інформація формується згідно з Національним класифікатором України (ДК 009:2010), який набув чинності 01.01.12 у новій редакції [78].

Однак зазначимо, що у статистичних щорічниках України останніх років радянської влади (1989-1990 рр.) на першому плані статистичного оцінювання знаходились результати виробництва і споживання, а в перші роки незалежності України у статистичній практиці, в публікаціях, зокрема у щорічниках, кількість об'єктів статистичного оцінювання значно зросла. Так, у статистичному щорічнику за 1996 р. виклад матеріалу зорієнтований на задоволення потреб розроблення і реалізації політики ринкових відносин. Наведено широкий спектр актуальних показників соціально-економічного становища держави у 1996 р. порівняно з попередніми роками.

Узагальнення показників соціально-економічного становища країни та її регіонів, відображених у статистичних щорічниках за період 1995-2015 рр., доцільно здійснити на основі умовного поділу на три етапи. Перший етап – 1996-2000 рр. Так, у статистичному щорічнику України за 1996 р. XI розділ присвячено структурним змінам в економіці країни, де частково відображено також діяльність малих підприємств. Статистичні показники названого розділу у статистичному збірнику за 2000 р. розширено до 42 позицій.

Другим інформаційним етапом у формуванні статистичних показників стосовно соціально-економічного розвитку країни можна вважати період 2001-2005 рр. У статистичних щорічниках України за

аналізований період широко подано показники (50-64 позиції) інституційних перетворень в економіці та відображено розвиток підприємництва. Поряд з характеристикою діяльності об'єктів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) у щорічниках широко висвітлено показники діяльності малих підприємств (21 позиція), хід реформування об'єктів власності, структуру інвестицій в основний капітал, інші показники діяльності суб'єктів господарювання.

Третій етап відображення досліджуваних показників у статистичних щорічниках припадає на період 2006-2014 рр. Такий методологічний підхід до викладення статистичних даних щодо функціонування вищеназваних суб'єктів господарювання (до того ж у скороченій формі) не сприяє моніторинговому оцінюванню їх діяльності. Разом з тим, на основі даних статистичних щорічників нами розраховано основні показники розвитку підприємств малого бізнесу в Україні (табл. 2.1). За даними статистичної звітності за 1992-1997 рр., внаслідок інтенсивного процесу приватизації в Україні, було роздержавлено понад 56 тис. виробничо-господарських об'єктів. Державна форма власності реформованих підприємств перетворилася на колективну, приватну і змішану.

**Основні показники розвитку малих підприємств України
за період 1997-2014 рр.***

	1997**	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2014
Кількість суб'єктів ЄДРПОУ, всього***	615686	834886	1070705	1258513	1294641	1323807	1341781	1372177
Кількість малих підприємств, од.***	136238	217930	295109	357241	354283	344048	373809	324598
На 10000 осіб наявного населення, од.	27	44	72	78	77	76	82	76
Кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис.	1395,5	1709,8	2158,5	2043,7	2011,8	1951,6	1891,8	1583,0
у розрахунку на 1 підприємство, осіб	10	8	7	6	6	6	5	4,8
% до загальної кількості найманих працівників	7,0	15,1	19,6	26,1	26,1	25,7	26,5	22,3
% до кількості найманих працівників підприємств, установ та організацій	7,8	10,6	13,0	16,2	16,6	16,0	16,2	15,0
% до кількості економічно активного населення	4,9	6,0	7,5	9,3	9,2	9,0	8,6	7,9
% до кількості зайнятих за видами економічної діяльності	7	9,5	8,9	10,2	9,9	9,6	9,3	8,8
реалізовано продукції в розрахунку на 1 найманого працівника	24,4	25,6	165,5	278,1	302,1	343,6	354,3	445,3
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	34115,0	43810,1	357252,6	568267,1	607782,4	670491,6	670272,0	705000,5
% до загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)	**	8,1	18,8	16,9	15,2	16,0	16,6	16,9
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	**	4655,8	7066,9	27770,0	36975,6	39794,1	39640,9	49156,1
% до прибутку від звичайної діяльності до оподаткування по економіці в цілому	**	12,9	7,9	14,6	14,5	16,0	18,9	21,0
Збиток від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн		3618,6	7505,9	43417,1	42032,9	49048,1	64698,8	224418,5
% до збитку від звичайної діяльності до оподаткування по економіці в цілому	**	16,3	30,6	32,1	30,7	28,5	32,6	28,1
Частка підприємств, що зазнали збитку, % до зазначеної кількості	**	36,6	35,2	39,9	32,1	30,3	30,0	33,5

*Розраховано за джерелами: [162, с. 86; 163, с. 73, 281-291, 332-333, 335; 161, с. 297].

**Структурні спостереження органами статистики за 1991-1997 рр. не проводилися

***Станом на 1 січня

За підсумками господарювання у 1990 р. зареєстрована найбільша частка підприємств колективної форми власності – 73,5 %. У загальнодержавній формі власності залишалося 21,3 %. Колективні підприємства виробляли 63,5 % продукції, загальнодержавні – 35,4 %.

Стрімко зростала кількість новостворених малих підприємницьких структур: у 1997 р. їх кількість становила 136,2 тис. од., або на 40,2 тис. більше проти 1995 р. У розрахунку на 10 тис. населення припадало 27 малих підприємств. Однак малі підприємства в аналізованій період проходили організаційне становлення, їх частка у виробництві продукції була мізерною. У 2000 та 2005 рр. малі підприємства України реалізували продукції (робіт, послуг) відповідно 8,1 та 5,5 % до обсягу реалізованої продукції по економіці в цілому. За даними статистики, істотний обсяг нарощування виробництва і реалізації продукції суб'єктами малого підприємництва відмічено починаючи з 2006 і до 2013 р. Так, за 2006 р. було реалізовано продукції на суму 357252,6 млн грн, або в 4,3 разу більше проти 2005 р. [47, с. 319]. Приріст реалізації продукції в 2012 р. перевищував показник 2006 р. у 1,9 разу, або на 313,2 млрд. грн. Незначні відмінності спадної тенденції спостерігаються у 2013 р. порівняно з 2012 р. (-219,6 млн грн). У 2014 р. спостерігаємо зростання кількості суб'єктів ЄДРПОУ і зменшення кількості малих підприємств порівняно з 2013 р., що свідчить про перехід фізичних осіб підприємців до статусу юридичних осіб в малому бізнесі або збанкрутуванню одних і збільшенню чисельності тих хто може отримувати вигоду на ситуаціях в економіці, що склалась за останні роки (в основному на торгівлі, валютних операціях, лісозаготівлі та інше). Також відзначається різке зменшення кількості найманих працівників на малих підприємствах і збільшення кількості реалізованої продукції, що також свідчить про торгівельну орієнтацію новостворених суб'єктів ЄДРПОУ.

За останні роки відмічено значне зростання показника реалізації продукції в розрахунку на одного найманого працівника: з 165,5 тис. грн у 2006 р. до 445,3 тис. грн у 2014 р. Разом з тим, як засвідчує аналіз незадовільними залишаються фінансові показники малих підприємств: до 2010 р. включно збільшувалися збитки від підприємницької діяльності, за останні три роки частка збиткових підприємств знаходиться в межах 30 %.

За аналізовані роки знизилася кількість найманих працівників підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності, вона практично стабілізувалася – на одному малому підприємстві зайнято 5 найманих працівників. Кожен четвертий працівник підприємницьких структур зайнятий у малому бізнесі, а з числа економічно активного населення – кожний одинадцятий.

Згідно з даними, приведеними у аналітичній доповіді інституту стратегічних досліджень [117, с. 284, 337], у 2010 - 2012 рр. кількість суб'єктів господарювання – платників податків становила від 22 % до 43 % більше ніж суб'єктів господарювання, що здійснюють підприємницьку діяльність. На сьогодні, кількість зайнятих працівників у господарській діяльності мікропідприємств перевершує частки великих (24,9 % від усіх зайнятих) і малих (14,4 %) підприємств. Відтак поступово вирівнюється із внеском середніх підприємств у зайнятість населення (32 %) і складає 28,6 % від усіх зайнятих працівників. Тоді як у реалізації продукції мікропідприємства не досягають і 10 % від усієї сукупності виробленого у країні. Серед підприємств податковими пільгами користаються (2012 р.): великих – 476 (698 усього підприємств); середніх – 8748 (20550); малих – 20673 (68103); і мікро – 1459 (понад 1,5 млн) підприємств з понад 1,6 млн функціонуючих підприємств або з понад 2 млн суб'єктів господарювання-платників податків Основні показники діяльності середніх підприємств у 2013 р. Обсяг реалізованої продукції серед підприємств склав 41 % до загального обсягу (частка великих підприємств склала 42,4 %), кількість зайнятих працівників – 40,7 % (32,2 %), кількість найманих працівників – 41,3 % (33 %), виплати на персонал – 37,6 % (46,5 %).

Проте загальнодержавний стан сфери малого підприємництва не дає повної уяви про тенденції розвитку його на регіональному зрізі. Оскільки статистичні дані стосовно розвитку малих підприємств за окремими показниками та роками, в тому числі й у розрізі природноеконімічних зон Закарпатської області відсутні, у нашому дослідженні здійснюватиметься аналіз за тих років, де є аналізовані нами показники.

В ході дослідження встановлено, що регіональний економічний простір України характеризується глибокою його стратифікацією навіть за

кількісними і обсяговими показниками (рис. 2.1). Дослідження свідчить, що в розрізі групування регіонів України за часткою обсягу реалізації продукції виробленої малими підприємствами у 2014 р., їх можна поділити на чотири групи: регіони-лідери, провідні регіони, помірні регіони і регіони аутсайдери.

До I групи відносяться регіони-лідери, які займають найвищу позицію, де за аналізованим показником частка малих підприємств становить 34,0 %, зокрема Херсонська і Чернівецька області. До II групи відносяться провідні регіони, де частка малих підприємств коливається від 24 до 34 %, сюди відносяться Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Харківська і Хмельницька області. До третьої групи – помірні регіони, де частка таких підприємств становить від 14 до 24 %, увійшли Волинська, Закарпатська, Запорізька, Львівська, Київська, Рівненська, Сумська, Черкаська і Чернігівська області. До IV групи – регіони-аутсайдери увійшли Тернопільська, Полтавська і Дніпропетровська області. У цій групі відмічена найнижча частка малих підприємств (до 14 %) за аналізованим показником. В умовах порушення цілісності простору України до IV групи увійшли Донецька і Луганська області.

Отже найчисленнішою є третя група (помірні регіони), до якої увійшли 9 областей, друге місце належить провідним регіонам, які відносяться до II групи (8 областей), на третьому місці регіони-аутсайдери (5 областей) і на четвертому місці регіони-лідери, до цієї групи за аналізованим показником (обсяг реалізації продукції малими підприємствами) увійшли тільки дві області. Дослідження підтвердило, що перспективний розвиток сфери малого підприємництва потребує суттєвої підтримки з боку держави передусім в напрямі законодавчого забезпечення і в активізації мотиваційного механізму з метою зацікавлення підприємців у розширенні власної справи і підвищенні ефективності функціонування підприємств малого і середнього бізнесу.

Порівняльний аналіз основних показників діяльності суб'єктів малого підприємництва (фізичних осіб-підприємців включно) по Україні (див. Додаток А) та в розрізі областей Карпатського регіону, зокрема основні показники діяльності підприємств по областях Західного регіону за

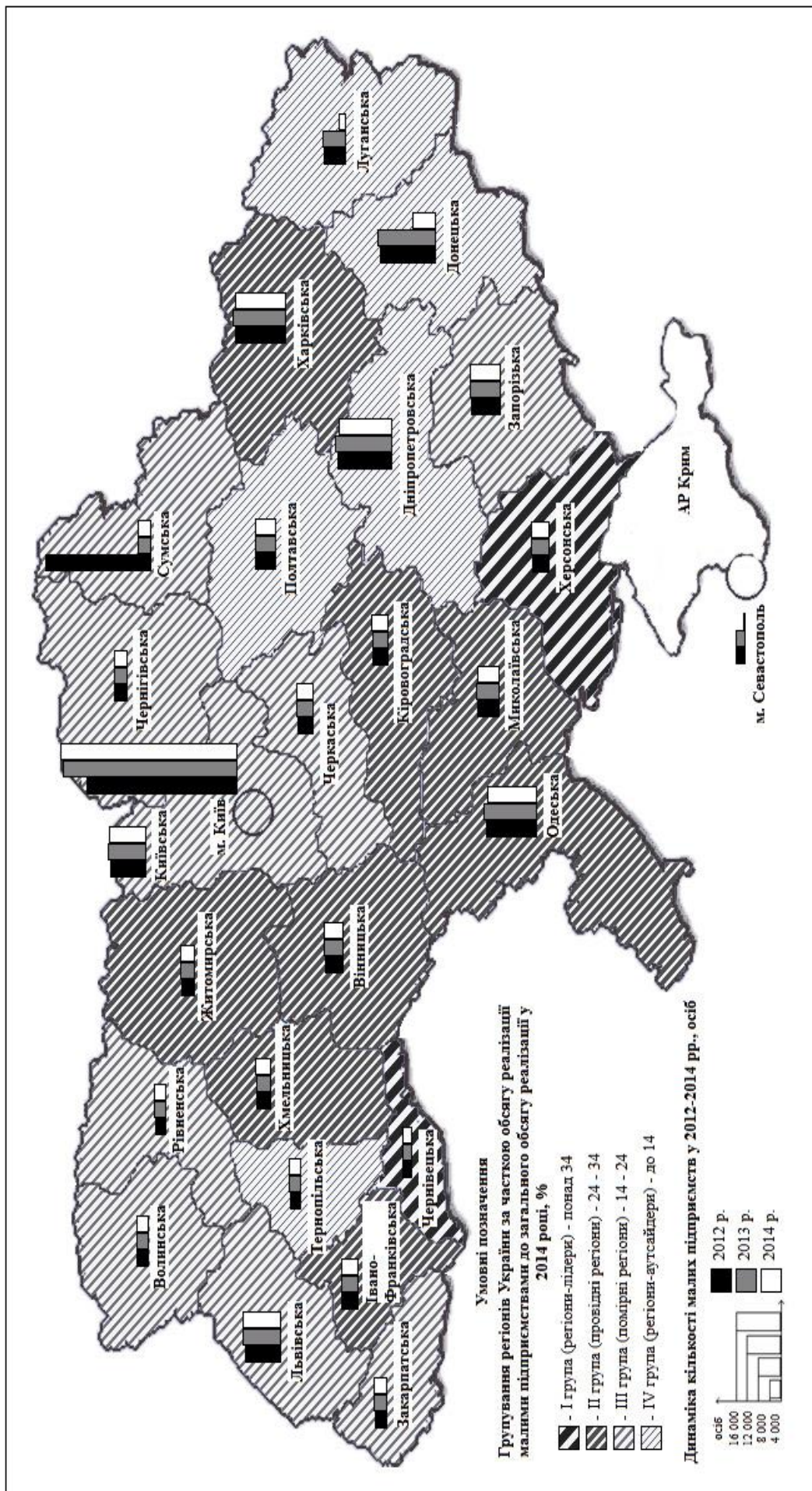

Рис. 2.1. Групування регіонів України за часткою обсягу реалізації малими підприємствами до загального обсягу реалізації у 2014 р., %

2015 р. подано у Додатку Б, засвідчує певні тенденції зростання обсягу реалізації виробленої продукції (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Діяльність суб'єктів малого підприємництва по Україні та за областями Карпатського регіону*

Україна та області Карпатського регіону		Суб'єкти малого підприємництва (усього) – Фізичні особи підприємці та підприємства									
		Роки	к-сть суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. населення		к-сть зайнятих працівників		з них к-сть найманих працівників		обсяг реалізованої продукції (т, послуг)		Реалізовано продукції в розрахунку на 1 зайнятого працівника, тис.грн
			одиниць	% до загальної кількості по Україні/ регіону	тис. осіб	% до підсумку по Україні	тис. осіб	% до підсумку по Україні	млн грн	% до підсумку по Україні	
Україна	2006	501	100,0	5737,8	100,0	3631,0	100,0	479250,6	100,0	83,5	
	2009	661	100,0	6450,9	100,0	3695,8	100,0	657643,6	100,0	101,9	
	2010	472	100,0	4958,6	100,0	3033,0	100,0	779197,8	100,0	157,1	
	2011	367	100,0	4442,0	100,0	3036,6	100,0	807777,0	100,0	181,8	
	2012	374	100,0	4285,2	100,0	2950,7	100,0	916287,2	100,0	213,8	
	2013	374	100,0	4291,2	100,0	2843,9	100,0	933717,7	100,0	217,5	
	2014	446	100,0	4115,2	100,0	2420,8	100,0	981300,1	100,0	238,4	
Закарпатська	2006	485	96,8	124,8	2,2	70,5	1,9	6380,0	1,3	51,1	
	2009	613	92,7	146,0	2,3	75,4	2,1	9444,8	1,4	64,7	
	2010	44	89,7	38,4	2,3	35,8	2,1	4463,9	0,8	102,6	
	2011	42	88,1	32,8	2,1	31,7	2,0	5252,3	0,9	110,8	
	2012	43	94,6	31,4	1,5	28,7	1,5	5467,8	0,8	233,4	
	2013	46	95,3	30,1	1,5	27,1	1,4	5351,0	0,8	248,1	
	2014	46	95,5	27,2	1,6	24,3	1,6	6913,2	1,0	254,1	
Івано-Франківська	2006	429	85,6	135,7	2,4	82,4	2,3	6699,4	1,4	49,4	
	2009	573	86,7	156,7	2,4	84,5	2,3	9973,6	1,5	63,6	
	2010	445	95,9	129,1	2,6	73,4	2,4	11152,0	1,6	86,4	
	2011	318	88,3	111,4	2,5	73,9	2,4	11571,7	1,6	103,9	
	2012	332	95,8	81,4	1,9	53,1	1,8	10995,4	1,2	135	
	2013	359	95,9	77,2	1,8	51,1	1,8	10270,8	1,1	133	
	2014	355	96,3	52,7	2,1	46,8	2,1	10298,4	1,5	195,4	
Львівська	2006	374	74,7	280,2	4,9	196,4	5,4	15904,7	3,3	56,8	
	2009	552	83,5	339,7	5,3	214,6	5,9	23556,3	3,6	69,3	
	2010	400	86,2	265,0	5,3	176,7	5,8	28526,1	4,0	107,6	
	2011	284	78,9	229,6	5,2	168,1	5,5	29987,6	4,1	130,6	
	2012	328	94,4	231,4	5,4	159,3	5,4	34818,9	3,8	150,5	
	2013	356	95,2	223,1	5,2	147,8	5,2	36414,9	3,9	163,2	
	2014	329	95,4	255,4	4,9	92,8	5,9	31016,4	4,5	121,1	
Чернівецька	2006	468	93,4	89,3	1,6	50,1	1,4	3486,9	0,7	39,0	
	2009	776	115,9	125,0	1,9	59,4	1,6	6815,0	1,0	54,5	
	2010	562	121,1	88,4	1,8	40,7	1,3	8906,3	1,2	100,7	
	2011	347	96,4	69,8	1,6	41,2	1,4	7974,5	1,1	114,2	
	2012	330	95,0	51,4	1,2	35,4	1,2	5497,7	0,6	106,9	

	2013	357	95,4	51,5	1,2	31,3	1,1	5602,3	0,6	108,8
	2014	351	95,9	46,0	1,4	21,3	1,4	5173,4	0,7	112,4

*Розраховано за джерелами: [45, с. 167; 28, с. 59-64].

Разом з тим, відсоток реалізованої продукції підприємницькими структурами малого бізнесу Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької областей до обсягу по Україні не перевищує 1,6 %, Львівської – 4,1 %. За підсумками господарювання суб'єктів малого підприємництва України за аналізовані роки (2010-2014 рр.), на фоні зростання обсягу реалізованої продукції (779,1 у 2010 р. проти 981,3 млрд. грн. у 2014 р.), з 2010 р. до 2014 р. зменшується зайнятість працівників (відповідно з 4958,6 до 4115,2 тис. осіб), а також кількість найманих працівників з 3033,0 до 2420,8 тис. осіб.

За аналізовані роки (2010-2015 рр.) кількість зайнятих у малому бізнесі України скоротилася більш як на 843,4 тис. осіб, а в Закарпатській області – на 11,1 тис. осіб. Дослідження свідчить, що за 2015 р. кількість суб'єктів малого підприємництва з урахуванням фермерських господарств та статистичної інформації по фізичних особах – підприємцях на 10 тис. наявного населення області становила 302 од., з яких 47 од. становлять малі підприємства, 255 – фізичні особи-підприємці (див. Додаток В). Регіональні особливості функціонування малих підприємств Закарпатської області за період 2000-2014 рр. відображені в табл. 2.3.

Аналіз статистичних показників за 2015 р. свідчить, що в структурі кількості підприємств області за розмірами, частка малих становила 95,8 %, середніх – 4,2 %, великих – 0,05 % загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності. Якщо у 2007-2008 рр. останні були розташовані в м. Мукачеве та Ужгородському районі, то за результатами структурного спостереження починаючи з 2009 р. великі підприємства зосереджені лише в Ужгородському районі [48, с. 9].

Таблиця 2.3

Діяльність малих підприємств Закарпатської області*

Показники	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	Приріст, (+;-) %	
								2013/2000	2014/2000
1.Кількість малих підприємств, од.	5843	7802	5453	5246	5322	5741	5799	-1,7	-0,7
-на 10 тис.осіб наявного населення, од.	46	63	44	42	43	46	46	0,0	0,0
2.Середньорічна кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	41,7	36,7	35,8	31,7	28,7	27,1	24,3	-35	-41,7
-у розрахунку на 1 підприємство, осіб	7	5	7	6	6	6	...	-14,2	-
-до кількості найманих працівників підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності, %	24,6	30,4	35,8	33,1	32,3	32,3	30,6	+31,3	+24,3
-до кількості працездатного населення, %	7,3	6,2	6,1	5,5	4,9	4,6	...	-36	-
3.Обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг), тис.грн	654,1	1188,8	4463,8	5252,2	5467,7	5351,0	6913,2	+718	+957
-до обсягу реалізованої продукції (товарів і послуг) по економіці в цілому, %	22,9	11,2	22,1	19,9	19,9	17,8	19,8	-22	-13,5
-реалізовано продукції в розрахунку на 1 найманого працівника, тис.грн	15,7	32,4	124,7	165,7	190,5	197,5	284,4	+1158	+1711
4.Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт і послуг), тис. грн	...	1178,7	4119,7	...	...	...	...	-	-
5.Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (сальдо), тис.грн	+ 8577,0	-7365,7	-68897,1	-17642,8	-19265,8	-21271,1	...	-148	-
6.Сума прибутку, тис.грн	59626,0	73261,1	203302,3	270705,4	282332,2	411629,5	...	+590	-
7.Частка прибуткових підприємств, %	72,3	80,0	64,8	72,3	72,8	73,5	...	+1,6	-
8.Сума збитків, тис.грн	51049,0	80626,8	272199,4	288348,2	301598,0	432900,6	...	+88	-
9.Частка збиткових підприємств, %	27,7	20,0	35,2	27,7	27,2	26,5	...	-1,6	-
10.Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн.	131,30	411,26	1091,91	1234,4	1245,6	1320,4	...	+90	-
11.Дебіторська заборгованість, тис.грн	236823,0	491629,0	1684320,5	2375736,0	2218704,7	2116904,5	...	+89	-
12.Кредиторська заборгованість, тис.грн	363233,1	617770,0	2896640,8	2724543,3	2902270,9	3530071,5	...	+90	-
13.Валові капітальні інвестиції, тис.грн	37668,0	194086,0	576749,7	1162763,0	1289632,1	1087596,0	...	+97	-

*Розраховано за джерелами: [158, с. 325, 267-268; 180, с. 113, 117; 46, с. 223, 221; 45]

**За 2005 р. наведено фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування.

За період 2000 по 2014 рр. діяльність малих підприємств Закарпатської області знизилася за більшістю показників. Зокрема, у 2013 р., як і впродовж останніх 9 років спостерігається від'ємне сальдо фінансового результату, збільшилися суми отриманих збитків на 88 %, а також обсяги кредиторської та дебіторської заборгованості (+90 %), що є наслідком зниження ділової активності суб'єктів господарювання, і безпосередньо впливає на забезпечення стабільності фінансово-економічного стану підприємства в умовах поглиблення ринкових відносин. Позитивним є поступове зростання валових капітальних інвестицій (+97 %) та збільшення розмірів заробітної плати найманих працівників.

Проте, середній рівень оплати праці є невисокий порівняно з аналогічними підприємствами, що належать до великого і середнього бізнесу і тримається на межі мінімального рівня оплати праці робітників. Зростаючі обсяги реалізованої продукції виражені в грошовому еквіваленті підтверджують ріст цін та інфляційні процеси на фоні падіння інших показників.

За аналізований період намітилася тенденція до зменшення кількості підприємств малого бізнесу та загальної кількості зайнятих працівників в середньому на 30 % щороку. Це свідчить передусім про погіршення бізнес-клімату у регіоні. Разом з тим, підвищуються показники економічної ефективності підприємств, а саме прибутковості бізнесу (в середньому на 25 % щороку) та продуктивності праці найманих працівників. Найбільше зростання обсягів реалізованої продукції та суми отриманого прибутку підприємств спостерігалися за період 2005-2010 рр. Проте, частково це пов'язано з девальвацією національної валюти у 2008 р. За період 2010-2014 рр. прослідковуються процеси зниження інтенсивності скорочення обсягів підприємницької діяльності та дестабілізація основних показників, що спричинено негативним впливом зовнішніх факторів на підприємницьку діяльність та збільшенню частки підприємств, що отримують вигоду у невиробничій торговельній сфері економіки в період інфляційних процесів. Адже для виробництва

необхідним є збільшення кількості працівників, а за відмічений період їх чисельність має тенденцію до зменшення.

За видами економічної діяльності великі підприємства переважно належать до промислової сфери, така ж тенденція і стосовно середніх за розмірами підприємств, а також у таких видах економічної діяльності: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність. Переважна більшість малих підприємств зосереджена у сфері оптової та роздрібно торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, а також промисловості, сільського, лісового та рибного господарств, будівництві. Аналогічна ситуація стосується і показників щодо кількості зайнятих, найманих працівників на досліджуваних підприємствах в розрізі видів економічної діяльності регіону [159, с. 243-25; див. Додаток Д, Е, Ж].

Територія Закарпатської області, як і інших областей Карпатського регіону поділяється, передусім за природними і економічними умовами, на три природно-економічні зони: низинну, передгірну і гірську. У Закарпатті гори займають 66 % її загальної площі, передгір'я – 14, рівнинна частина – 20 % території [108, с. 237].

Дослідження свідчить, що за основними показниками діяльності малих підприємств в розрізі природно-економічних зон Закарпатської області, найбільша їх кількість (2013 р.) знаходилася у низинній природно-економічній зоні. Їх частка у загальній кількості малих підприємств по області становила 72,6 % (4168 од. до 5741 од.). Найвищою була частка малих підприємств низинної природно-економічної зони, в тому числі й за показниками кількості зайнятих працівників – 70,4 % (21181 до 30101 осіб); кількості найманих працівників – 70,2 % (19008 до 27084); обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) – 78,6 % (4206,7 до 5351,0 млн грн). Друге місце займали малі підприємства передгірної природно-економічної зони, де функціонувало 819 од. таких підприємств, або 14,3 % до аналогічного показника по області; зайнято у сфері малого підприємництва 4833 особи

(16,1 %); найманих працівників – 4321 особа (16,0 %). Реалізовано продукції (товарів, послуг) на суму 615,3 млн грн, або 11,5 % до середньообласного показника.

Найнижчими були показники гірської природно-економічної зони, де здійснювалася діяльність 754 малих підприємства, або 13,1 % до показника по області. Зайнято у цій сфері 4087 працівників, або 13,6 %, показник кількості найманих працівників становить 3755 осіб, або 13,8 %. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами гірської природно-економічної зони регіону становить 529,0 млн грн, або 9,9 %.

Порівняльний аналіз показників діяльності малих підприємств стосовно підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності в цілому по області свідчить про аналогічні тенденції, зокрема:

- *по-перше*, частка малих підприємств низинної природно-економічної зони відносно підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності у 2013 р. становила 95,2 % (4168 до 4378 од.);
- *по-друге*, кількість зайнятих працівників – 31,7 % (21181 до 66880 осіб);
- *по-третє*, кількість найманих працівників – 29,4 % (19008 до 64670 осіб) та 15,5 % обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), тобто 4206,7 із 27118,4 млн грн.

У передгірній природно-економічній зоні відповідно 96,2 %; 55,4; 52,7 та 56,6 %. У гірській природно-економічній зоні показники свідчать про такі тенденції відповідно: 94,8 %; 36,2; 34,6 та 29,1 %.

Найвищий показник щодо кількості малих підприємств низинної природно-економічної зони стосується м. Ужгорода – 1588 од. (38,1 % до загальної кількості по аналізованій зоні), серед районів – Ужгородський – 579 од. (13,9 %) У передгірній найбільша кількість підприємств знаходиться у Тячівському районі – 327 од. (39,9 % відповідно), а у гірській – перше місце належить Рахівському району – 226 од. (30,0 %), друге Свалявському району – 217 од. (28,8 %).

Найменша кількість малих підприємств серед міст низинної природно-економічної зони належить м. Чоп – 49 од., або 1,2 % до

середньозонального показника, а серед районів – Берегівському – 320 од. (7,7 %). Серед районів передгірної природно-економічної зони найменше підприємств функціонує у Хустському – 94 од. (11,5 %), а у гірській природно-економічній зоні у Перечинському – 71 од. (9,4 %) та Воловецькому – 76 од. (10,1 % до середньозонального показника). Найбільша кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення скоротилася в м. Ужгород – 70 од., м. Чоп – 36 од., в м. Хуст – 35 од. У гірських районах – Воловецькому та Великоберезнянському – відповідно 30 та 24 од.

Отже, доцільно відмітити негативні тенденції розвитку малого підприємництва передусім у гірських та передгірних районах регіону, оскільки вони значно відстають від низинної природно-економічної зони як за кількістю таких підприємств, так і за обсягами реалізованої ними продукції (робіт, послуг). Тому необхідним є зосередження уваги, передусім органами місцевої влади, щодо підтримки і сприяння перспективного розвитку малого підприємництва в гірських та передгірних районах регіону.

У процесі дослідження виявлено негативні тенденції щодо обсягу реалізованої продукції малими підприємствами, оскільки у 2010 р. було реалізовано продукції на суму 4463,9 млн грн, або 22,1 % до обсягу реалізованої продукції (товарів і послуг) по економіці Закарпатської області в цілому, а у 2015 р. – 7903,7 млн грн, або 20,3 %, тобто частка малих підприємств до підсумку знизилася на 1,8 в.п.

За результатами структурного спостереження (2012-2015 рр.) понад половину обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами забезпечують підприємства торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (див. Додаток 3). За аналізований період відносно стабільною залишається частка обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) малих підприємств, які діяли у сфері освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, комунальних та індивідуальних послуг, культури та спорту, готелів та ресторанів. Зростає, в обсязі реалізованої малими підприємствами продукції (робіт, послуг), частка підприємств транспорту

та зв'язку. Стабільно третину обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) забезпечують малі підприємства м. Ужгорода, п'яту частину – підприємства м. Мукачеве.

Статистичні дані за 2015 р. засвідчують, що суб'єктами господарювання Закарпатської області забезпечено обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) на 52155,8 млн грн, що становить 0,8 % середньоукраїнського показника. При цьому у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) порівняно з попереднім роком на 2,1 в.п. зросла частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) фізичних осіб-підприємців, і навпаки, зменшилася частка обсягу реалізації підприємств (рис. 2.2).

(відсотків)

Рис. 2.2 Обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг) суб'єктами господарювання Закарпатської області за 2015 р. [48, с. 10].

Кількість суб'єктів господарювання області у 2015 р. становила 59798 од., що на 4,0 % більше 2014 р. Із загальної кількості суб'єктів 10,2 % становлять підприємства, 89,8 % – фізичні особи-підприємці. Усього на суб'єктах господарювання області було зайнято 154,8 тис. осіб (включаючи штатних, позаштатних працівників, власників, засновників та членів їх сімей), з них на підприємствах – 51,4 % до загальної кількості працівників, у фізичних осіб-підприємців – 48,6 %. Частка кількості зайнятих працівників в регіоні за 2015 р. становила 1,9 % до середньоукраїнського показника, з них найманих працівників – 1,5 %. За

період 2010-2015 рр. прослідковується стала тенденція зниження кількості найманих працівників (включаючи штатних і позаштатних) на суб'єктах господарювання області. Так, у 2015 р. порівняно з 2014 р. вона зменшилася на 8,4% і становила 97,7 тис. осіб.

На конкурентоздатність малих підприємств значно впливають фінансові результати діяльності. Так, за даними 2015 р. [48, с. 58] діяльність суб'єктів господарювання в економіці області в цілому була збитковою. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування становив 1591,5 млн грн збитку, (при 348471,7 млн грн збитку по Україні). Із загальної кількості суб'єктів 79,2% отримали 2002,9 млн грн прибутків, решта допустили збитки на суму 3594,4 млн грн. У сфері малого бізнесу підприємства які отримали прибуток становили 79,4 %, їх фінансовий результат – 660,9 млн грн, і відповідно які отримали збиток – 20,6 % (1158,2 млн грн).

Прибутковий фінансовий результат отримали підприємства міст Ужгород, Берегово, Хуст, Чоп та Березівського, Великоберезнянського, Воловецького, Іршавського, Свалявського та Хустського районів.

Збитковий фінансовий результат, за видами економічної діяльності у 2015 р., задекларували підприємства у сфері сільського, лісового та рибного господарства, промисловості, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, тимчасового розміщення й організації харчування, операцій з нерухомим майном та охорони здоров'я та надання соціальної допомоги. Дебіторська заборгованість (2015 р.) по регіону становила 9126,1 млн грн, кредиторська заборгованість – 9930,0 млн грн. Рівень рентабельності від операційної діяльності становив 1,1 %. Найвищим він був у фінансовій та страховій діяльності (43,5 %), сільському, лісовому та рибному господарстві (19,5 %), оптовій та роздрібній торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (див. Додаток И, К).

Довідково, проаналізуємо статистичні дані 2012-2013 рр., які свідчать, що обсяги отриманого прибутку підприємствами малого бізнесу за цей період, не зважаючи на зменшення їх кількості зростають. У 2013 р. прибуток, отриманий підприємствами становив 411629,5 тис. грн, що

майже в 6 разів перевищує прибуток, отриманий у 2000 р. і на 31 % більше, ніж у 2012 р. Характерно, що в аналізованому році операційні витрати в розрахунку на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг) становили 96,1 коп./грн, в тому числі у структурі операційних витрат матеріальні витрати становили 20,5 %, вартість товарів та послуг, придбаних для перепродажу та реалізованих без додаткової переробки, – 51,0 %, витрати на оплату праці – 10,0 %, відрахування на соціальні заходи – 3,4 %. Практично за 2012-2013 рр. стабілізувалися суми податкових надходжень до бюджету від суб'єктів малого підприємництва. У 2012 та 2013 рр. від підприємців-фізичних осіб до бюджету надійшло відповідно 200,1 млн грн та 232,7 млн грн, від суб'єктів малого підприємництва-юридичних осіб – 710,8 млн грн та 795,1 млн грн.

За останні роки на третину зменшилася частка витрат підприємств на будівництво (включаючи поліпшення будівель та споруд, капітальні витрати на поліпшення земель, багаторічні насадження). Позитивно також, що на третину зросла частка витрат на придбання нових основних засобів та інших необоротних матеріальних активів (включаючи поліпшення машин та обладнання, транспортних засобів, інструментів, приладів та інвентарю, формування основного стада).

Упродовж останніх п'яти років сальдо заборгованості залишається від'ємним, що свідчить про низьку платоспроможність підприємств. Негативно впливають на фінансовий стан підприємств значні обсяги заборгованості. При цьому дебіторська заборгованість набула сталої тенденції до зростання. Навпаки, вперше за останні п'ять років спостерігається зменшення кредиторської заборгованості, темп зростання якої протягом 2013 р. уповільнився і становив до початку року 2,9 % проти 30,1 % у 2010 р.

У структурі внутрішньої заборгованості найбільші суми припадають на розрахунки за товари, роботи, послуги – 2633,8 млн грн або 41,6 % дебіторської заборгованості та 4233,2 млн грн або 55,5 % – кредиторської, причому порівняно з початком року їх суми зросли відповідно на 23,3 % та 8,4 %.

Заборгованість з бюджетом на 1 січня 2013 р. становила 211,9 млн грн або 2,8 % загальної кредиторської заборгованості. Найбільшою вона була у підприємств промисловості (93,0 млн грн із загальної суми боргу). Кредиторська заборгованість з оплати праці в порівнянні з даними на початок 2011 р. зросла на 16,4 % до 117,7 млн грн. Найгірша ситуація склалася у сфері промисловості, де заборгованість з оплати праці зросла на 12,1 % до 66,7 млн грн. За адміністративно-територіальною належністю найбільші обсяги кредиторської заборгованості мали підприємства міст Ужгород, Мукачеве та Ужгородського району, у яких її частка на кінець року становила відповідно 35,1 %, 22,4 % та 14,8 %.

Малими підприємствами за рахунок усіх джерел фінансування залучалися валові інвестиції в основний капітал та нематеріальні активи, які вперше за останні п'ять років зросли, перевищивши своє значення порівняно з 2010 р. у два рази (у 2013 р. – 1087,6 млн грн). Основним джерелом інвестицій залишаються власні кошти підприємств.

Найактивніше залучалися інвестиції малими підприємствами у сфері операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям. Сума залучених ними інвестицій за 2013 р. скоротилася порівняно з попереднім роком на 202 млн грн. Однак за останні два роки органами статистики показники валових інвестицій не відслідковувалися.

На малих підприємствах області за аналізований період працювала третина загальної кількості найманих працівників, або 6,0 % до кількості працездатного населення (2013 р.). Проте внаслідок економічної кризи останніх років у державі в 2013 р. середньорічна кількість найманих працівників малого бізнесу скоротилася проти показника 2005 р. на 9,6 тис. осіб (підприємців-фізичних осіб включно). Вагомою була частка найманих працівників у сфері готелів та ресторанів – 83,9 % загальної кількості, операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям – 73,3 %, будівництва – 71,4 %, у сфері освіти всі наймані працівники працювали на малих підприємствах.

Інтенсивність і результативність господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва значною мірою залежить від рівня оплати праці. Середньомісячна заробітна плата найманих працівників на малих

підприємствах області за 2013 р. зросла проти попереднього року на 13,0 % і становила 1234,38 грн, проте була однією з низьких (включаючи Волинську та Івано-Франківську області) у Західному регіоні країни.

Нижче прожиткового мінімуму була заробітна плата у працівників сфери готельно-ресторанного господарства, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, а також на малих підприємствах м. Чоп, Великобerezнянського, Виноградівського, Воловецького, Іршавського, Міжгірського, Перечинського, Рахівського та Тячівського районів.

Вищою за обласний показник була заробітна плата найманих працівників у сфері фінансової діяльності – 2251,15 грн, торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 1465,00 грн, транспорту та зв'язку – 1481,29 грн. За адміністративно-територіальною належністю перевищувала значення обласного показника заробітна плата на малих підприємствах м. Ужгород, м. Мукачеве, Мукачівського, Свалявського, Хустського та Ужгородського районів. Найнижчою вона була на малих підприємствах Воловецького району – 794,44 грн.

Серед областей Карпатського регіону у 2013 р. найвищою середньомісячна заробітна плата найманого працівника у сфері підприємництва була у Львівській області – 1424,53 грн, у Закарпатській – на 100 грн менша. Науковці-дослідники констатують негативну тенденцію щодо виплати заробітної плати «в конвертах», зокрема у приватних підприємницьких структурах. В умовах функціонування так званої «тіньової економіки» в країні така практика справді існує. На окремих підприємствах малого бізнесу існує негативна тенденція накопичення заборгованості з виплати заробітної плати.

Постає завдання дотримання підприємницькими структурами області чинного законодавства в плані мінімальних гарантій щодо оплати працівників та термінів виплати заробітної плати, доведення розміру середньомісячної заробітної плати у сфері малого підприємництва до середньомісячної заробітної плати працівників, зайнятих в економіці області.

Однак, з огляду на ініціювання Урядом згідно Закону України «Про держбюджет на 2017 рік» [125] з 1 січня 2017 р. мінімальна заробітна плата визначається в розмірі 3200 грн, що порівняно з 2016 р. удвічі вища. Це стосується всіх без виключення працюючих в Україні громадян. Вперше за роки незалежності розмір мінімальної зарплати зрівняється з прожитковим мінімумом для працездатних осіб. Приміром, у вересні 2015 р. після чергового підвищення соцстандартів мінімальна зарплата становила лише 47,3 % прожиткового мінімуму, у травні 2016-го – 47,7 %. Якщо у січні 2014 р. співвідношення мінімальної та середньої заробітних плат становило 38,5 %, то у травні 2016 р. – 29,1 % (за рекомендаціями Міжнародної організації праці таке співвідношення має становити не менше 50 %, в країнах ЄС – 60 %). Мляве зростання соціальних стандартів виштовхувало все більше працюючих українців за межу бідності, звужувало споживчі можливості населення. Тому Уряд запропонував Верховній Раді розглянути три новації [64]: по-перше, одразу вдвічі підвищити мінімальну зарплату; по-друге, встановити тарифний розряд єдиної тарифної сітки у розмірі 1600 грн; по-третє, скасувати прив'язку розрахунку посадових окладів до мінімальної зарплати. Таким чином, прибирається ситуація встановлення не виправдано високих зарплат для деяких груп держслужбовців, відновлюється соціальна справедливість.

Експерти відмічають, що зазначене підвищення мінімальної заробітної плати спричинить зростання показників інфляції, і в значній мірі поглибить тінізаційні підходи до виплати зарплат, передусім у сфері малого бізнесу, оскільки роботодавці приватного сектору не в змозі будуть забезпечити значне зростання мінімальної заробітної плати, що в результаті може призвести до різкого скорочення робочих місць.

2.2. Факторний аналіз умов розвитку сфери малого підприємництва у Закарпатській області

Сучасний незадовільний стан малого підприємництва пояснюється рядом факторів, як регіонального так і загальнодержавного рівня. У

зв'язку з цим, пошук шляхів щодо підвищення ефективності малого підприємництва в регіоні передбачає ретельне дослідження всіх можливостей та загроз, що стримують їх розвиток.

Проблеми впливу різноманітних факторів на розвиток підприємництва на макрорівні досліджувалися такими вітчизняними науковцями як: З. Варналій, Р. Лавриненко, Б. Бобиль, М. Крупка, Ю. Іванов, К. Петросянц, Є. Сахаров, В. Сизоненко, Н. Колесник, І. Неділько та інші. Зокрема, ними було запропоновано різноманітні підходи до класифікації факторів, що негативно впливають на розвиток підприємств малого бізнесу.

Досліджуючи стан та тенденції розвитку малого підприємництва в Україні, М. Крупка зазначає, що деструктивними факторами підприємницької діяльності є криза неплатежів та слабка конкурентоспроможність національних товарів в умовах наростання імпорту [89, с. 72]. Ми погоджуємося з його думкою, оскільки проведений аналіз динаміки підприємництва в Закарпатській області засвідчує різке зростання та накопичення дебіторської заборгованості. Крім того, близькість кордонів зумовлює високу конкуренцію між місцевими підприємцями та аналогічними організаціями в країнах ЄС.

Серед головних причин гальмування, З. Варналій виділяє [12, с.5-87]: відсутність дійового механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого підприємництва; важкий тягар оподаткування; низькі темпи та перекоси в реформуванні власності; відсутність належного нормативно-правового забезпечення; обмеженість та повна відсутність матеріально-фінансових ресурсів; недосконалість системи обліку та статистичної звітності малого підприємництва; обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення, недосконалість системи навчання та перепідготовки кадрів для підприємницької діяльності; інфляція, циклічні коливання, зміна кон'юнктури ринку, затримка платежів; негативна динаміка основних макроекономічних показників.

Нині однією з найболючіших проблем малого підприємництва є його фінансове забезпечення. Крім того, вагомими дестимулюючими

чинниками виступають: недосконалість чинного законодавства; доступ до приміщень, устаткування, дефіцит інформації і нестача кваліфікованого персоналу. У зв'язку з цим нестача коштів та обґрунтованих розрахунків щодо організації діяльності призводить до краху значної кількості малих підприємств. Тому одним з головних завдань у процесі забезпеченні підвищення ефективності розвитку малих підприємств України на сучасному етапі повинно бути суттєве «вдосконалення управління фінансовими ресурсами, у тому числі їхньою структурою» [187, с. 105-112].

Вагомий вплив на розвиток підприємництва здійснюють також регіональні фактори, які відображають загальні умови розвитку окремих видів підприємницької діяльності і відображають рівень підтримки малого бізнесу місцевими органами влади, доступність фінансових, трудових та матеріальних ресурсів, загальні умови ведення бізнесу в регіоні, обсяги споживчих ринків та їх сегментів, рівень розвитку інфраструктури тощо. Дослідження регіональних чинників має на меті визначити переваги та недоліки ведення малого бізнесу на окремих територіях та розробки пропозицій до місцевих органів влади щодо пом'якшення можливих факторів і створення сприятливого інституційного, інвестиційного та ринкового середовища.

Одним із основних індикаторів розвитку малого підприємництва є обсяги реалізації продукції. Вагомими факторами, які впливають на цей показник є також ВВП регіону, чисельність населення, що виступає одночасно як постачальник трудових ресурсів, так і впливає на обсяги споживчого ринку, обсяги іноземних інвестицій, які впливають на рівень ділової активності в регіоні а також зовнішньоекономічна активність підприємницьких структур. З метою визначення рівня та напряму впливу наведених факторів на рівень розвитку малого бізнесу в Закарпатті проведемо багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз [54, с. 430]. Вихідні дані для побудови моделі наведено в табл. 2.4.

**Фактори розвитку підприємств малого бізнесу в
Закарпатській області**

Показники	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах відповідних років, млн грн	Валовий регіональний продукт ВРП, млн грн	Чисельність еконо- мічно активного населення, тис. чол.	Капітальні інвестиції, млн грн	Обсяги експорту, млн. дол. США	Обсяги імпорту, млн дол. США
Позначення	У	X1	X2	X3	X4	X5
2003	89519,7	4998	592,9	1180,0	414,5	453,3
2004	100588,5	5297	586,0	1340,2	605,4	614,4
2005	118883,4	6700	592,3	1381,3	552,3	686,4
2006	6380,0	8185	584,6	2335,1	676,8	951,7
2007	148816,4	10508	584,6	3035,8	1148,0	1552,5
2008	10896,3	13208	590,0	3777,2	1220,6	1866,1
2009	9444,8	12542	582,6	2429,3	935,0	952,9
2010	11521,9	15299	582,2	3351,5	1156,6	1348,6
2011	10501,3	18054	577,9	3051,9	1397,6	1997,9
2012	7330,3	21404	581,4	2736,1	1385,3	2009,1
2013	7469,7	20505	586,8	2645,8	1300,0	2062,5
2014**	6915,9	24120	574,5	2638,7	1382,8	1734,5
2015**	7939,5	...	571,8	3778,4	1094,4	1011,5
середнє значення	47395,66	12427,27	585,5727	2478,564	981,1	1317,764

*Сформовано за джерелом: [159, с. 324, 356, 422, 460, 57].

**Довідково, без врахування до загальної суми.

Комплексну взаємодію досліджуваних факторів ($X_1, X_2, \dots, X_n$) з результативним показником (Y_x) можна описати рівнянням лінійної багатофакторної регресії виду:

$$Y_x = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n, \quad (2.1)$$

Для визначення рівняння регресії, нами було використано пакет прикладних програм MS Office Excel – 2007. У результаті, отримано рівняння виду:

$$Y = -3349675 - 19,72x_1 + 5815,3x_2 + 83x_3 + 540x_4 - 64,3x_5 \quad (2.2)$$

Показник a_0 , як видно з рівняння, має від'ємне значення (-3349675) і засвідчує, яким би було значення результативної ознаки за нульового

впливу факторних ознак. Тобто, без участі у валовому регіональному продукті, капітального інвестування, наявності економічно активного населення та зовнішньоекономічної діяльності, виробництво і реалізація продукції та послуг підприємств малого бізнесу була б неможливою.

Отримана величина коефіцієнта множинної кореляції R (0,90) характеризує наявність у моделі високої взаємозалежності факторів. Значення коефіцієнта детермінації R -квадрата (0,82), свідчить про те, що лінійна модель пояснює 82 % варіації, що означає правильність вибору факторів. Тобто, лише 18 % досліджуваного явища пояснюється впливом інших факторів, які не включено у регресійну модель.

Для перевірки істотності зв'язку отриманої моделі, використано критерій Фішера. У результаті розрахунків, отримане розрахункове значення $F_{\text{розрах}} 4,18$ більше за табличне значення F табл. 2.5 (3,68) критерію Фішера що свідчить про пряму залежність між факторною та результативними ознаками та високу наближеність регресійної залежності до лінійного рівняння.

З метою визначення впливу наведених факторів на результативні ознаки, розрахуємо відповідні коефіцієнти еластичності, використовуючи формулу 1.1 подану у параграфі 1.3. «Методичні підходи до дослідження розвитку сфери малого підприємництва». Обчислимо відповідні коефіцієнти еластичності для основних факторних ознак (табл. 2.5).

Отримане рівняння регресії дало можливість інтерпретувати вплив основних факторів на рівень розвитку підприємств малого бізнесу в Закарпатті, а саме:

1. При збільшення обсягів валового регіонального продукту на 1 млн грн, обсяги реалізації продукції малих підприємств знижуються на 19,72 тис. грн, тобто прирощення валового регіонального продукту на 1 % призведе до скорочення обсягу реалізації продукції малих підприємств на 5,17 %. Обернена залежність вказує на те, що значну частку валового регіонального продукту в Закарпатті створюють підприємства середнього та великого бізнесу. Зі збільшенням обсягів їх діяльності знижується можливість для конкуренції на основних ринках, де діють малі підприємства.

**Обчислення коефіцієнтів еластичності обсягів продаж підприємств
малого бізнесу під впливом основних факторних ознак, %**

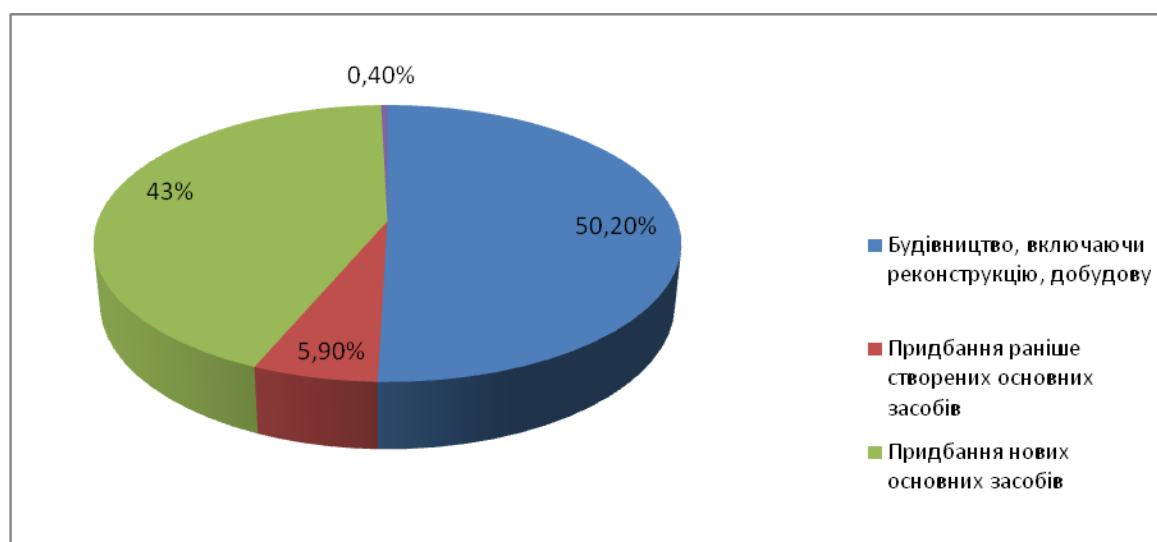
Показники	Позначення	Розрахунок коефіцієнта еластичності
1. Валовий регіональний продукт ВРП, тис. грн	X_1	$-19,72 \frac{12427,27}{47395,66} = -5,17$
2. Чисельність економічно активного населення, тис. чол.	X_2	$5815,3 \frac{585,572}{47395,66} = 71,84$
3. Капітальні інвестиції, млн грн	X_3	$83 \frac{24,78}{47395,66} = 4,34$
4. Обсяги експорту, млн. дол. США	X_4	$540 \frac{981,1}{47395,66} = 11,18$
5. Обсяги імпорту, млн. дол. США	X_5	$-64,3 \frac{1317,764}{47395,66} = -1,79$

2. Вагомий вплив на розвиток малого підприємництва в регіоні справляє чисельність економічно активного населення. Зокрема, при збільшенні кількості осіб на 1000, обсяги реалізації продукції підприємствами малого бізнесу збільшуються на 5815,3 тис. грн, тобто прирощення чисельності економічно активного населення на 1 % призведе до прирощення обсягу реалізації продукції малих підприємств на 71,84 %. Така залежність є природною, оскільки частина економічно активного населення приймає участь у бізнес-діяльності, а також є основним споживчим сегментом для розвитку малого підприємництва.

3. Розвиток малого підприємництва також залежить від капітальних інвестицій в економіку області, проте ця залежність є нижчою від інших факторів. Зокрема, при збільшенні обсягів капітальних інвестицій на 1%, обсяги реалізації підприємств малого бізнесу збільшуються на 4,34%, тобто додаткові капітальні інвестиції в обсязі 1 млн грн спричинять прирощення обсягу реалізації продукції малих підприємств на 83 тис. грн

Це пояснюється тим, що підприємства малого бізнесу здійснюють менші обсяги капітальних вкладень, ніж великі та середні підприємства і переважно використовують більш «мобільні» виробничі ресурси.

Разом з тим, у динаміці спостерігається збільшення обсягу валових капітальних інвестицій підприємств малого бізнесу, який за період з 2000 р. зріс майже в 2 рази. Найбільші інвестиційні вкладення підприємства малого бізнесу здійснили в 2012 р. (1289632,1 тис. грн), що пов'язано з активізацією будівельної діяльності та проведення капітальних ремонтів, а також певними позитивними очікуваннями у зв'язку із наближенням підписання угоди про асоціацію з ЄС. У структурі капітальних інвестицій переважають вкладення у будівництво та придбання основних засобів. На рис. 2.3 наведено структуру валових інвестицій підприємств малого бізнесу Закарпаття у 2013 р.

Рис. 2.3. Структура валових інвестицій підприємств малого бізнесу Закарпаття у 2013 р. (розраховано за даними обласного управління статистики у Закарпатській області)

4. Традиційно, вагомий вплив на розвиток малого бізнесу на Закарпатті здійснює зовнішньоекономічна активність. Відповідно до отриманого рівняння регресії, збільшення обсягів експорту на 1 млн. дол. США призводить до збільшення обсягів реалізації продукції підприємствами малого бізнесу на 540 тис. грн Використовуючи отримані коефіцієнти еластичності, можна стверджувати, що збільшення обсягів експорту на 1 % призводить до підвищення обсягів реалізації товарів і послуг малих підприємців на 11,18 %. Це пов'язано передусім тим, що

валютні надходження від експорту продукції підвищують рівень ділової активності в регіоні. У деяких випадках підприємства малого бізнесу є також експортерами продукції та послуг. Менш інтенсивний, проте негативний вплив здійснює імпорт товарів і послуг. Зокрема, зі збільшення обсягів імпорту на 1 млн. дол. США, обсяги реалізації підприємствами малого бізнесу зменшуються на 64,3 тис. грн, тобто прирощення імпорту на 1% призводить до скорочення обсягу реалізованої малими підприємствами продукції на 1,79%. Близькість кордонів створює одночасно додаткові можливості для розвитку підприємницької діяльності і перешкоди у формі надходження конкурентоспроможних товарів і послуг з країн – ЄС.

Доцільно також враховувати, що Закарпаття є прикордонним регіоном і входить до складу Карпатського єврорегіону, що зумовлює певні особливості пов'язані з перспективами та загрозами у процесі здійснення підприємницької діяльності та розвитку малого бізнесу. Згідно з результатами аналітичного дослідження, проведеного Національним інститутом стратегічних досліджень, підпорядкованого Президентові України, диспропорції розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва західних регіонів України та регіонів країн ЄС у межах Карпатського єврорегіону проявляються у такому [123]:

- Істотна асиметрія параметрів зовнішньоекономічної діяльності в економічному співробітництві, що проявляється, передусім, у негативному сальдо зовнішньої торгівлі товарами, низькій інвестиційній активності, неефективній структурі експорту українських регіонів. У свою чергу, це знижує якісний рівень реалізації економічного потенціалу українських регіонів та створює низку проблем, пов'язаних з ефективністю використання наявних виробничих ресурсів і людського капіталу.

- Сировинна орієнтація зовнішньої торгівлі західних регіонів України, що не дозволяє ефективно вирішувати проблеми економічного характеру, які виникають у сфері регіонального розвитку та впливають на реалізацію євроінтеграційної стратегії України.

- Низька інвестиційна активність іноземних підприємців на українському ринку, а вітчизняних інвесторів – у сусідніх країнах, що не дозволяє використовувати міжрегіональне співробітництво у якості дієвого інструменту з реалізації синергетичного потенціалу співпраці у межах Карпатського єврорегіону, що ґрунтується на спільному використанні гео економічного потенціалу територій, які входять до його складу; залученні в Україну через сусідні країни сучасних виробничих, управлінських технологій і стандартів ведення бізнесу, а також використанні інтелектуального, кадрового та просторового ресурсу, наявного в українських регіонах.

- Низька наукомісткість транскордонних і міжрегіональних програм і проектів, що реалізуються у Карпатському єврорегіоні, їх переважна спрямованість на неприбуткові види діяльності. Це знижує рівень значущості міжрегіонального і транскордонного співробітництва як засобу посилення конкурентоспроможності регіонів у системі взаємовідносин у межах Карпатського єврорегіону.

- Асиметрія потоків трудової міграції, що позначається на демографічній ситуації, динаміці ринку праці, соціально-економічному розвитку, добробуті громадян, показниках бідності та соціального розшарування. Транскордонний рух трудових мігрантів зумовлювався, в основному, зупинкою роботи підприємств, зростаючим безробіттям, багатомісячними затримками з виплат заробітної плати, а також суттєвою різницею у її розмірах. Ці чинники стимулювання трудової міграції із західних областей України до сусідніх країн, одночасно, є підтвердженням низької конкурентоспроможності українських західних регіонів.

- У Карпатському єврорегіоні, зокрема на Закарпатті спостерігається значна територіальна диференціація розмірів заробітної плати. Так, у 2012 р. у словацькій частині єврорегіону (регіон Виходне Словенско) середньомісячна заробітна плата становила 733 євро, в у польській (Подкарпатське воєводство) – 689 євро, в угорській (Північний регіон та регіон Північний Великий Альфельд) – 583-616 євро, в румунській (Північно-західний, Центральний та Північно-східний регіони) – 377-401 євро, а в українській (Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська,

Чернівецька області) – всього лише 168-184 євро. У 2014-2015 рр. процеси диференціації лише посилилися у зв'язку з девальвацією національної валюти. Так, середній рівень заробітної плати в західному регіоні становить близько 60-70 євро.

- Висока залежність економіки регіону від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках та стабільності їх розвитку, також низький рівень організації транскордонної торгівлі, зокрема поширеність і контрабандної і «човникової» торгівлі, високий рівень тінзації що призводить до зростання рівня тіньового сектора економіки загалом; реалізація контрабандних товарів неналежної якості; погіршення іміджу України як транзитної держави та ускладнення процесу інтеграції України у ЄС.

В цілому Україна, за тривалий період часу (2008-2014 рр.), незважаючи на підсумковий рейтинговий бал у 3,8 (максимальний становить – 7 балів) відноситься до країн зі значними проблемами у сфері організації зовнішньої торгівлі. За аналізований період відмічено негативну тенденцію до зниження рейтингу України, оскільки у 2014 р. вона займала 83 місце (для порівняння 2008 р. – 68 місце) серед 138 країн світу.

До негативних тенденцій необхідно віднести: нерозвинену транспортну та прикордонну інфраструктуру; невідповідність стандартів та якості обслуговування прикордонного руху та експортно-імпортних операцій в Україні порівняно із стандартами ЄС. Для ефективного функціонування підприємницького середовища, зокрема розвитку малого бізнесу в межах прикордонного регіону, важливим є рейтингова позиція країни за Індексом сприяння торгівлі. Зазначимо, що відмічений індекс порівнює легкість ведення міжнародної торгівлі у 132 країнах світу, оцінюючи перешкоди, що виникають у ланцюжку постачання товарів. Індекс складається з 9 складових, а саме [111]: 1) доступ на внутрішній і зовнішні ринки; 2) ефективність митної адміністрації; 3) ефективність експортно-імпортних процедур; 4) прозорість роботи прикордонних служб; 5) доступність і якість транспортної інфраструктури; 6) доступність і якість транспортних послуг; 7) доступність і поширеність

інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); 8) регуляторне середовище і 9) безпека.

Так, за індексом сприяння торгівлі, складеного Всесвітнім економічним форумом, у 2012 р. Україна посіла 86 місце. Індекс сприяння торгівлі в рамках «управління кордонами», згідно з яким визначається ефективність митного огляду та обслуговування експортно-імпортних операцій, у 2012 р. становив 2,8, тобто Україна займала 116 позицію у рейтингу за цією складовою. Водночас, Угорщина зайняла – 35 місце, Польща – 38, Румунія – 57, Словаччина – 49 місце [195]. Крім цього, низьким є рівень інноваційної діяльності підприємств, зокрема малого бізнесу.

Серед рейтингового оцінювання країни та її регіонів вагоме місце займає Індекс інвестиційної привабливості, який визначає Європейська Бізнес Асоціація, на основі опитування керівників українських і закордонних компаній, які працюють на українському ринку. Згідно висновку асоціації, Україна досягла рекордно низької оцінки, яка становить 1,8 бали з можливих 5. Висновок експертів, згідно проведеного опитування, зводиться до ствердження про негативну політику уряду, постійний тиск з боку державних органів, податкове та митне навантаження, що не сприяє розвитку підприємництва і формування середовища для ведення бізнесу.

За даними Всесвітнього економічного форуму (2015 р.) в Україні погіршується ситуація щодо ведення бізнесу. Проведене рейтингове оцінювання свідчить, що [178]:

- у сфері ведення міжнародної торгівлі та розвитку економічного співробітництва за Індексом залучення країн до міжнародної торгівлі (The Global Enabling Trade Index) дало підстави стверджувати, що Україна в рейтингу посіла 95 сходинку з-поміж 136 країн світу, опустившись за два роки на 9 позицій. Погіршення рейтингових позицій України відбулося за усіма основними складовими Індeksu. При цьому, найбільше наша країна втратила за показником, який характеризує діловий клімат в країні, посунувшись з 106 на 125 місце. Результати рейтингового оцінювання дають змогу визначити, яким чином країна усуває бар'єри на шляху до

міжнародної інтеграції, її здатність до стимулювання торгівлі, а також системні проблеми, які потребують вирішення для покращення ситуації. Рейтинг складається на основі аналізу показників відкритості національних економік для міжнародної торгівлі, які характеризують доступ до ринків, адміністративне управління на кордоні, транспортну та комунікаційну інфраструктуру, а також діловий клімат в країні;

- у рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) за 2015 рік Україна втратила 3 позиції і спустилась з 76-го (у 2014 р.) на 79 місце серед 140 країн світу. Україна знаходиться між Гватемалою та Таджикистаном. Причому показник конкурентоспроможності України також знизився: на 0,11 з 4,14 до 4,03. Індекс конкурентоспроможності визначає здатність економіки зростати у довгостроковій перспективі, складається з 114 показників, $\frac{2}{3}$ яких – це результати опитування керівників бізнесу, $\frac{1}{3}$ – статистична інформація.

Складна ситуація прослідковується і на регіональному рівні. З метою аналізу регіональних умов, які впливають на формування напрямів розвитку та визначення рівня ділової, інвестиційної та інноваційної активності малого бізнесу в окремих областях України можна скористатися інформацією рейтингових агентств, які кожного року формують рейтинги регіонів за різноманітними ознаками.

Грунтовне дослідження в напрямі аналізу регіональних особливостей ведення бізнесу та розвитку підприємницької діяльності здійснюється щороку інститутом регіональних досліджень та політичних консультацій [143], фондом ефективного управління [69] та вітчизняними науковцями.

Згідно з дослідженням, яке проводиться щороку фондом «Ефективне управління», Закарпатська область у 2013 р. зайняла 20 місце за рейтингом конкурентоспроможності регіонів України. Загальний індекс конкуренто-спроможності склав 3,96 порівняно з найкращим індексом (м. Київ) – 4,40. Області західного Карпатського євро регіону займають наступні позиції: Львівська область (4,07) – 6 місце, Чернівецька область – (3,95) – 23 місце, Івано-Франківська область (3,98) – 15 місце.

Для визначення індексу конкурентоспроможності регіонів використовуються 12 складових, що розподілені на 3 групи показників:

1. *Базові вимоги*: інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я та початкова освіта. 2. *Підсилювачі ефективності*: вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку. 3. *Фактори розвитку та інноваційного потенціалу*: рівень розвитку бізнесу, інновації.

У процесі аналізу та складання рейтингу використовувалися кількісні (статистичні дані) та якісні (опитування місцевої громади та підприємців) показники, кожному з яких надається певна вага залежно від рівня впливу на розвиток підприємництва. Позиції областей Західного регіону в межах рейтингу регіонів України за період 2008-2013 рр. за глобальним індексом конкурентоспроможності регіонів України наведено на рис. 2.4.

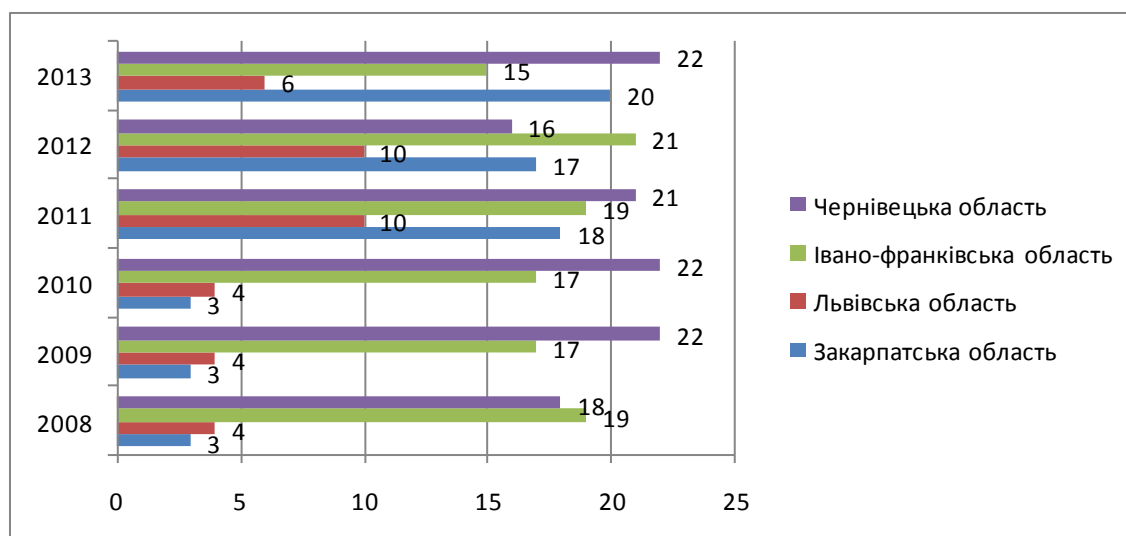

Рис. 2.4. Місце областей Карпатського регіону у рейтингу конкурентоспроможності регіонів України (складено за даними: [143]).

Отже, як видно з динаміки рейтингу Закарпатська область, не зважаючи на обмеженість виробничих ресурсів, протягом 2008-2010 рр. займала стійку 3-тю позицію серед регіонів України. Проте у 2011 р. область за загальним показником конкурентоспроможності почала втрачати позиції з кожним роком, що пов'язано передусім із погіршенням інвестиційного клімату в регіоні у зв'язку з припиненням умов вільної економічної зони. Високі позиції у рейтингу зберігаються у Львівській

області, яка в 2011-2012 рр. втратила позиції, проте у 2013 р. вже займала 6-те місце серед регіонів України. Івано-Франківська та Чернівецька області традиційно протягом досліджуваного періоду займають прикінцеві позиції у рейтингу.

Згідно з рейтингом інвестиційної привабливості, розробленим Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій [143; 144], Закарпатська область як у 2013 р., так і 2014 р. посіла 24 місце серед регіонів України, змістившись вниз на 14 позицій порівняно з 2012 р. (10 місце у рейтингу). Таку ситуацію можна пояснити негативними змінами в оцінці низки «м'яких» соціально-економічних чинників. Оцінка жорстких факторів менше вплинула на загальний рейтинг.

Всі фактори, які на думку авторів дослідження, впливають на інвестиційну привабливість регіону з точки зору інвесторів поділяють на 2 групи:

1. *М'які фактори* – група факторів, які можуть бути зміненими протягом короткого періоду і стосуються сприйняття інвестиційного середовища потенційними інвесторами. Сюди належать: діловий клімат, відкритість влади, успішний досвід реалізації інвестиційних проектів, діловий оптимізм, рівень корупції та злочинності. Оцінка наведених факторів здійснюється експертним шляхом на основі опитування керівників підприємств регіону. Порівняно з результатами дослідження попереднього року, Закарпатська область перемістилась на 12 позицій (з 4-го на 16-те місце) у рейтингу інвестиційної привабливості регіонів за групою м'яких факторів. У цілому керівники підприємств суттєво нижче оцінили фактично всі «м'які» соціально-економічні чинники. Закарпаття перемістилось аж на 17 позицій за фактором «Правила та процедури» (за яким ще минулого року займав провідні позиції). Це зумовлено значним погіршенням оцінок усіх компонентів фактора, за більшістю з яких область втратила понад 10 позицій. Зокрема, знизились оцінки ефективності влади, респонденти відзначили ускладнення адміністративних процедур на фоні загального зростання податкового тиску на підприємства та значне погіршення ситуації з дотриманням прав власності та рівнем корупції. Керівники підприємств також негативно

оцінили відкритість влади, що призвело до зниження оцінки за цим фактором на 18 позицій (з 3-го на 21-те місце). Індекси ділового клімату, ділового оптимізму та успішного досвіду реалізації інвестиційних проектів також знизилися, що призвело до втрати позицій регіоном і за цими факторами.

2. *Жорсткі фактори* – умови, вплив яких неможливо, або дуже важко змінити в короткостроковій перспективі. Вони складають потенціал області і повинні використовуватися як база для прогнозування та стратегічного планування підприємницької діяльності. До групи «жорстких факторів» аналітики відносять: географічне розташування та природні ресурси, кількісні та якісні характеристики робочої сили, рівень розвитку інфраструктури, споживчий сегмент, розвиток бізнес-сектору.

За групою жорстких факторів Закарпатський регіон за аналізовані роки (2013-2014 рр.) посів 27-е місце в рейтингу інвестиційної привабливості регіонів. Оцінка майже всіх факторів (окрім природних ресурсів) знизилась. Так, Закарпаття посіло 11-те місце за сукупною оцінкою фактора «Трудові ресурси» (втрачено 7 позицій порівняно з попереднім роком), що пов'язано з певним погіршенням ситуації в галузі освіти, а також зниженням оцінки за факторами здоров'я та доступністю трудових ресурсів. Незважаючи на значне зниження оцінки фактора «Трудові ресурси», він досі займає перше місце серед інших жорстких факторів. Рейтинг інших факторів є нижчим за середні значення по країні. Варто наголосити, оцінки розвитку та якості інфраструктури погіршились, що на фоні покращення цих показників в інших регіонах, призвело до втрати Закарпаттям аж 15 позицій. За фактором «Інфраструктура» регіон практично знизив свої позиції з 7-го на 22-ге місце. Закарпаття також втратило 7 позицій за фактором «бізнес-сегмент», зайнявши 19-те місце у 2013 р.

За результатами моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 р. ситуація за фактором «Розвиток інфраструктури» покращилася, оскільки Закарпаття зайняло 10 місце в рейтингу, для порівняння Чернівецька область – 3 місце, Львівська – 7 місце, Івано-Франківська область – 17 рейтингове місце. За напрямом «Розвиток

малого та середнього підприємництва» відповідно – 7, 2, 13 та 6 місця. Серед аналізованих областей Карпатського регіону, Закарпатська область займає третю позицію у рейтинговому оцінюванні.

Враховуючи той факт, що за результатами дослідження, в цілому, рейтинг Закарпаття порівняно з іншими областями суттєво погіршився, необхідно звернути особливу увагу на вдосконалення роботи державних органів влади, місцевого самоврядування та зрештою і громади з метою посилення ролі та активізації підприємницької діяльності в регіоні.

За результатами узагальненого рейтингового оцінювання, можна окреслити можливості та загрози розвитку підприємств малого бізнесу в регіоні (див. Додаток І), що дасть можливість розробити стратегію активізації підприємницького середовища та підвищити рівень ділової активності малого бізнесу. На основі проведеного аналізу можливостей і загроз, можна визначити своєрідний профіль підприємницької діяльності на Закарпатті. Найбільшими перевагами є сприятливі інституційні умови для розвитку бізнесу. За більшістю факторів інституційних умов Закарпаття посідає перше місце у рейтингу конкурентоспроможності регіонів. Це зумовлює спрощені підходи до започаткування нового бізнесу та ведення підприємницької діяльності, відносна ефективність судової системи, і певна довіра бізнесу до місцевої влади. Разом з тим, недоліками інституційного середовища залишаються неефективне керівництво місцевими органами влади, хабарництво та монополізація ринку.

Середніми показниками характеризується рівень розвитку інфраструктури та розміри ринку товарів. Зокрема, Закарпаття посідає високі позиції за оцінкою зовнішньоекономічного обороту (що пов'язано безпосередньо з наявністю кількох кордонів) та ступенем орієнтованості на клієнта. Основними ринковими перепонами є наявність високих бар'єрів входу на ринок, низька ефективність маркетингової та управлінської діяльності, кількість місцевих постачальників та якість їх діяльності, недоступність фінансових послуг.

Стосовно ефективності ринку праці та якості персоналу слід зазначити, що ринок трудових ресурсів насичений переважно працівниками із середньою та професійно-технічною освітою. Закарпаття

займає найнижчі позиції у рейтингу за кількістю працівників із вищою освітою та доступністю висококваліфікованого інженерно-технічного персоналу, що значно стримує розвиток інноваційної діяльності. Позитивним є висока продуктивність праці персоналу та можливість встановлювати гнучкий рівень оплати праці, що зумовлює переваги у витратах на робочу силу.

Незважаючи на високу патентну активність та високий рівень розвитку виробничих процесів, найнижчі позиції в рейтингу, Закарпаття займає за рівнем інноваційної спрямованості підприємництва. Основними бар'єрами є низька ефективність роботи науково-дослідних установ, практична відсутність взаємозв'язків між науковими установами, владою та бізнесом.

Перехід до нової якості регіонального розвитку неможливий без забезпечення партнерства між державою, бізнесом та громадськістю. Така співпраця посідатиме провідне місце серед механізмів, що дозволяють ефективно вирішити проблему обмеженості ресурсів місцевого розвитку в процесі підприємницької діяльності шляхом об'єднання зусиль, потенціалів та узгодження інтересів. Випереджаючий розвиток малого та середнього підприємництва на регіональному зрізі є одним з найбільш продуктивних засобів вирішення низки економічних та соціальних проблем територіальних систем в цілому та громад, зокрема.

В Україні вже створено рамкові умови для повноцінного розвитку малого підприємництва. Однак, як засвідчують дослідження, на сучасному етапі функціонування суб'єктів малого підприємництва не роблять помітного впливу на економічну ситуацію в регіоні. До того ж, нині підприємництво розвивається стихійно і безсистемно. Не продумана оптимізація його структури та збільшення економічної значимості. Розвиток малого підприємництва на місцях гальмується низкою проблем, зокрема конфліктів між владними колами та підприємцями.

Економічна політика місцевої влади і управлінських структур орієнтована переважно на великий та середній бізнес, проте не враховує потенціалу малого підприємництва. Постає завдання інтеграції малого та

середнього підприємництва у національну та регіональну економічні системи.

Моніторинг і оцінка фінансового стану діяльності малих форм господарювання області засвідчує необхідність удосконалення їх структури, розроблення і реалізації територіальних цільових комплексних програм стратегічного управління підприємствами, що сприятиме підвищенню ефективності господарювання і соціально-економічного розвитку регіону.

В умовах сучасної кризової економіки, вирішення проблемних питань діяльності підприємницьких структур потребує розроблення і впровадження системи державного регулювання розвитку підприємництва. Важливими складовими такої концепції є застосування регуляторної політики, детінізація економіки, забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності, становлення цивілізованих відносин між бізнесом і владою.

З метою подальшої активізації малого підприємництва зумовлюється необхідність проведення моніторингу реалізації Регіональної програми підтримки розвитку малого бізнесу, вирішення пріоритетних проблем вирівнювання територіальних, районних і галузевих диспропорцій відміченого розвитку, підвищення якості нормативно-правового забезпечення цього процесу.

2.3. Оцінка ефективності функціонування малих підприємств регіону за видами економічної діяльності

В економіці регіону вагому частку займають такі види господарської діяльності, як заготівля і переробка деревини, харчова та легка промисловість, машинобудування, санаторно-курортне обслуговування та туризм, а також сільськогосподарське виробництво.

Відповідно до Національного класифікатора видів економічної діяльності «КВЕД 2010», який набрав чинності з 01.01.2012 р. [78], в економіці Закарпатської області провідне місце займають такі секції видів економічної діяльності, як: А – сільське господарство, лісове господарство

та рибне господарство; С – переробна промисловість, зокрема розділи: 10 – виробництво харчових продуктів; 11 – виробництво напоїв; 12 – виробництво тютюнових виробів; 16 – оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння; хімічне виробництво на базі переробки деревини (розділ 20 – виробництво хімічних речовин і хімічної продукції); розділ 28 – виробництво машин і устаткування; розділ 31 – виробництво меблів; а також секція І – тимчасове розміщування й організація харчування, зокрема група 55.1 – діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування; розділ 79 – діяльність туристичних агентств, туристичних операторів, надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність; секція Т – діяльність домашніх господарств, зокрема групи 98.1 – діяльність домашніх господарств як виробників товарів для власного споживання, санаторно-курортне обслуговування (що входить, на нашу думку, у секцію Q – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, оскільки у КВЕДі не виокремлено), діяльність транспорту (що входить до розділу 49 – наземний і трубопровідний транспорт) і зв'язку та інші.

За останні роки відмічено активізацію діяльності суб'єктів малого підприємництва. Так, за 2015 р. їх кількість становила 5853 од., на 10 тис. осіб наявного населення по області становила 46 од., з яких 41 од. – мікропідприємства. Аналіз статистичних даних свідчить, що за період 2010-2015 рр. кількість малих підприємств зросла на 7,3 %, або на 400 од. За аналізований період їх частка перевищує 95,8 % до загальної кількості підприємств регіону [159, с. 411, 413]. Кількість малих підприємств за видами економічної діяльності відображають показники Додатку Д.

Із загальної кількості малих підприємств 88,5 % становили мікропідприємства, у яких середня кількість працівників за звітний період не перевищувала 10 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищував суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Порівняльний аналіз свідчить, що частка малих підприємств у загальній кількості підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності, як

у 2015, так і 2014 р. переважала у всіх видах економічної діяльності і коливалася у 2015 р. від 84,9 % у секціях В, С, D, E – промисловість і до 99,7 % – операції з нерухомим майном, а у 2014 р. – від 84,2 % у промисловості і до 99,5 % у секціях операції з нерухомим майном та інформація і телекомунікації.

Найбільша кількість малих підприємств у 2015 р. функціонувала у секції G – Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів і становила 1376 од., що на 1,6 % більше ніж у 2014 р. (або на 23 од.). Друге місце належить секції А – Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство, однак їх кількість у 2015 р. становила 1096 од., що на 54 од. менше порівняно з 2014 р., або ж на 4,7 %. Третє місце посідають секції В, С, D, E – Промисловість, де у 2015 р. кількість таких підприємств становила 786 од., що на 3,6 % більше ніж у 2014 р. (або ж на 27 од.)

У структурі підприємств за видами економічної діяльності у 2015 р. порівняно з 2014 р. зросла частка малих підприємств у всіх сферах діяльності, окрім секції N – Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування та секції I – Тимчасове розміщення й організація харчування [159, с. 413-415] (див. Додаток Д).

Мале підприємництво відіграє важливу роль у забезпеченні зайнятості населення регіону, хоча, як свідчать дані статистики за період 2010-2015 рр. кількість зайнятих працівників на малих підприємствах поступово знизилася. Так, якщо у 2010 р. їх кількість становила 38,4 тис. осіб, то у 2015 р. – 26,6 тис. осіб, що на 30,8 % менше, або на 11,8 тис. осіб. Таке зменшення відмічається у всіх видах економічної діяльності, окрім секції H – транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність. За кількістю зайнятих працівників, малі підприємства займають друге місце після середніх за розмірами підприємств, про що свідчать показники за період 2012-2015 рр. (див. Додаток Е).

Аналіз показників свідчить, що найбільша кількість зайнятих на малих підприємствах у 2015 р. спостерігалася у секціях В, С, D, E – Промисловість, зокрема 5518 осіб, що на 2,9 %, або на 158 осіб більше ніж

було у 2014 р. Друге місце посідає секція G – Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів, де їх кількість у 2015 р. становила 5482 особи, однак тут відмічається зменшення їх кількості порівняно з 2014 р., яке становило 10,0 %, або 612 осіб. Третє місце належить секції A – Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство, зокрема зменшення кількості зайнятих порівняно з 2014 р. становило 2,9 %, або 76 осіб. У секціях F – Будівництво; H – Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність зайнятість працівників перевищувала 2000 осіб.

Однак здійснити детальний аналіз показника кількості зайнятих на малих підприємствах Закарпатської області за видами економічної діяльності складно, оскільки така інформація за окремими видами відміченої діяльності є конфіденційною згідно Закону України «Про державну статистику» [127].

Дещо відмінними від показників кількості зайнятих на малих підприємствах регіону є інформаційні дані щодо найманих працівників, кількість яких визначається з урахуванням штатних та позаштатних (працюючих за договорами та за сумісництвом) працівників підприємств. Однак негативна тенденція щодо зменшення кількості найманих працівників за період 2010-2015 рр. є аналогічною з показником зайнятих працівників. Так, за аналізований період кількість найманих працівників зменшилася на 35,2 %, або на 12,6 тис. осіб [159, с. 419-421]. Ідентичною є ситуація і щодо зменшення кількості найманих працівників у всіх видах економічної діяльності, окрім секції H – транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність. Суттєвим є зменшення кількості найманих працівників і за останні роки (2012-2015 рр.), що відображають показники (див. Додаток Ж).

Важливим для оцінювання діяльності малих підприємств є показник обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), що визначається за ціною продажу відвантаженої готової продукції (товарів, послуг), що зазначена в оформлених як підстава для розрахунку з покупцями (замовниками) документах (включаючи продукцію (товари, послуги) за бартерним контрактом), за вирахуванням ПДВ.

За період 2010-2015 рр. відмічений показник має тенденцію до зростання, оскільки у 2015 р. він становив 7939,5,0 млн грн, порівняно з 2010 р. зростання становить майже 78,0 %. Однак частка малих підприємств у загальному обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), за аналізований період, знизилася на 1,7 відсоткових пункта (в.п.) [159, с. 422-423]. Зазначимо, що у 2015 р. порівняно з 2014 р. відмічено позитивну тенденцію до збільшення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами області за видами економічної діяльності. У табл. 2.6 наведено зведені показники господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва Закарпатської області.

Суб'єктами малого підприємництва в 2015 р. реалізовано продукції (робіт, послуг) на суму 7939,5 млн грн, у тому числі мікропідприємствами – 2426,5 млн грн, або відповідно 20,4 % та 6,2 % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) [159, с. 422-423]. Порівняно з 2014 р. збільшилася частка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами (9,3 в.п.) у сфері будівництва (Секція F), порівняння 2015 р. до 2010 р. становить 23,4 в.п. У сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві частка малих підприємств становила 37,6 %. Порівняльний аналіз свідчить про певне збільшення обсягу реалізованої продукції у секціях D, C, D, E – промисловість (4,8 %, або 34 млн грн); A – сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (1,7 %, або 4,4 млн грн); F – будівництво (6,1 %, або 21,3 млн грн). В інших видах економічної діяльності відмічено негативні тенденції до зниження обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг). У 2015 порівняно з 2014 р. спостерігається зменшення обсягу реалізованої продукції в секціях A, I, N. Обсяги реалізованої продукції у 2015 р. майже за всіма секціями мають тенденцію до зростання незважаючи на зменшення кількості зайнятих практично у всіх секціях окрім охорони здоров'я та надання соціальної допомоги.

Таблиця 2.6

**Показники діяльності суб'єктів малого підприємництва
регіону за видами економічної діяльності***

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Кількість малих підприємств за видами економічної діяльності, од.			приріст, %	Кількість зайнятих працівників за видами економічної діяльності, осіб			приріст, %	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн			приріст, %
		2013	2014	2015		2013	2014	2015		2013	2014	2015	
Сільське, лісове та рибне господарство	A	1178	1150	1096	-4,9	2968	2665	2589	-2,8	255,9	320,2	488,8	52,6
Промисловість	B+C+D+E	783	759	786	3,5	6380	5360	5518	2,9	744,8	939,6	1265,4	34,6
Будівництво	F	436	439	457	4,1	2563	2281	2272	-0,3	368	403,8	679,2	68,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	1340	1353	1376	1,6	6864	6094	5482	-10,0	2842,4	3902,0	3582,6	-8,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	267	279	289	3,5	2115	2196	2173	-1,0	374,5	497,7	775,5	55,8
Тимчасове розміщення й організація харчування	I	242	240	239	-0,4	1481	1492	1306	-12,4	106,7	120,7	146,0	20,9
Інформація та телекомунікації	J	183	189	197	4,2	12	...	...	-	12	...	...	-
Фінансова та страхова діяльність	K	31	28	31	10,7	0	...	...	-	9,6	...	...	-
Операції з нерухомим майном	L	567	618	620	0,3	2412	2247	...	-	175,8	342,7	...	-
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	352	365	374	2,4	1404	...	...	-	86,2	...	...	-
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	210	223	219	-1,7	1573	1500	1331	-11,2	88,7	119,6	120,4	0,6
Освіта	P	14	14	16	14,2	**	...	...	-	**	...	...	-
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	65	65	68	4,6	684	510	740	45,0	42,1	36,4	57,3	57,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	25	25	31	24	**	...	...	-	**	...	...	-
Надання інших видів послуг	S	48	52	54	3,8	**	348	291	-16,3	**	21,8	26,4	21,1

*Сформовано за джерелом: [159, с. 411-425].

** Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Результативність діяльності будь-якого підприємства можна оцінювати як за допомогою абсолютних (економічний ефект), так і відносних (економічна ефективність) показників.

Величина, яка характеризує результат виробничої діяльності чи діяльності з надання послуг зумовлюється ефектом, який проявляється в зростанні прибутку, зниженні собівартості, зростанні обсягів продаж, тобто у зміні абсолютних показників діяльності підприємства. Такі розрахунки мають скоріше арифметичний характер, оскільки не дають можливості для порівняння різних за розмірами та видами економічної діяльності підприємств, а також залежать від темпів інфляції.

Аналіз фінансових результатів діяльності малих підприємств Закарпаття (див. Додаток К, Л) свідчить, що переважна їх більшість працює прибутково і рентабельно, хоча, як ми вже й відмічали за даними статистики у 2015 р. діяльність суб'єктів господарювання в економіці області в цілому була збитковою [159, с. 439-444]. Оскільки за рядом фінансових показників статистичні дані відсутні, порівняльну рейтингову оцінку ефективності господарської діяльності підприємств малого бізнесу регіону за видами економічної діяльності здійснюватимемо за даними 2013 р. (див. Додаток М, Н, П).

Частка збиткових підприємств малого бізнесу становила 26,5 %, що на 51 % менш ніж середніх підприємств і на 6,8 % – на великих підприємствах. Перш за все це пояснюється більшою кількістю малих підприємств, ніж великих і середніх у регіоні. Частка прибутку малих підприємств у валовому прибутку суб'єктів економічної діяльності регіону становить 42 %, в той час як середніх підприємств – 47 % і великих – 11. Частка збитку малих підприємств у загальній сумі збитку, яку отримали підприємства регіону в 2013 р. становила 50 % переважно за рахунок збитковості мікропідприємств частка збитку яких становила 35 %.

Зіставлення результатів із витратами зумовлюється економічною ефективністю, яка на відміну від ефекту обчислюється у відносних показниках. На останні практично не впливає інфляція, тому вони мають

широке застосування в практиці аналізу господарсько-фінансової діяльності.

Одним з показників ефективності господарської діяльності підприємств є рентабельність операційної діяльності, яка становить в загальному по малих підприємствах 3,8 % і відповідає рентабельності великих підприємств. Ефективність господарської діяльності малих підприємств залежить від виду економічної діяльності. Найбільш рентабельними видами економічної діяльності є фінансова та страхова діяльність (39,6 %), торгівля та ремонт (12,6 %), освіта (13 %), операції з нерухомим майном (7,9 %) а також сільське, лісове та рибне господарство (7,1 %). Нерентабельними виявилися секція промисловість (0), готельно-ресторанний бізнес (-1,6 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (-7,2) а також мистецтво, спорт і розваги (-13,8). Відповідно розподілилися і обсяги прибутку, що припадає на одне підприємство.

Аналіз продуктивності праці засвідчує, що найбільш ефективно використовуються трудові ресурси на підприємствах торгівлі, промисловості, будівництва, транспорту і складського господарства а також у сфері інформації та телекомунікацій.

Водночас на малих підприємствах спостерігається відносно високий рівень рентабельності активів, який становив від 132 % у сфері освіти до 2,7 % у сфері мистецтва, спорту та відпочинку.

Процес забезпечення господарської діяльності малих підприємств обумовлюється наявністю різних видів майна, що знаходиться в матеріальній та нематеріальній формі. За економічним змістом майно як активи підприємства поділяють на необоротні та оборотні активи. Ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому формують активи підприємства. При цьому необоротні активи підприємства є сукупністю матеріально-фінансових ресурсів, що використовуються в його господарській діяльності у своїй натуральній формі тривалий час (більше року) і мають значну вартість окремого об'єкта, а також довгострокове відчуження майна в

підприємницьку діяльність інших суб'єктів господарювання. А, оборотні активи – грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом не більше дванадцяти місяців з дати балансу. Значну частку оборотних активів на підприємствах складають запаси [121]. Структура балансу малих підприємств Закарпатської області за видами економічної діяльності наведено в Додатках Н, П.

У динаміці спостерігається збільшення активів малих підприємств більшості видів економічної діяльності. Зокрема, найбільший приріст активів за період 2012-2013 рр. характерний для сфери послуг, а саме секції R, J, N (освіта, мистецтво, спорт, розваги, відпочинок, фінансові та адміністративні послуг). Приріст відбувся переважно внаслідок збільшення необоротних активів, тобто основних засобів рухомого і нерухомого майна та об'єктів інтелектуальної власності. Збільшився обсяг активів також у суб'єктів промислової діяльності (Секції V+C+D+E) на 15 % за рахунок оборотних та необоротних активів. Водночас знизилася сукупна вартість балансу підприємств секції A (сільське, лісове та рибне господарство) на 1,7 % та в секції F (будівництво) на 3,2 %.

Структура активів суб'єктів малого підприємництва регіону залежить від виду економічної діяльності (рис. 2.5). Найвища частка 87-86 % необоротних активів на підприємствах готельного та ресторанного бізнесу (секція I) та на підприємствах, що спеціалізуються на адміністративному та допоміжному обслуговуванні (секція N). Висока частка необоротних активів також характерна для інших підприємств сфери послуг (охорона здоров'я, мистецтво, наукова діяльність, операції з нерухомим майном). Найвища частка необоротних активів у структурі майна спостерігається на підприємствах, що надають фінансові і страхові послуги (83 %), підприємства сфери торгівлі та ремонту (63 %) й на будівництві (54 %).

Діяльність підприємств малого бізнесу в сучасних умовах господарювання не може бути стабільною та врівноваженою без

наявності відповідного обсягу капіталу та співвідношення різних джерел залучення коштів. Більшість економістів вважають, що велику роль відіграє співвідношення власного та позикового капіталу. За нормативом передбачається частка власних коштів в загальній сумі капіталу підприємства – 50 %. Звичайно, цей варіант дозволить суб'єктам господарювання забезпечити безперебійну роботу. Але на практиці все далеко від ідеалу. Більшість підприємств, а особливо підприємств малого бізнесу, мають значну частку залучених ресурсів, які перевищують встановлений нормативний відсоток.

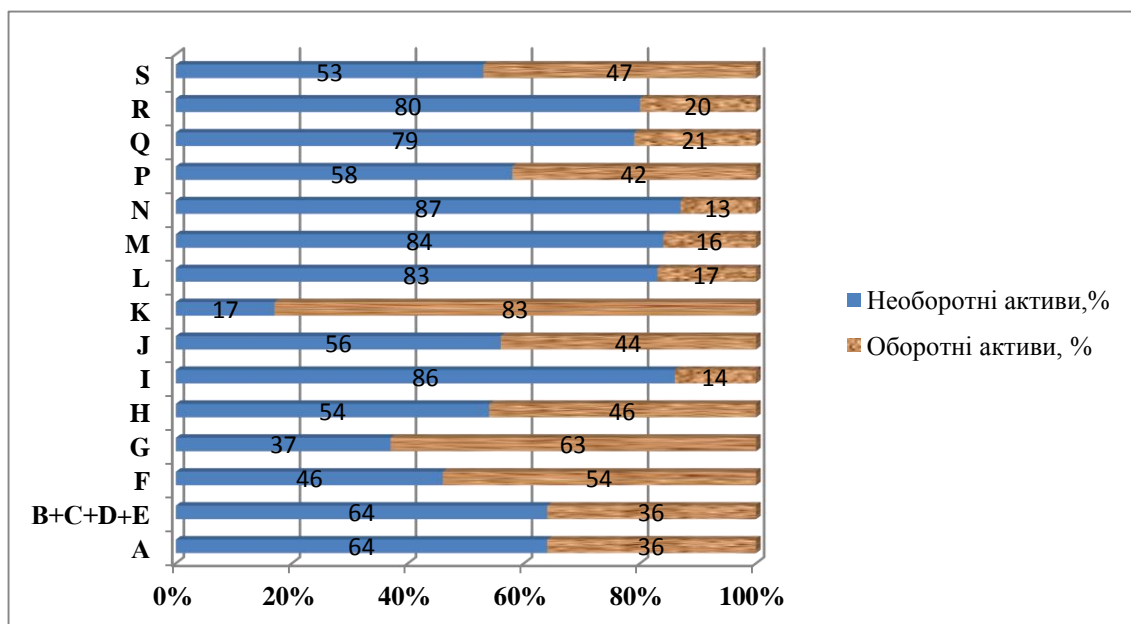

Рис. 2.5. Зведена структура активів підприємств малого бізнесу регіону за видами економічної діяльності

З метою визначення ефективності структури капіталу підприємств малого бізнесу регіону, проведено аналіз структури та динаміки зведеного капіталу підприємств у розрізі видів економічної діяльності. В динаміці спостерігається зростання абсолютної величини власного капіталу у 2013 р. на більшості підприємств малого бізнесу. Найвищі темпи нарощення власного капіталу в секціях адміністративне та допоміжне обслуговування (53,2 %), мистецтво та розваги (73,9 %), фінансова та страхова діяльність (22,3 %) та в інших галузях (27,3 %). Незначне збільшення власного

капіталу спостерігається також виробничих та переробних галузях, зокрема у промисловості (11,1 %), сільському й лісовій та рибному господарствах (8,2 %).

Зниження обсягу власного капіталу у структурі пасивів викликане зростанням кредиторської заборгованості (див. Додаток Н) характерне у 2013 р. для охорони здоров'я та соціальної допомоги (-150 %), будівництва (-20,7 %) та сфери торгівлі (-14 %).

Негативним є приріст довгострокових зобов'язань у структурі активів малих підприємств, зокрема у промисловості (49 %), секції транспорту, складської, потової діяльності (25,4 %) та в секціях операцій з нерухомим майном і професійні, науковій та технічній діяльності (в середньому 17 %).

Залежно від виду економічної діяльності у 2013 р. диференціюється структура капіталу малих підприємств (рис. 2.6). Найбільш фінансово незалежними є секції послуг:

- S (надання інших видів послуг) частка власного капіталу становить 83,1 %;
- Р (освіта) – 86,3 %;
- N (адміністративне і допоміжне обслуговування) – 83,6 %;
- I (готельно-ресторанний бізнес) – 65 %;

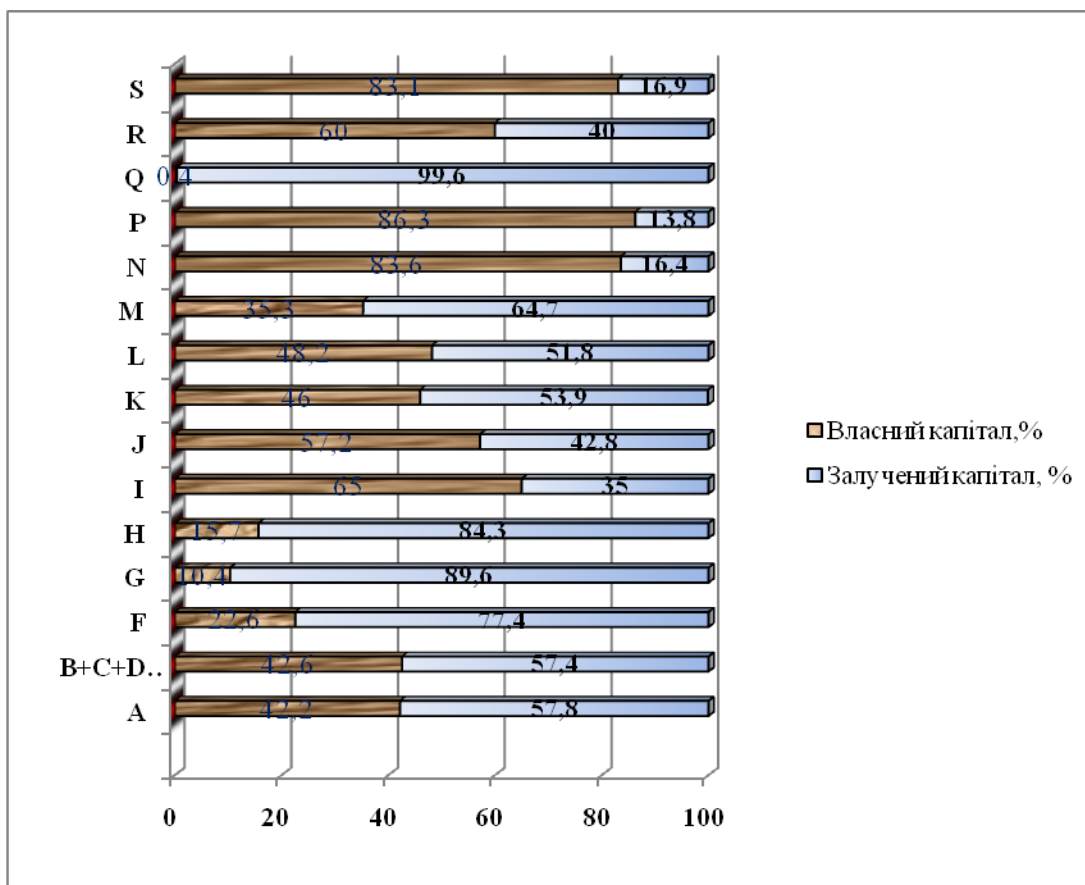
Неефективною та загрозовою залишається структура капіталу малих підприємств, що надають послуги по охороні здоров'я та соціальної допомоги (0,2 %), торгівельні підприємства (0,4 %) й транспорту і складського господарства (13,7 %). Це пояснюється передусім високою часткою оборотних коштів та відповідною високою кредиторською заборгованістю даних підприємств.

Зведена структура капіталу малих підприємств інших видів економічної діяльності знаходиться в межах прийнятних норм.

Формування ефективного ринкового середовища розвитку малого бізнесу в регіоні багато в чому визначається підприємницькою активністю господарюючих суб'єктів. Економіка регіону може бути представлена як сума ділових зусиль окремих господарюючих суб'єктів. При цьому, різні види економічної діяльності характеризуються різним ступенем ділової

активності, що в загальному визначає ефективність ведення бізнесу та привабливість даного сектору з позицій вкладення коштів. Особливо актуальними питання ділової активності та фінансової стійкості є для малих підприємств, оскільки визначають їх життєздатність за умов обмежених можливостей щодо довгострокових вкладень та фінансування із зовнішніх джерел.

Рис. 2.6. Структура капіталу малих підприємств регіону у розрізі видів економічної діяльності

З метою визначення найбільш ефективних з позиції ділової активності видів діяльності підприємств малого бізнесу в регіоні, проведено порівняльний аналіз відносних показників ділової активності та господарської ефективності з використанням рейтингового підходу [3, с. 239].

У загальному вигляді алгоритм порівняльної рейтингової оцінки ефективності господарської діяльності підприємств малого бізнесу регіону

за видами економічної діяльності може бути представлений у вигляді наступних послідовних дій:

1. Вихідні дані представляються у вигляді матриці K_{ij} , тобто таблиці, де по стрічках записані номери показників ($i = 1, n$), по стовпчиках - номери видів економічної діяльності ($j = 1, m$), а K_{ij} - значення i -го показника для j -го виду економічної діяльності.

2. Для кожного i -го показника фіксується його найкраще значення K_{max} серед значень, яке виступає в якості еталону. Обмежень щодо кількості аналізованих показників і видів економічної діяльності немає.

3. Обчислюється ступінь відхилення показника кожного виду економічної діяльності від еталонного значення за формулою:

$$X_{ij} = \frac{K_{ij}}{K_{max}} \quad (2.3)$$

4. Визначається рейтингова оцінка для кожного виду економічної діяльності за формулою середньоквадратичного відхилення:

$$R_j = \sqrt{\sum_{i=1}^n (1 - x_{ij})^2} \quad (2.4)$$

5. Розміщення видів економічної діяльності за рейтинговою оцінкою. При визначенні рейтингової оцінки ранжування відбувається в порядку від меншої оцінки до більшої.

З метою порівняння різних за обсягом, напрямами та ринковими характеристиками видів малого бізнесу пропонується використовувати показники ділової активності видів економічної діяльності, які можна обчислити за даними щорічної статистичної звітності. Аналіз ділової активності полягає в дослідженні рівнів і динаміки різноманітних коефіцієнтів оборотності, основні з яких та методика їх обрахунку наведені у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Показники оцінки ділової активності підприємств малого бізнесу за видами економічної діяльності

Показник	Економічний зміст	Формула для розрахунку	Умовні позначення
1. Коефіцієнт оборотності активів	Скільки разів за аналізований період відбувся повний цикл операційної діяльності	$K_1 = \frac{Q}{A}$	Q – обсяг реалізації продукції малими підприємствами; A – середньорічна вартість активів підприємств
2. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	Відношення виручки від реалізації продукції до суми оборотних засобів	$K_2 = \frac{Q}{A_{об}}$	$A_{об}$ – середньорічна вартість оборотних активів
3. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Скільки разів за рік обернулися кошти, вкладені в розрахунки	$K_3 = \frac{Q}{D_3}$	D_3 – середня величина дебіторської заборгованості
4. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Розширення або зниження комерційного кредиту, наданого підприємствам	$K_4 = \frac{Q}{K_3}$	K_3 – середня величина кредиторської заборгованості
5. Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Характеризує ефективність використання власного капіталу підприємств	$K_5 = \frac{Q}{B_k}$	B_k – середньорічна вартість власного капіталу
6. Фондовіддача	Виражає ефективність використання засобів праці, тобто показує, скільки виробляється готової продукції на одиницю основних виробничих фондів.	$K_6 = \frac{Q}{A_{осн}}$	$A_{осн}$ – середньорічна вартість основних засобів

У процесі дослідження нами розраховано показники ділової активності за видами економічної діяльності підприємств малого бізнесу Закарпатської області (табл. 2.8). Доцільно зазначити, що з аналізу вилучено види економічної діяльності, за якими відсутні показники статистичної звітності обсягів реалізації продукції у зв'язку з конфіденційністю інформації відповідно до Закону України «Про державну статистику».

**Зведені показники ділової активності суб'єктів малого бізнесу регіону
за видами економічної діяльності у 2013 р.***

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Показники ділової активності					
		К1	К2	К3	К4	К5	К6
Сільське, лісове та рибне господарство	A	0,36	0,98	2,76	1,19	0,9	0,57
Промисловість	B+C+ D+E	0,41	1,1	2,43	1,38	0,94	0,64
Будівництво	F	0,54	0,96	1,94	0,93	2,14	1,22
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	1,25	2,02	3,42	2,27	10,82	3,29
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	1,03	2,35	3,06	1,88	6,11	1,82
Тимчасове розміщення й організація харчування	I	0,37	2,66	5,42	2,39	0,55	0,43
Інформація та телекомунікації	L	0,08	0,44	0,64	0,33	0,17	0,09
Фінансова та страхова діяльність	M	0,27	1,74	3,1	1,16	0,73	0,32
Операції з нерухомим майном	N	0,2	1,36	1,86	2,48	0,25	0,24
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	0,17	1,08	1,1	0,33	93,56	0,21

*Розраховано на основі Додатків Д, Е, Ж, Н, П.

Розрахунки свідчать про низький рівень ділової активності малих підприємств у всіх сферах економічної діяльності. Найвищі показники обіговості капіталу спостерігаються на підприємствах торгівлі та транспортних послуг, що пов'язане зі специфікою такої діяльності. Надзвичайно низькі показники обіговості капіталу на підприємствах секції L (інформація та телекомунікації) та сектору N (операції з нерухомим майном).

Швидкість обороту капіталу неоднакова в різних галузях. В одних він обертається швидше, в інших – повільніше. Це багато в чому залежить від тривалості виробничого циклу та процесу обігу. Час виробництва обумовлено технологічним процесом, технікою, організацією виробництва. Прискорити оборотність капіталу можна шляхом інтенсифікації виробництва, більш повного використання трудових та матеріальних ресурсів, недопущення наднормативних запасів товарно-

матеріальних цінностей, відволікання коштів в дебіторську заборгованість і т.д.

Важливими показниками ефективності використання активів підприємств є також час обороту ($Ч_0$) – тривалість в днях одного обороту. Він визначається як відношення кількості календарних днів звітного періоду до коефіцієнта оборотності:

$$X_{ij} = \frac{T}{K_{об}}, \quad (2.5)$$

де: T - кількість календарних днів звітного періоду;

$K_{об}$ – коефіцієнт оборотності відповідної частини капіталу

Час обороту вказує на кількість днів, що були необхідні підприємству для всіх видів капіталу.

Використовуючи дані табл. 2.8 розраховано час оборотності структурних частин капіталу малих підприємств регіону (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Тривалість обороту капіталу підприємств малого бізнесу регіону
за всіма видами економічної діяльності, днів**

Показники	A	B+C+ D+E	F	G	H	I	L	M	N	Q
Середній період обороту активів	998	885	671	288	351	980	4678	1340	1788	2064
Середній період обороту оборотних активів	366	326	375	179	153	135	815	207	264	334
Середній період обороту дебіторської заборгованості	130	148	186	105	117	66	560	116	193	327
Середній період обороту кредиторської заборгованості	303	260	388	158	191	150	1107	310	145	1077
Середній період оборотності власного капіталу	401	384	168	33	59	652	2180	495	1426	4

Результати проведених за формулою (2.5) розрахунків засвідчили, що тривалість оборотності активів малих підприємств коливається в середньому від 13 років (операції з нерухомим майном) до 2,7 років

(сільське, лісове та рибне господарство). Дані показники є надзвичайно загрозливими з позицій окупності капіталовкладень. Тривалість обороту оборотних активів становить в середньому від 2,2 років (операції з нерухомим майном) до 38 днів (готельно-ресторанний бізнес). Для ранжування малих підприємств регіону за видами економічної діяльності з позицій економічної ефективності та ділової активності проведемо порівняльний аналіз за методикою рейтингового підходу. Підставивши показники (див. Додаток М та табл. 2.8) у формули 2.4. і 2.5 отримано стандартизовані значення показників ефективності господарської та ділової активності малих підприємств регіону та їх рейтингова оцінка (R) (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Стандартизовані показники за видами економічної діяльності регіону

Показники	A	B+C+ D+E	F	G	H	I	L	M	N	Q
<i>Показники ефективності господарської діяльності</i>										
Чистий прибуток на 1 підприємство, тис.грн (E ₁)	0,07	0,14	0,10	0,10	0,12	0,06	0,05	1,00	0,40	0,04
Продуктивність праці, тис.грн (E ₂)	0,09	0,12	0,14	0,41	0,18	0,07	1,00	0,14	0,07	0,06
Рентабельність активів (E ₃)	0,6	0,3	0,3	0,3	0,4	0,2	1,00	0,7	0,5	0,2
Рентабельність операційної діяльності (E ₄)	0,2	0,0	0,1	0,3	0,1	0,0	0,1	1,00	0,2	0,1
Рейтингова оцінка (R)	1,60	1,75	1,77	1,47	1,62	1,86	1,31	0,92	1,46	1,80
Місце у рейтингу	5	7	8	4	6	10	2	1	3	9
<i>Показники ділової активності</i>										
Коефіцієнт оборотності активів (X ₁)	0,29	0,33	0,43	1,00	0,82	0,30	0,06	0,22	0,16	0,14
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів (X ₂)	0,37	0,41	0,36	0,76	0,88	1,00	0,17	0,65	0,51	0,41
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (X ₃)	0,51	0,45	0,36	0,63	0,56	1,00	0,12	0,57	0,34	0,20
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (X ₄)	0,48	0,56	0,38	0,92	0,76	0,96	0,13	0,47	1,00	0,13
Коефіцієнт оборотності власного капіталу (X ₅)	0,01	0,01	0,02	0,12	0,07	0,01	0,00	0,01	0,00	1,00
Фондовіддача (X ₆)	0,17	0,19	0,37	1,00	0,55	0,13	0,03	0,10	0,07	0,06
Рейтингова оцінка (R)	1,76	1,71	1,70	0,99	1,17	1,50	2,25	1,73	1,80	1,83
Місце у рейтингу	7	5	4	1	2	3	10	6	8	9

Стандартизований показник відображає ступінь відхилення показника від еталонного у частках одиниці. Відповідно, еталонним є найкращий показник порівняної сукупності, який дорівнює 1. Використовуючи дані таблиці, можна визначити сильні і слабкі місця у функціонуванні малих підприємств регіону за окремими видами економічної діяльності.

Аналіз результатів проведених обчислень засвідчує, що найбільш ефективними видами економічної діяльності з позиції використання ресурсів (персонал, активи) є підприємства секції L (операції з нерухомим майном). Проте висока продуктивність праці та рентабельність активів зумовлена переважно невеликою чисельністю персоналу та великою маржою даних операцій, оскільки аналізований вид економічної діяльності характеризуються найгіршими показниками оборотності активів.

Найвищі показники рентабельності та прибутковості характерні для секції M (професійна, наукова та технічна діяльність), що є позитивним для розвитку інноваційної діяльності та маркетингу в регіоні. Така ситуація пояснюється найнижчим рівнем матеріальних витрат у порівнянні з іншими видами економічної діяльності. Для цього сектору характерним є середній рівень ділової активності (6-те місце у рейтингу).

Слід відмітити, що найвищу рейтингову оцінку, за аналізом показників ділової активності (2013 р.) отримали підприємства секції G (оптова і роздрібна торгівля та ремонт) за рахунок найвищих показників оборотності активів та фондівдачі. Високі показники оборотності оборотних засобів і оборотності дебіторської заборгованості в межах порівнюваної сукупності спостерігаються на малих підприємствах готельно-ресторанного бізнесу. Водночас, вони отримали найнижчі показники економічної ефективності (10 місце у рейтингу) за рахунок низької продуктивності праці, високої частки збиткових підприємств та високого рівня операційних витрат.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що найбільш привабливими з позиції економічної ефективності є малі підприємства, що спеціалізуються на наданні різного роду послуг. Найкращі показники ділової активності спостерігаються на підприємствах торгівлі,

громадського харчування та транспорту. Таким чином, визначення рейтингової оцінки малих підприємств за видами економічної діяльності у розрізі аналізу їх ефективності та ділової активності на основі рейтингового підходу дає змогу ідентифікувати резерви підвищення їх ефективності, з'ясувати поточний стан кожної сфери господарювання, визначити потенційні можливості розвитку та потенційну привабливість у межах регіону.

Разом з тим, узагальнюючі показники діяльності підприємств за окремими видами економічної діяльності є доволі відносними, оскільки відображають усереднені показники підприємств, які можуть суттєво відрізнятися у розрізі конкретних малих підприємств і залежать передусім від ефективності керівництва.

Важливу роль у підвищенні ефективності малого бізнесу в межах регіону належить місцевим органам влади. Реалізація завдань державної політики щодо підтримки малого підприємництва має забезпечити передусім збільшення частки малого підприємництва у ВВП країни до 25 % (на кінець 2015 р.). Враховуючи, що частка малого підприємництва у виробництві валової доданої вартості в регіоні за 2005 р. становила 6,7 %, отже цей показник до 2015 р. на малих підприємствах необхідно збільшити у 3,5 рази. Вирішення цього завдання залежить від регіональних органів державної влади та громад, що дозволить забезпечити наближення показника «кількість малих підприємств на 1 тис. осіб наявного населення» до показників країн-членів ЄС.

Малі підприємства, як найбільш численна, динамічна та гнучка форма бізнесу відіграють значну роль у країнах з ринковою економікою. Перехід до ринку поки що не забезпечив очікуваної результативності малого бізнесу в економіці як країни, так і регіону. На території пріоритетного розвитку області недостатньо залучаються до реалізації інвестиційних проектів малі підприємства.

Враховуючи, що частка малого підприємництва у виробництві валової доданої вартості незначна, необхідна цілісна та виважена державна політика щодо розвитку малого підприємництва на коротко- і довгострокову перспективу та посилення діяльності регіональних органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і територіальних громад.

РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Державне регулювання малого підприємництва

Трансформаційні процеси, що відбуваються в соціально-економічному житті України, ставлять нові вимоги до їх державного регулювання. Саморегулюючий ринковий механізм, на який певний час покладалася влада, без ефективного впливу держави в умовах поглиблення ринкових відносин виявився недієвим. Таким чином ще раз підтвердилася думка, що ефективне функціонування ринкового механізму неможливе без ефективної державної соціально-економічної політики.

З утвердженням незалежності і суверенності України, розбудовою державності, трансформування адміністративно-командної економіки в ринкову, постало завдання визначення напрямів діяльності підприємств різних форм власності і форм господарювання практично нових для вітчизняної практики. Руйнація централізованої системи планування і забезпечення ресурсами, отримання економічної самостійності господарюючих суб'єктів, викликала необхідність пошуку нових форм і методів організації виробничої діяльності, напрямів удосконалення управління реформованими підприємствами.

Важливим напрямом впорядкування нормативного регулювання, функціонування суб'єктів малого бізнесу є діяльність державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення виконання законів України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, що регулюють взаємовідносини у сфері господарської діяльності, а також вдосконалення правового регулювання господарських і адміністративних відносин між регуляторними органами та суб'єктами господарювання. Реалізація вищезгаданого напрямку передбачає впровадження ефективного процесу прийняття, перегляду і оптимізації рішень органів влади та місцевого самоврядування, що мають вплив на розвиток підприємництва з метою створення сприятливого бізнес середовища та соціально-економічного розвитку регіонів.

В перші роки незалежності України розгорнулися процеси приватизації державного майна. Здійснювалися концептуальні заходи їх реалізації, які передбачали формування багатуокладної змішаної соціально-орієнтованої ринкової економіки, створення недержавного сектора економіки, формування нового власника як суб'єкта ринкової економіки. Розвиток процесів приватизації, зміна форм організації і управління виробничо-господарськими об'єктами вимагали розроблення нової законодавчої бази, і згодом прийняття таких Законів України як: «Про господарські товариства» (1991 р.), «Про підприємства в Україні» (1991 р.), «Про підприємництво» (1991 р.), «Про селянське (фермерське) господарство» (1991 р.), «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (1992 р.), «Про державну підтримку малого підприємництва» (2000 р.) та інші. Прийняття вищезгаданих законів, наступних законодавчих актів, указів Президента та постанов уряду щодо приватизації та реформування економіки сприяли розвитку нових форм організації та управління виробничо-господарськими структурами.

За аналізований період в реалізації заходів, так званої, малої приватизації і трансформації економіки в Україні утвердилися незворотні процеси формування і становлення бізнесових структур, зокрема малих підприємств. Згідно чинного законодавства, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 р. № 523-VI [124] малими визнавалися підприємства (незалежно від форми власності), в яких середньооблікова кількість працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищувала п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищував сімдесяти мільйонів гривень. У березні 2012 р. вступив у дію Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [136], який визначив правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва. У Прикінцевому положенні вищезгаданого Закону, як уже відмічалось, зазначено, що суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть

належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Становлення і розвиток підприємницьких структур в умовах радикальних ринкових реформ є запорукою реалізації стратегії економічного зростання в Україні. При цьому мале підприємництво є важливою складовою у стратегічному курсі економічної політики України. Розвиток підприємницької діяльності, як уже відмічалось, є одним з важливих чинників функціонування національної економіки. Формування ринкових відносин, підтримка підприємництва потребували створення мережі малих підприємств, які покликані були створити додаткові робочі місця, сприяти насиченню ринку товарами і послугами, розширенню конкуренції та впровадженню досягнень науково-технічного прогресу.

Базою для діяльності малих підприємств в Україні є законодавчі та інші нормативно-правові акти, відповідні норми цивільного, кредитно-фінансового, податкового, адміністративного, трудового та інших сфер чинного законодавства. Основними з них є Закони України «Про підприємництво», «Про власність», «Про підприємства України», «Про господарські товариства», що були затверджені ще 1991 р. та безперечно потребують серйозного перегляду. Крім того, виникла об'єктивна необхідність ухвалити низку нових нормативних та інструктивних документів, зокрема щодо розвитку приватного та малого бізнесу, зокрема. Підприємці давно очікують на прийняття законів України, що врегулюють проблемні питання розвитку малого і мікропідприємництва, функціонування малих і мікропідприємств тощо.

У 80-і роки минулого століття в СРСР активізувалася індивідуальна трудова діяльність населення, а з розвитком підряду та оренди сформувалися перші паростки приватної власності. Приватну власність задекларовано Законом СРСР «Про власність», а підприємницьку діяльність започатковано у Законі СРСР «Про загальні засади підприємницької діяльності».

Загалом, термін «мале підприємство» вперше введено в обіг Законом «Про підприємства в СРСР» від 4.06.1990 р. В статті 2, пункт 3

зазначалося, що підприємство відповідно до обсягів господарського обороту і чисельності його працівників «незалежно від форм власності воно може бути віднесене до малих підприємств, особливості створення і діяльності яких, а також порядок віднесення до цього виду підприємств встановлюється законодавством СРСР» [134].

Одним з важливих заходів для радикалізації економічної реформи на початку 1990 р. вважалося формування економічного середовища, що забезпечило б широкий розвиток малих підприємств. До таких підприємств Постановою Ради Міністрів Української РСР від 22.09. 1990 «Про заходи щодо створення і розвитку малих підприємств» були віднесені новостворювані та діючі підприємства [131]: у промисловості та будівництві – з чисельністю працюючих до 200 чол.; в інших галузях виробничої сфери - з чисельністю працюючих до 50 чол.; у науці та науковому обслуговуванні - з чисельністю працюючих до 100 чол.; у галузях невиробничої сфери – з чисельністю працюючих до 25 чол.; у роздрібній торгівлі – з чисельністю працюючих до 15 чол.

Підприємства, що здійснюють кілька видів господарської діяльності (багатопрофільні), належать до малих за критеріями того виду діяльності, який займає найбільшу частку в обсязі реалізації продукції (робіт, послуг). Таким чином, головним критерієм класифікації малих підприємств, окреслених Постановою, були показники чисельності працівників незалежно від форм власності.

Постановою чітко визначався порядок реєстрації та формування статуту малих підприємств. Зокрема зазначалося, що державна реєстрація малого підприємства повинна бути проведена в місячний термін з моменту подання заяви з доданням необхідних документів. Для державної реєстрації до виконкому відповідної місцевої Ради народних депутатів подаються рішення про створення малого підприємства та його статут. У статуті малого підприємства визначалися: вид підприємства, його найменування, місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, органи управління та контролю, їх компетенція, порядок утворення майна підприємства, його викупу, розподілу прибутку (доходу), умови

реорганізації та припинення діяльності. Мале підприємство набуває права юридичної особи від дня державної реєстрації.

Згідно нормативного документу, мале підприємство здобуло право самостійно здійснювати господарську діяльність, розпоряджатися виробленою продукцією, прибутком, що залишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів, якщо інше не передбачено його статутом.

Працівники зазначених підприємств підлягають соціальному й медичному страхуванню та соціальному забезпеченню в порядку на таких самих умовах, як і робітники та службовці державних підприємств, оскільки підприємство вносить внески по соціальному й медичному страхуванню та соціальному забезпеченню в порядку і розмірах, установлених чинним законодавством [131].

Офіційно розвиток підприємництва в Україні розпочато з 1 березня 1991 р., коли чинним став Закон України «Про підприємництво» прийнятий 7 лютого 1991 р. третьою сесією Верховної Ради України дванадцятого скликання. 9 березня 1993 р. Кабінетом Міністрів України була схвалена Програма державної підтримки підприємництва в Україні, яка стала складовою заходів держави щодо сприяння розвитку малого підприємництва. У Програмі було задекларовано основну мету: забезпечення реалізації державної політики щодо підтримки і захисту підприємництва, створення правових умов його розвитку та формування механізму державного регулювання і координації підприємницької діяльності.

У квітні 1996 р. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва у якій задекларовано, що державна політика розвитку малого підприємництва є частиною загальної соціальної та економічної політики України і визначає основні принципи, напрями і форми економічного та адміністративно-правового впливу.

Відповідно до положень Концепції державної політики розвитку малого підприємництва Міністерством економіки була розроблена Програма розвитку малого підприємництва в Україні на 1997-1998 рр., яка

включала такі підрозділи: формування правової бази з питань малого підприємництва; фінансово-кредитну підтримку малого підприємництва; матеріально-технічну та інноваційну підтримку малих підприємств; кадрове і науково-методичне забезпечення розвитку малого підприємництва; організаційне забезпечення, міжнародну фінансову та технічну підтримку у сфері малого підприємництва.

У 1996 р. відбулося конституційне закріплення свободи підприємництва. В ч.1,с.42 Конституції України від 28 червня 1996 р. зазначалося, що «кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» [85].

В наступні роки були досягнуті певні успіхи у сфері правового забезпечення підприємницької діяльності. В 1998 р. згідно прийнятих Законів України «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» (від 13.02.1998 р.), Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» (від 10.02.1998 р.) та Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» (№ 727 від 03.07.1998 р.) було введено три нові для України методи спрощеного оподаткування: фіксований податок, спеціальний торговий патент та єдиний податок.

В цьому ж році прийнято Укази Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» (№ 79/98 від 03.02.1998 р.), «Про державну підтримку малого підприємництва» (№ 456/98 від 12.05.1998 р.) та «Про деякі заходи з перегулювання підприємницької діяльності» (№ 817/98 від 23.07.1998 р.). Прийняття низки законодавчих актів сприяло суттєвому зростанню кількості суб'єктів малого підприємництва. За два роки (1998-1999 рр.) кількість малих підприємств в Україні зросла на 60,9 тис., і на 01.01.2000 р. становила 197,1 тис. од., або 40 од. в розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення [160, с. 323]. В Закарпатській області за два аналізовані роки кількість діючих підприємств малого бізнесу зросла на 983 од. і становила на 01.01.2000 р. 3294 од. [66, с. 38].

Певну роль у формуванні і реалізації вищезазначених законодавчих актів, забезпеченні регуляторної політики держави щодо функціонування підприємницьких структур відіграв створений Державний комітет з питань розвитку підприємництва.

У 2000 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» (№ 2063-III, жовтень 2000 р.) та Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» [132], яким визначався стан розвитку малого підприємництва та основні чинники впливу, що заважають діяльності суб'єктів господарювання у сфері підприємництва. У Програмі зазначалося, що у сфері малого підприємництва, станом на 2000 р., зайнято 9 % працездатного населення України. Воно виробляє 11 % загального обсягу виробництва продукції (робіт, послуг) у цілому по Україні, що свідчить про більш ефективне функціонування малого бізнесу порівняно з великим.

У Законі України «Про державну підтримку малого підприємництва» вперше законодавчо визначено: «правові засади державної підтримки суб'єктів малого підприємництва незалежно від форми власності з метою якнайшвидшого виходу із економічної кризи та створення умов для розширення впровадження ринкових реформ в Україні». При цьому було зазначено, що «Кабінет Міністрів України щорічно, разом з проектом Закону України «Про Державний бюджет» подаватиме на розгляд Верховної Ради України інформацію про стан виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні та обґрунтування виділення коштів на виконання законів щодо реалізації зазначеної Програми в наступному бюджетному році із зазначенням джерел фінансування. Відбір проектів з реалізації Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні здійснюється на конкурсних засадах, положення про проведення конкурсів проектів затверджується Кабінетом Міністрів України.

Пріоритети щодо розвитку сфери малого підприємництва окреслено і в Законі України «Про Національну програму сприяння розвитку малого

підприємництва в Україні» [132] зокрема: створення державної системи забезпечення розвитку та підтримки малого підприємництва; забезпечення відповідних умов розвитку малого підприємництва в регіонах; сприяння створенню нових робочих місць суб'єктами малого підприємництва; створенню та діяльності бізнес-центрів та бізнес-інкубаторів; підтримка ділової та інвестиційної активності, розвиток конкуренції на ринку та ряд інших. Окреслено мету, зокрема створення належних умов для реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, а також підвищення добробуту громадян України шляхом залучення широких верств населення до такої діяльності. У документі обґрунтовано також головні програмні напрями: удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності; формування єдиної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності; активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва; сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва; впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва.

Потреbam реально створеного підприємницького середовища відповідала і законодавчо закріплена роль регуляторної політики держави, що зумовлювалася заходами спрямованими на забезпечення системності, послідовності та координованості дій у процесі розроблення та впровадження регуляторних актів, врахування пропозицій громадськості при їх опрацюванні, з метою досягнення оптимального державного регулювання діяльності суб'єктів підприємництва. Закон визначав конкретні заходи щодо реалізації Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні на 2001 р., терміни їх виконання та вартість робіт. Відповідно до визначених заходів було розроблено Проект Закону України «Про мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва спеціалізованими установами», забезпечено публічність та прозорість реалізації регуляторної політики у сфері підприємництва, сформовано мережу регіональних фондів підтримки підприємництва в усіх регіонах України; розроблено Проект Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері

підприємницької діяльності» (Закон «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [129] прийнято у 2003 р.), створено Реєстр суб'єктів підприємницької діяльності. На зазначені заходи було заплановано використати 32 млн. 290 тис. грн, з яких 27 000 – з Державного бюджету.

Однак, частина запланованих заходів залишається нереалізованими і на сьогодні. Серед таких: підготовка проекту нормативно-правового акта стосовно гарантованої частини державного (регіонального) замовлення для суб'єктів малого підприємництва, створення та функціонування кредитно-гарантійної установи для підтримки малого та середнього бізнесу в Україні.

Важливим чинником активізації малого підприємництва є його підтримка з боку держави. Остання покликана за допомогою економічних важелів (надання субсидій, податкових пільг, кредитів тощо) стимулювати модернізацію технологій, інноваційну діяльність, освоєння нових видів продукції та послуг. Підтримку малого підприємництва в Україні на державному рівні здійснюють Кабінет Міністрів України, Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади. Зазначені структури в межах своєї компетенції встановлюють систему пільг для суб'єктів малого підприємництва; запроваджують спрощену систему оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності; здійснюють фінансово-кредитну підтримку малого підприємництва тощо.

Крім підтримки не менш важливим є і контроль діяльності суб'єктів підприємництва з боку держави. З метою удосконалення регулювання відносин між суб'єктами господарювання та органами державного контролю, запровадження чіткої схеми перевірок підприємств у 2007 р. було прийнято Закон «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [133]. Законом передбачено спрощення процедури контролю, класифікацію підприємств за «групам ризику» для суспільства або навколишнього середовища, оприлюднення Кабміном в мережі Інтернет графіку та переліку пунктів перевірок до їх початку, що повинно забезпечити прозорість механізму перевірок. Обмежено також

терміни планових перевірок без права їх подовження. Для суб'єкту малого бізнесу перевірка не може тривати більше 5 днів. Також, документом забороняється контролюючим органам дублювати функції один одного – кожна інстанція може перевіряти діяльність, документи та зразки продукції підприємства одноразово і лише у межах визначених в плані перевірки питань.

Отже, за цим законом, система державного контролю повинна захищати інтереси перш за все підприємств, не надаючи надмірних повноважень органам контролю. Така модернізація системи державного контролю є позитивним явищем, однак не втіленим в життя і донині.

Найновішими нормативно-законодавчими актами у сфері регулювання малого підприємництва можна вважати Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (№ 4618-VI від 22.03.2012 р.) [136] та нову редакцію Господарського кодексу України (від 09.06.2013 р.) [39].

Господарський кодекс України, прийнятий у 2003 р., встановлює, відповідно до Конституції України, правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності; визначає майнову основу господарювання; основні зобов'язання господарюючих суб'єктів; загальні засади відповідальності учасників господарських відносин; особливості правового регулювання в окремих галузях господарювання; основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання; регламентує використання природних ресурсів у сфері господарювання; спеціальні режими господарювання (серед яких – спеціальні (вільні) економічні зони, концесії та території пріоритетного розвитку); зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання.

Нова (поточна) редакція Господарського Кодексу України містить оновлену класифікацію суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва (ч. 3 ст. 55), що об'єднала в собі визначення суб'єктів малого підприємництва, яке раніше існувало у ст. 1 Закону «Про державну підтримку малого підприємництва» [126], із колишньою класифікацією підприємств на малі, середні та великі з ч. 7 ст. 63 ГКУ.

Такі зміни у Господарський кодекс внесено Законом «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (Закон № 4618), в якому (Р.5, п.3) чітко визначені суб'єкти мікро-, малого та великого підприємництва. Ті ж, що не ввійшли до зазначених категорій – віднесені до середніх підприємств. До категорії малого підприємництва, як уже відмічалось, віднесені, як і раніше, суб'єкти, на яких середня кількість працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб. Змінилось визначення обсягу річного доходу, відповідно до якого підприємство відноситься до певної категорії. Раніше обсяг валового доходу малого підприємства від реалізації продукції (робіт, послуг) за звітний період не повинен був перевищувати 70 млн грн. Згідно з новою редакцією – річний дохід суб'єкта малого підприємництва від будь-якої діяльності не повинен перевищувати суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом НБУ.

Із числа суб'єктів малого підприємництва виокремлено підкатегорію суб'єктів мікропідприємництва. До них віднесено фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб, в яких середня кількість працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб, а річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ. Однак державна підтримка, відповідно до Закону № 4618, надається суб'єктам малого і середнього підприємництва, які відповідають критеріям, встановленим частиною третьою статті 55 Господарського кодексу України (ст. 12, п.1). Про жодні переваги господарювання суб'єктів мікропідприємництва не йдеться.

Відповідно до закону, метою державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємництва є «створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва, стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого та середнього підприємництва, забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян» (ст. 3).

Згідно з Законом № 4618, одним з основних напрямів державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні визначено впровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та

звітності для суб'єктів малого підприємництва, що відповідають критеріям, установленим податковим законодавством (Ст. 4, п. 2). У зв'язку з цим можна припустити, що в майбутньому обидва переліки зближуватимуться настільки, щоб повністю виключити застосування «спрощенки» особами, позбавленими держпідтримки на підставі ст. 13 Закону № 4618, наприклад, орендодавцями нерухомого майна.

Держпідтримка не може також бути надана суб'єктам малого та середнього бізнесу, які є кредитними, страховими організаціями, інвестиційними фондами, недержавними пенсійними фондами, професійними учасниками ринку цінних паперів, ломбардами. Підтримка не надається нерезидентам України, за винятком випадків, передбачених міжнародними договорами. Також, відповідно до закону, без держпідтримки залишаться виробники та реалізатори зброї, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, підприємці, які працюють в сфері обміну валют.

Серед основних видів фінансової підтримки держави визначено такі: часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, часткова компенсація лізингових, факторингових платежів і платежів за користування гарантіями, надання гарантій, надання кредитів, у тому числі мікрокредитів для започаткування власної справи.

Законом передбачені позики на придбання і впровадження нових технологій, компенсація витрат на розвиток кооперації, фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій, інші види фінансової підтримки, не заборонені законодавством.

Важливу організаційну місію щодо створення умов для розвитку малого і середнього підприємництва в регіоні покликані здійснювати місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Як задекларовано в статті 9 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» до повноважень місцевих державних адміністрацій у сфері розвитку малого і середнього підприємництва належать:

- 1) визначення регіональних пріоритетів і видів державної підтримки з урахуванням загальнодержавних пріоритетів;
- 2) розроблення проектів регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва, забезпечення їх виконання з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, національних і регіональних соціально-економічних, екологічних, культурних та інших особливостей, здійснення моніторингу виконання таких програм;
- 3) сприяння розвитку міжрегіонального співробітництва суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 4) забезпечення пропагування і популяризації підприємницької діяльності;
- 5) налагодження співпраці з міжнародними організаціями, адміністративно-територіальними утвореннями іноземних держав з питань розвитку малого і середнього підприємництва;
- 6) проведення оцінки фінансових, економічних, соціальних та інших показників розвитку малого і середнього підприємництва та рівня ефективності державної підтримки, прогнозування розвитку малого і середнього підприємництва у відповідних регіонах України;
- 7) сприяння формуванню інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва у відповідних регіонах України;
- 8) методичне забезпечення органів місцевого самоврядування, сприяння розробленню та здійсненню ними заходів щодо розвитку малого і середнього підприємництва [136, с. 3-4].

Вищезгаданим Законом України передбачено активізацію діяльності органів місцевого самоврядування щодо сприяння розвитку сфери малого і середнього підприємництва, до повноважень яких віднесено:

- 1) визначення пріоритетів та видів державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва з урахуванням загальнодержавних пріоритетів;
- 2) участь у розробленні проектів регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва, їх затвердження та забезпечення виконання з урахуванням загальнодержавних пріоритетів,

національних і місцевих соціально-економічних, екологічних, культурних та інших особливостей, здійснення моніторингу виконання таких програм;

3) сприяння формуванню інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;

4) сприяння діяльності громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва;

5) утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів у сфері розвитку малого і середнього підприємництва [136, с. 4].

З нового Закону вилучено, згідно з поправками Президента, положення про обов'язкове створення органами виконавчої влади консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів з питань розвитку малого та середнього підприємництва, які повинні надавати підтримку підприємцям. Водночас, Верховна Рада відмовилася включити до закону статтю, яка зобов'язала б чиновників повідомляти в засобах масової інформації про види державної підтримки та способи її отримання.

На думку експертів, цей Закон великою мірою не вирішив жодної із відомих до цього проблем суб'єктів малого та середнього підприємництва, проте він додає нові проблеми до їх поточної та перспективної діяльності. Зокрема, мають місце певні термінологічні проблеми, спричинені Законом № 4618. На сьогодні періодичність подання фінансової звітності до органів ДПС ув'язана, зокрема, з можливістю віднесення платника податків до категорії малих підприємств, а не суб'єктів малого підприємництва. Так, п. 46.2 Податкового кодексу України передбачено, що платники податку на прибуток подають разом із відповідною податковою декларацією квартальну або річну фінансову звітність (крім малих підприємств) у порядку, передбаченому для подання податкової декларації. Малі підприємства – платники цього податку, віднесені до таких відповідно до Господарського кодексу України, повинні подавати тільки річну фінансову звітність разом із річною податковою декларацією в порядку, передбаченому для подання податкової декларації [182, с. 36-37]. Таким чином, зазначений Закон мало схожий на реальний

інструмент поліпшення умов для ведення бізнесу, якого чекала підприємницька громадськість.

До негативних норм зазначеного Закону відносять значне розпорошення компетенції у сфері підтримки малого і середнього бізнесу серед органів державної влади – реалізацію державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва слід покласти на один державний орган – новостворену Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва.

Оскільки в Законі не чітко визначено умови надання державної підтримки суб'єктам малого і середнього підприємництва, його текст доцільно доповнити статтями, де окреслити механізм його реалізації. Наприклад, щодо компенсації підприємцям відсоткової ставки за кредитами, необхідно визначити за яких умов можна отримати таку компенсацію, які документи і куди для цього необхідно надати і т.д.

Економісти-практики зауважують, що закон є рамковим, визначає основи політики підтримки підприємництва, але як він працюватиме, залежить безпосередньо від того, чи будуть у влади наміри насправді розвивати підприємництво [100]. Це законопроект, який передусім декларує політику намірів. Очікувати якихось конкретних наслідків не доводиться, оскільки у законі не передбачено чіткого механізму реалізації його нормативного забезпечення.

13 лютого 2013 р. Кабінет Міністрів прийняв розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2013 р. Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» [130]. Реалізація розпорядження дозволить спростити започаткування підприємницької діяльності, зменшити втручання органів державного нагляду в діяльність суб'єктів малого підприємництва, що сприятиме поліпшенню умов провадження підприємницької діяльності. Заходи покликані розширити доступ суб'єктів малого підприємництва до фінансово-кредитних ресурсів, залучити широкі верстви населення до отримання знань, необхідних для створення та ведення власної справи, підвищити ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва в

регіонах, а також поліпшити інфраструктуру підтримки малого підприємництва.

Законодавче забезпечення розвитку малого підприємництва зумовлюється також законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб підприємців», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України», «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», Програмою економічних реформ на 2013-2015 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та ряд інших.

Відповідно до вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» в Закарпатській області здійснюється постійний моніторинг результативності регуляторних актів та перегляд діючих нормативно-правових актів на відповідність їх принципам державної регуляторної політики. У процесі реалізації державної регуляторної політики активізується робота щодо продовження регуляторної реформи як на обласному, так і на місцевому рівнях, забезпечується прозорість прийнятих управлінських рішень, поліпшується якість аналізу регуляторного впливу до проектів регуляторних актів.

Одним з головних принципів впровадження регуляторної політики в області визначено: забезпечення доступності до процесу підготовки проектів регуляторних актів шляхом залучення громадян, суб'єктів малого підприємництва та їх об'єднань до розроблення та обговорення проектів регуляторних актів.

З метою оприлюднення та доступу до нормативно-правових актів, які носять регуляторний характер, створено реєстр діючих регуляторних актів, виданих головою обласної державної адміністрації. Такі ж реєстри регуляторних актів створено у райдержадміністраціях та міськвиконкомах.

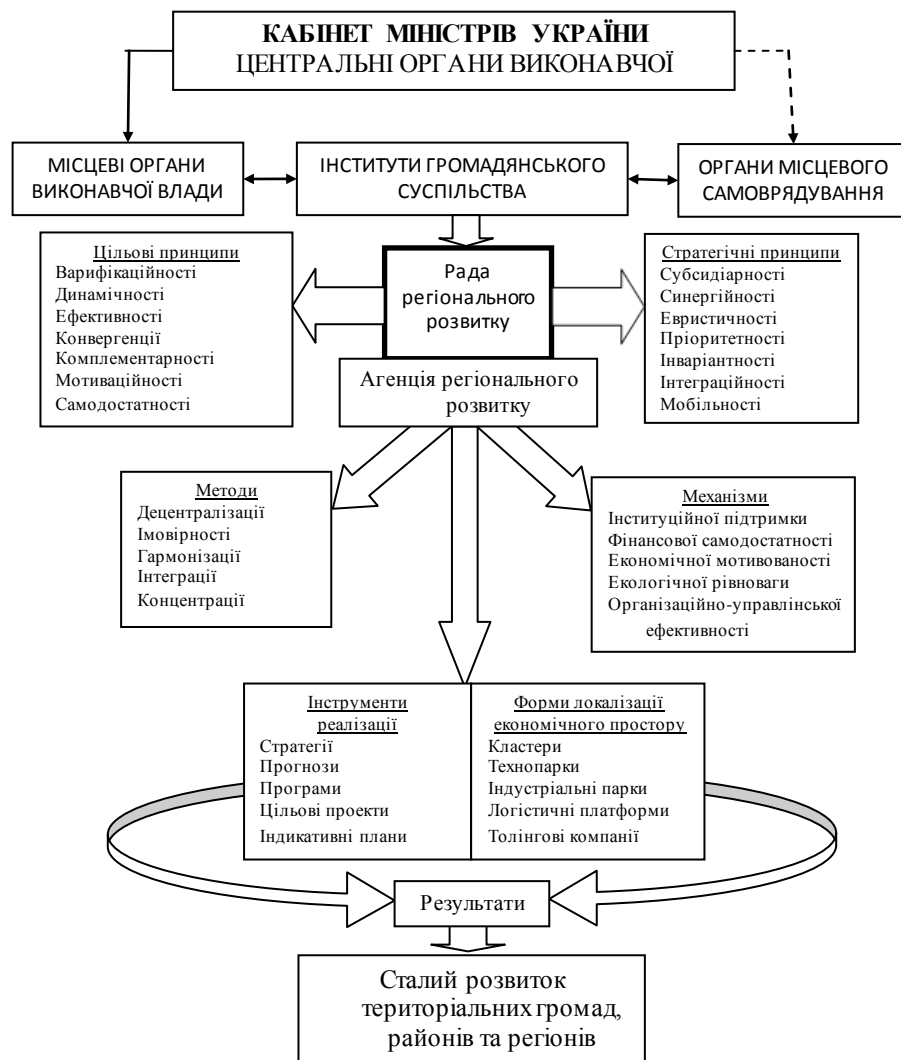
Проблеми розвитку малого і середнього підприємництва є важливими у всіх країнах Європи. В рамках європейської Організації економічного співробітництва і розвитку економічної організації (ОЕСР), (*англ. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)*) діє спеціальна Програма розвитку малого приватного підприємництва та створено Центр розвитку приватного сектора (м. Стамбул, Туреччина). Головні пропозиції цього Центру зі стимулювання розвитку малого підприємництва стосуються: посилення верховенства законів і вдосконалення законодавства; вдосконалення податкової політики на засадах партнерства; розвитку інфраструктури та недержавної мережі громадських організацій; включення сектора в сферу виконання державних замовлень і послуг; фінансової підтримки та стабілізаційних умов; консалтингового та інституційного забезпечення.

В Україні прийнято спеціальну Програму сприяння розвитку підприємництва, основними напрямками якої є [132]: вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності; формування єдиної державної регулятивної політики у сфері підприємницької діяльності; активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки; сприяння створення інфраструктури розвитку малого підприємництва; впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва.

Серед напрямів впорядкування нормативно-правового регулювання малого підприємництва науковці [145, с. 114] відзначають реалізацію єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва та забезпечення її системності, стабільності та доцільності, а також оптимізацію адміністративно-правового регулювання економічних відносин та усунення організаційних перешкод започаткування власної справи. Важливим є формування дієвого механізму державного регулювання підприємництва (див. Додаток Р) через формотворчі чинники, реалізації державної підтримки підприємництва передусім на основі інституціональних засад (рис. 3.1).

Пріоритетними завданнями у цій сфері є забезпечення публічності та прозорості державної регуляторної політики; формування кадрового

потенціалу державної служби, що спроможний забезпечити регуляторну діяльність на регіональному рівні; розвиток системи правового захисту діяльності суб'єктів малого підприємництва; забезпечення соціальних гарантій найманих працівників; підвищення ефективності та активізація діяльності громадських об'єднань підприємців.

Рис. 3.1. Механізм державного регулювання сфери малого підприємництва*

*Авторська розробка

Незважаючи на те, що відносини в сфері малого підприємництва регулюються значною кількістю законодавчих актів: Законами України, Указами Президента України, Постановами та Розпорядженнями Кабінету Міністрів України, однак в умовах економічних криз цей вид діяльності

потребує більшої правової підтримки, що сприяло б подальшому розвитку малого підприємництва як на рівні країни в цілому, так і на рівні окремих її регіонів.

3.2. Програмування у забезпеченні функціонування малого бізнесу

Становлення і розвиток малого підприємництва в Україні зумовлюється багатофакторним впливом формування конкурентного середовища в умовах поглиблення ринкових відносин. Утвердження позитивних тенденцій і реалізація заходів щодо удосконалення підприємницької діяльності в регіоні перебувають у прямій залежності від формування цілеспрямованої, послідовної та передбачуваної державної регуляторної політики, а також дій владних і управлінських органів у сфері господарської діяльності. Оскільки ринкова економіка розвивається циклічно, періоди швидкого зростання й активності господарювання змінюються економічними кризами, падінням темпів виробництва, наявністю значної частки збиткових підприємств у сфері малого бізнесу, низькою ефективністю малого підприємництва, необхідним є забезпечення регулюючих заходів держави щодо розвитку підприємництва, підвищення рівня їх дії, удосконалення методів впливу на підприємницьку діяльність, що сприятиме вирівнюванню циклічних тенденцій у функціонуванні суб'єктів малого підприємництва, зростанню їх суспільної ролі в соціально-економічному розвитку регіонів і держави в цілому.

Регіональна політика держави зумовлюється системою заходів, які здійснює центральна влада з метою забезпечення розвитку її складових [142, с. 29]: адміністративно-територіальних та інших територіальних одиниць. При цьому така політика є узгодженою діяльністю національних та місцевих органів державної влади, інститутів місцевого самоврядування, сукупність організаційно-правових та економічних заходів, що здійснюються державою у сфері регіонального розвитку,

зокрема окремих сфер і видів економічної діяльності відповідно до її стратегічних та поточних цілей та завдань.

До основних заходів щодо активізації розвитку малого підприємництва слід віднести: законодавче забезпечення, регулювання підприємницької діяльності, зокрема лібералізацію законодавства, усунення адміністративних бар'єрів та зменшення регуляторних факторів щодо функціонування суб'єктів підприємництва, подальший розвиток інфраструктури малого підприємництва, створення механізму фінансової підтримки підприємств, заохочення комерційних банків до інвестування малого підприємництва, підвищення ефективної співпраці з органами державного управління.

У процесі реалізації державної регіональної політики забезпечення ефективного функціонування, підтримки і розвитку підприємництва, вагомою є роль та відповідальність місцевих органів самоврядування у напрямі створення сприятливого підприємницького середовища в регіонах.

З метою забезпечення процесу дерегуляції підприємницької діяльності та належного виконання вимог статей законів України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [129], «Про прискорений перегляд регуляторних актів, прийнятих органами та посадовими особами місцевого самоврядування» [135] в Закарпатській області закладено основи регіональної політики щодо створення умов для обмеження втручання у господарську діяльність суб'єктів підприємництва. При цьому, засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності базуються на основі: планування діяльності з підготовки проектів регуляторних актів; моніторингу результативності дії регуляторних актів та їх перегляду; проведенні навчальних семінарів для працівників районних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування з питань впровадження регуляторної політики; оприлюдненні інформації про здійснення регуляторної діяльності та відстеженні результативності регуляторних актів; проведенні моніторингу ефективності впливу регуляторних актів на ділову активність і розвиток підприємництва; наданні методичної

допомоги райдержадміністраціям, міським радам міст обласного значення щодо забезпечення виконання нормативно-правових актів, які стосуються підприємницької діяльності; проведенні «кущових» навчальних семінарів, тренінгів та консультацій для працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування всіх рівнів, підприємців і їх структур щодо реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності; забезпеченні вільного доступу підприємців, громадських організацій до інформації органів державної влади та місцевого самоврядування щодо питань впровадження регуляторної політики та покращення бізнес-середовища в регіоні.

Дослідження підтверджує, що малому підприємництву відводиться важлива роль передусім на регіональному рівні. Досвід різних країн світу підтверджує конкурентоспроможність малих і середніх порівняно з великими підприємствами. Так, у Німеччині близько 70 % загального обсягу продукції створюється малими та середніми підприємствами. Розвиток малого бізнесу призвів до скорочення частки ряду параметрів великих компаній у загальній їх структурі. Частка малих та середніх підприємств у виробництві ВВП країн Євросоюзу становить 63-67 % [83, с. 14]. В зарубіжних країнах, як і в Україні, малий бізнес відіграє важливу роль у вирішенні проблем зайнятості, про це свідчать такі дані [116]: малий бізнес в Європі становить основу соціально-економічного розвитку ЄС і налічує понад 20 мільйонів підприємств малого та середнього бізнесу, які забезпечують більше половини загального обороту і доданої вартості. Число зайнятого населення в малому бізнесі Європи становить близько 70 %. Найбільша кількість малих підприємств створена в торгівлі, будівництві та харчовій промисловості. У Іспанії найбільшу частину малих підприємств становить сільське господарство – до 80 %, інші галузі, такі як будівництво, промисловість, суднобудування складають близько 25-30 %. У Японії частка малого підприємництва в економіці становить близько 40 %. У Сінгапурі функціонує близько 140 тис. суб'єктів малого та середнього підприємництва, що складає близько 90 % усіх підприємств країни.

Україна має певну специфіку становлення інституту підприємництва порівняно з іншими країнами, яка виявляється, на жаль, у значній кількості проблем різноманітного характеру (від правових до проблем інформаційного забезпечення малого і середнього бізнесу) про, що відмічають ряд науковців [119, с. 70].

Малим підприємствам відводиться важлива роль передусім у вирішенні проблемних питань зайнятості населення, створення нових робочих місць із задіянням творчого людського потенціалу, що сприятиме швидкому насиченню споживчого ринку необхідними товарами і послугами, розвитку конкуренції, як потужного стимулу економічного зростання. У розвитку підприємництва важливою є роль служби зайнятості Закарпатської області, якою проводилась робота з залучення безробітних до підприємницької діяльності. Зокрема, у 2014 р. започатковано власну справу шляхом одноразової виплати допомоги по безробіттю для зайняття підприємницькою діяльністю 416 безробітних осіб (у 2013 р. – 364 осіб), серед них 227 осіб (54,6 %) – молодь віком до 35 років, 181 жінка – (43,5 %), 161 особа (38,7 %) – мешканці села, 16 осіб – безробітні з інвалідністю. Також зазначимо, що одноразова виплата допомоги по безробіттю у більшості надавалася на такі види діяльності: торгівля та ремонт автотранспортних засобів – 228 осіб (54,8 %), професійна, наукова та технічна діяльність – 62 особи (14,9 %), переробна промисловість – 17 осіб (4,1 %), інформації та телекомунікації – 24 особи (5,8 %) та ін. [65].

Вирішення зазначених проблемних питань розвитку малого підприємництва, як уже відмічалось, залежить від державної регуляторної політики, окреслення перспективних напрямів активізації суб'єктів малого бізнесу, розроблення і реалізації регіональних цільових комплексних програм. Так, середньотерміновий характер має прийнята на сесії Закарпатської обласної ради програма розвитку малого і середнього підприємництва в області на 2015-2016 роки [138]. Програму розроблено з метою створення сприятливих умов для розвитку та підтримки підприємництва, реалізації політики зайнятості і інвестиційної стратегії.

При цьому закарпатський бізнес отримає доступ до механізму часткового відшкодування за залученими у банках кредитами.

Головною метою програми розвитку малого і середнього підприємництва в Закарпатській області на 2015-2016 роки було окреслено збереження вже досягнутого рівня та створення передумов для нарощення нового потенціалу, що поступово підноситиме досліджуваний сектор економіки у кількісному і якісному змісті до європейського та світового рівня, зробить його носієм ринкової економічної моделі на зразок високорозвинених країн. Фінансова підтримка підприємництва здійснюватиметься через механізм часткового відшкодування за залученими у банках кредитами, що надаються суб'єктам малого та середнього бізнесу, для реалізації інвестиційних проектів. На реалізацію програми підтримки бізнесу в регіоні протягом 2015-2016 рр. було заплановано виділити з обласного бюджету майже мільйон гривень.

У процесі реалізації програми передбачалося здійснити ряд першочергових заходів щодо кадрового забезпечення малого та середнього підприємництва, оскільки в сучасних умовах ринкового господарювання виникла необхідність у підготовці кваліфікованих працівників на основі вивчення і врахування зарубіжного досвіду з підготовки професійних кадрів для роботи у сфері підприємницької діяльності. До таких заходів можна віднести [65]:

- запровадження системи консультативних послуг для підприємців з питань законодавства і оподаткування, менеджменту та маркетингу, надання допомоги підприємцям із розроблення бізнес-планів;

- розроблення соціальних навчальних програм для залучення до підприємництва соціально незахищених категорій населення (інвалідів, молоді, звільнених у запас військових, безробітних).

Крім цього, доцільним є застосування спеціальних важелів для підтримки підприємницької ініціативи безробітних, зокрема:

- проведення ярмарків (міні-ярмарків) вакансій, днів відкритих дверей для випускників шкіл, молоді;

- проведення інформаційних семінарів із залучення незайнятого населення до підприємницької діяльності;

- одноразова виплата допомоги з безробіття для започаткування підприємницької діяльності;
- організація навчання за програмою «Підприємець-початківець»;
- консультації з питань організації та провадження підприємницької діяльності;
- виплата компенсації фактичних витрат у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування із заробітної плати працевлаштованих безробітних.

Програма є одним із важливих інструментів реалізації на регіональному рівні державної політики підтримки малого підприємництва, активної регіональної політики та політики зайнятості населення. Пріоритетними завданнями реалізації Програми з підтримки малого і середнього підприємництва в Закарпатській області на період 2015-2016 років (див. Додаток С) намічено, у межах [138]:

1. *Упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності.* Важливим завданням є реалізація державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності, забезпечення прозорості процесу упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності. Цього можна досягти за допомогою:

- прийняття регуляторних актів на підставі всебічного аналізу їх потенційної ефективності у досягненні поставленої мети та можливого впливу на економічне середовище;
- дотримання усіх вимог статей Закону України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;
- проведення семінарів-практикумів, тематичних зустрічей за участі фахівців місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів підприємництва щодо реалізації норм законодавства з питань державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності;
- інформаційно-методичного забезпечення оприлюднення на веб-сайті облдержадміністрації інформації про результати здійснення регуляторної політики;

- постійного оновлення електронних реєстрів регуляторних актів та забезпечення доступу до них суб'єктів підприємництва, громадськості;

До основних завдань також належать: усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності; зменшення необґрунтованого втручання органів, які здійснюють контролюючі функції, у діяльність підприємців; сприяння у вирішенні питання про доведення розміру середньомісячної заробітної плати у сфері малого підприємництва до розміру середньомісячної заробітної плати працівників, зайнятих в економіці області; підвищення рівня знань суб'єктів підприємницької діяльності у сфері встановлення розмірів ставок фіксованого, єдиного податків та вартості торгових патентів тощо.

2. Фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки. Основним завданням цього напрямку є фінансова підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва за рахунок бюджетних коштів на основі відбору пріоритетних інвестиційних проектів, які забезпечують створення додаткових робочих місць, а також забезпечення часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами, наданими суб'єктам підприємницької діяльності для реалізації інвестиційних проектів. Серед пріоритетних завдань доцільно відмітити:

- підтримку та розвиток підприємств-експортерів на основі кредитування малого та середнього бізнесу в рамках програми Європейського банку реконструкції та розвитку і Міжнародного банку реконструкції та розвитку;
- підвищення енергоефективності;
- фінансову підтримку фермерських господарств регіону, зокрема їх створення, діяльність фермерських господарств, створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості сільського населення;
- підтримку підприємницької ініціативи безробітних, у тому числі молоді, при якій надається одноразова виплата допомоги з безробіття для започаткування підприємницької діяльності, що є важливим поштовхом для активізації розвитку малого підприємництва;

- стимулювання створення нових робочих місць суб'єктами малого підприємництва, які ведуть діяльність у пріоритетних видах економіки;
- фінансова підтримка сільського (зеленого) туризму, де основними заходами є: розміщення інформації про сільські садиби на веб-сайтах; розроблення та виготовлення рекламних буклетів; проведення семінарів-навчань для власників сільських садиб за участі спеціалістів з питань розвитку туризму;
- реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів. Реконструкція наявних та будівництво нових об'єктів туристично-рекреаційної галузі. Зокрема:
  - реконструкція будівель товариства з обмеженою відповідальністю «Лікувально-оздоровчий заклад «Косино» з метою ефективного використання свердловин водопроявів термально-мінеральних вод, с. Косонь, Берегівський район;
  - будівництво нового відділу кемпінгу рекреаційно-туристичного комплексу товариства з обмеженою відповідальністю «Бумеранг» (с. Дийда, Берегівський район) та туристичного комплексу товариства з обмеженою відповідальністю «Золоті полянки» у с. Солочин Свалявського району, а також будинку відпочинку у с. Поляна Свалявського району;
  - будівництво та реконструкція туристичного центру «Верховина» у с. Кам'яниця Ужгородського району та санаторно-оздоровчого комплексу «Деренівська купіль»;
- освоєння власних та залучених коштів підприємців та підприємств малого і середнього бізнесу на розвиток виробництва. Створення додаткових робочих місць, наповнення бюджету за рахунок діяльності виробничої сфери. Подальший розвиток сучасної інфраструктури.

3. Ресурсного, інформаційного, кадрового забезпечення, подальшого формування інфраструктури. В межах відміченого напрямку передбачено:

- ресурсне забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності;
- забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності приміщеннями шляхом надання їх в оренду;

- сприяння участі суб'єктів малого підприємництва у забезпеченні розвитку сільського туризму;
- розбудова прикордонної інфраструктури;
- реконструкція та будівництво міжнародних пунктів пропуску, зокрема розбудова пункту пропуску:
  - „Ужгород – Вишне Немецке» у рамках проекту „Модернізація та реконструкція пунктів пропусків на українсько-словацькому кордоні»;
  - „Лужанка» у рамках проекту „Ефективний та безпечний кордон між Угорщиною і Україною»;
  - „Дякове» у рамках проекту „Ефективний та безпечний кордон між Румунією і Україною»;
- пошук потенційних партнерів в Україні та за кордоном з метою залучення інвестицій для суб'єктів підприємницької діяльності регіону. Залучення суб'єктів підприємницької діяльності до участі у днях міжнародних контактів, днях добросусідства та у міжнародних конференціях;
- залучення суб'єктів підприємництва до проведення регіональних, міжнародних виставок-ярмарків, зокрема щорічній виставці-ярмарку «Тур'євро-центр-Закарпаття» та фестивалів;
- відзначення Дня підприємця з метою популяризації та активізації започаткування, діяльності та перспективного розвитку малого підприємництва.

4. Кадрового забезпечення. В межах відміченого напрямку передбачено:

- підготовка та перепідготовка кадрів для сфери малого та середнього бізнесу у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації. При цьому доцільним є створення при вищих навчальних закладах Закарпатської області короткотривалих курсів перепідготовки кадрів для ведення власної справи;
- підготовка у професійно-технічних навчальних закладах робітничих кадрів для сфери сільського (зеленого) туризму. Зокрема доцільним є:

- упровадження нових робітничих професій туристичного спрямування, інтеграція двох і більше професій, модернізація матеріально-технічної бази закладів;
- організація та проведення циклів семінарів, тренінгів для зацікавлених жителів гірських і передгірських районів з питань підприємницької діяльності у сфері сільського (зеленого) та пішохідного туризму;
- проведення підготовки, перепідготовки кадрів з числа безробітних, зокрема за програмою «Підприємець-початківець», які мають намір організувати підприємницьку діяльність;
- проведення циклів навчальних семінарів, тренінгів для незайнятого населення гірських і передгірських районів області: як розпочати власну справу; бізнес-планування у підприємницькій діяльності. Забезпечення учасників інформаційними матеріалами;
- перепідготовка управлінських кадрів для сфери підприємництва. Залучення до конкурсного відбору спеціалістів для участі у програмі перепідготовки та стажування управлінських кадрів для сфери підприємництва шляхом її популяризації через засоби масової інформації, проведення зустрічей з випускниками;
- розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, створення фонду підтримки підприємництва «Гірський інвестиційний фонд»;
- сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації;
- співпраця з громадськими організаціями щодо проведення семінарів-практикумів з питань організації та ведення бізнесу. Допомога у формуванні бізнес-ідеї, визначенні оптимальних напрямів діяльності підприємців-початківців, надання консультацій щодо започаткування власної справи.

5. *Цільових проектів та підпрограм.* В межах формування цільових проектів та підпрограм передбачено:

- презентація туристично-рекреаційних можливостей регіону, розширення співпраці у галузі туризму;

- організація та проведення щорічної виставки-ярмарку «Тур'євро-центр-Закарпаття»;
- реалізація інноваційно-інвестиційних проектів, що потребують фінансування, зокрема будівництво:
  - заводу з виготовлення будівельних матеріалів на базі Вовківського родовища глини за межами с. Вовкове Ужгородського району;
  - заводу з виготовлення будівельних матеріалів на базі Русько-Комарівського родовища глини за межами с. Руські Комарівці Ужгородського району;
  - санаторно-лікувальних комплексів з ефективним використанням існуючих свердловин термальних мінеральних вод у селах Червоне, Розівка Ужгородського району;
- впровадження альтернативних джерел енергії Будівництво міні-ГЕС у Міжгірському районі

Окреслені, у зазначеній програмі, напрями є важливими і в подальшій реалізації завдань розвитку і підтримки малого і середнього бізнесу на рівні регіону на перспективу.

Водночас з реалізацією програми сприяння розвитку малого бізнесу, у регіоні ведеться моніторинг стану виконання таких програм за попередні роки. Так, фахівці департаменту економічного розвитку і торгівлі Закарпатської ОДА здійснили моніторинг виконання заходів програми розвитку малого і середнього підприємництва в Закарпатській області за 2014 р. Станом на початок 2015 р. в Закарпатській області зареєстровано 62738 фізичних осіб - підприємців, з них сплачують податки – 39711 осіб. Суб'єктами малого підприємництва за 2014 р. сплачено до бюджетів усіх рівнів 1203,2 млн грн податків. Порівняно з відповідним періодом 2013 р. надходження збільшилися на 116,4 млн грн, або на 10,7 %, в тому числі, юридичними особами сплачено 960,4 млн грн, фізичними особами – 242,7 млн грн у 2014 р. частка податкових надходжень від діяльності малого бізнесу в цілому по області становила 24,7 % до загальної суми надходжень до бюджетів усіх рівнів. Бюджет Закарпаття за один місяць 2015 р. отримав майже 183 млн грн [138; 65].

До прикладу такий моніторинг було здійснено і за результатами реалізації програми з підтримки малого підприємництва прийнятої на 2011-2012 рр. Виявлено, що з метою забезпечення функціонування дозвільної системи у сфері здійснення підприємницької діяльності у всіх адміністративно-територіальних одиницях регіону було започатковано центри видачі документів дозвільного характеру за принципом організаційної єдності. Для оптимізації процесу видачі документів відповідними органами розроблено та затверджено регламенти (інформаційні картки) про порядок їх отримання. Державними адміністраторами дозвільних центрів суб'єктам господарювання Закарпатської області було видано 16057 документів дозвільного характеру, що у чотири рази більше, ніж за аналогічний період попереднього року, на 245 більше надано консультацій, зареєстровано 176 декларацій, 17975 осіб звернулося до державних адміністраторів дозвільних центрів (у 2011 р. – 7447 осіб) [74].

За даними райдержадміністрацій та міськвиконкомів на виконання заходів регіональних програм (2011-2012 рр.) було передбачено кошти в сумі 1938,5 тис. грн, зокрема на часткове відшкодування відсоткових ставок, залучення підприємців для участі у виставкових заходах, міжнародних та районних ярмарках, відзначення «Дня підприємця», проведення «Дня добросусідства», проведення семінарів-тренінгів та утримання Агенцій регіонального розвитку. Згідно моніторингу за період дії програми з районних бюджетів використано коштів в сумі 469,2 тис. грн, або лише 24,2 %. На реалізацію заходів програми підтримки малого підприємництва з обласного бюджету використано 94,8 тис. грн [74]. На жаль, програмні заходи фінансуються переважно за рахунок позабюджетних джерел, що не сприяє виконанню програм у повному обсязі.

Дослідження структури вітчизняного підприємництва, як по Україні в цілому, так і за її регіонами, свідчить, що протягом останніх років вона залишається незмінною і левову частку становлять малі підприємства (94,3 %). Однак основним джерелом інвестування для суб'єктів господарювання залишаються власні кошти (59,2 %), а бюджетні та кредитні механізми підтримки підприємництва не є дієвими. Отже,

розвиток інвестиційної активності суб'єктів підприємства залежить передусім від їх прибутковості. Тому реалізація економічного потенціалу малих та середніх підприємств (МСП) потребує [2, с. 39-40]: здійснення виваженої державної політики у сфері подальшої дерегуляції бізнес середовища; розширення можливостей доступу підприємців до фінансових ресурсів; розвитку інфраструктури підтримки МСП; удосконалення системи інформаційної підтримки; розширення можливостей участі суб'єктів МСП у реалізації проектів державно-приватного партнерства; підвищення ролі місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у підтримці розвитку бізнесу.

В аналітичному звіті про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні наголошено на тому, що подолання факторів, стримуючих розвиток підприємництва можливе шляхом [2]:

- реалізації нової державної стратегії розвитку бізнесу в Україні, зокрема в рамках Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки, яка направлена на створення сприятливих умов діяльності МСП, підтримки та його розвитку на основі впровадження інноваційних технологій, інструментів кооперування суб'єктів малого, середнього та великого бізнесу;

- здійснення заходів у сфері дерегуляції з метою спрощення порядку започаткування та припинення підприємницької діяльності шляхом встановлення принципу провадження господарювання без застосування печаток, внесення змін до законодавчих актів щодо удосконалення процедури ліквідації суб'єкта підприємництва; удосконалення процедур ліцензування та отримання документів дозвільного характеру;

- вдосконалення законодавства з питань здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, зокрема щодо підвищення рівня відповідальності посадових осіб відповідних органів;

- стимулювання активності суб'єктів МСП через розширення їх доступу до фінансово-кредитних ресурсів, зокрема шляхом надання часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами, часткового відшкодування суб'єктам МСП лізингових, факторингових платежів та

платежів за користування гарантіями, а також створення кредитно-гарантійної системи підтримки малого і середнього бізнесу.

Реалізація намічених стратегічних напрямів сприятиме процесам виходу малого і середнього підприємництва України на європейський рівень розвитку, поліпшенню бізнес-клімату, зміцненню позицій МСП в загальній структурі вітчизняної економіки, модернізації у сфері МСП, спрямованої на збільшення його внеску у соціально-економічний розвиток країни, підвищенню ефективності малого і середнього бізнесу, у тому числі збільшення його складової в обсягах вітчизняного промислового та сільськогосподарського виробництва, наповнення доходних частин державного та місцевих бюджетів.

Стосовно програмного забезпечення розвитку сфери малого підприємництва регіону, зокрема у сфері аграрного виробництва доцільним є вивчення і врахування досвіду Польщі, оскільки польський уряд докладає значних зусиль запроваджуючи спеціальні механізми підтримки різних форм малого підприємництва, в першу чергу фермерських господарств, що покликано стати стимулом для розвитку цих господарств та підвищення їх рентабельності. А також, для забезпечення професійної орієнтації сільського населення та сприяння створенню робочих місць сільськогосподарського та несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості. На додаток до прямої фінансової підтримки малих фермерських господарств, підтримують також систему консультативних послуг.

Загалом, суб'єкти підприємництва в Польщі можуть розраховувати на фінансову підтримку з кількох джерел. В першу чергу, з боку Агентства з ре-структуризації і модернізації сільського господарства (Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR)). ARiMR виконує важливу роль у розвитку підприємництва в країні. Агентство реалізує пільгові кредити для створення нових, несільськогосподарських робочих місць забезпечуючи зайнятість сільського населення в сільській місцевості. Допомогу в одержанні кредитів ARiMR забезпечують місцеві сільськогосподарські консультаційні центри [200].

Наступне джерело – Програма розвитку села (Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich). Розвиток сільського підприємництва є одним з основних цілей Програми розвитку сільських районів (RDP) й фінансується за рахунок кредиту Світового банку. Діяльність у сфері розвитку підприємництва та боротьбі з безробіттям у сільській місцевості здійснюються шляхом надання мікрокредитів з метою реалізації програм перепідготовки та освіти.

Агентство сільськогосподарської нерухомості (Agencja Nieruchomości Rolnych) пропонує кредитні лінії на реалізацію проектів у сфері малого бізнесу із зайнятості в несільськогосподарському підприємстві. Агентство надає стипендії для молодих людей з родин колишніх співробітників державно-власних сільськогосподарських підприємств.

Значну підтримку в реалізації проектів у галузі несільськогосподарської діяльності, створенні нових робочих місць в сільській місцевості надає Європейський фонд розвитку польських сільських територій (Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (EFRWP). А саме – мікрокредити для несільськогосподарських видів економічної діяльності в сільських районах та кредити для інвестиційних проектів в області туризму. За кошти Єдиної політики (Європейського фонду регіонального розвитку) здійснюються заходи, спрямовані на розвиток підприємництва, освіти, зайнятості та розвитку технічної інфраструктури в сільській місцевості [194].

Отже, відмічене вище дає підстави стверджувати, що на регіональному рівні доцільним є врахування досвіду зарубіжних країн, зокрема Польщі з метою формування програм розвитку малого підприємництва у пріоритетних видах економічної діяльності Закарпаття.

У процесі формування програмного забезпечення розвитку малого підприємництва доцільним є використання одного з найбільш поширених та ефективних методів державного регулювання економіки, які застосовуються в більшості розвинутих країн – програмно-цільового методу планування. У його основі лежить орієнтація діяльності на досягнення поставлених цілей відповідно до логічної схеми [9, с. 41]: цілі – шляхи – способи – засоби – оцінка результатів. В умовах дефіциту

фінансових і матеріально-технічних ресурсів цільові програми дозволяють сконцентрувати увагу на окресленні пріоритетних напрямів розвитку підприємницького сектору.

РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА РЕГІОНУ

4.1. Толінг, як форма активізації розвитку малого бізнесу в регіоні

На сучасному етапі розвитку Україна переживає період нестабільності та становлення в економічній, правовій та соціальній сферах. Зміни подібного характеру проходять із значними затратами ресурсів і в масштабі цілої країни потребують залучення значних капіталів. На жаль, економіка країни не забезпечена достатнім рівнем інвестування. Внутрішні інвестиції гальмуються нерозвиненістю вітчизняного фондового ринку, а також станом банківської системи України. У результаті питання залучення інвестиційних ресурсів із-за кордону є досить актуальними вже протягом довготривалого періоду. Існують проблеми з надходженням зовнішніх капіталовкладень, внаслідок несприятливого інвестиційного клімату та нестабільності вітчизняного законодавства.

В Україні формування інвестиційного середовища відбувалося під впливом певних тенденційних змін. Серед науковців-економістів існує усталена думка, що до 1994 р. макроекономічна ситуація просто не відповідала вимогам здійснення інвестиційної діяльності в цілому. Інфляція (28,9-47,1 % за місяць), повільні приватизаційні процеси, «зародковий стан» фондового ринку, завдяки якому в ринковій економіці відбувається залучення капіталів і перерозподіл інвестиційних потоків, все це сприяло утриманню низького рівня залучення прямих іноземних інвестицій у 1992-1993 рр. (близько 219,4 млн дол. США). Вже у 1996 р. їх рівень зріс до 896,9 млн, в 2001 – 3,9 млрд, 2010 р. – 40,1, 2013 р. – 55,3, а в 2014 р. – 58,2 млрд дол. США [163, с. 248]. Однак, сучасний рівень інвестування є недостатнім, до того ж інвестиційні ресурси використовуються неефективно. Практика свідчить, що досягти ефективності можна за допомогою проведення процесу інвестування у вже сформовані організаційно-

економічні структури, зокрема, у міжнародні спільні підприємства, які функціонують на основі давальницької сировини, тобто використання толінгу як виду взаємодії між суб'єктами господарювання, при якій власник сировини передає її підприємству переробнику і отримує у вигляді результату готову продукцію покриваючи при цьому підприємству-переробнику суму понесених витрат на переробку та узгоджений відсоток прибутковості.

Проблеми толінгу і участь у ньому спільних підприємств розглядалися в публікаціях ряду зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема, І. Балабанова [4], П. Кузмішина [90], В.Трояна [176] та інших.

Як один з існуючих методів забезпечення функціонування підприємства, толінг (*англ. "tolling", «toll» (mimo)*) сутність якого полягає у виробництві продукції на давальницькій сировині, поєднує елементи внутрішньої організації й оптимізації управління (спрощення структури керування) і елементи адаптації до зовнішнього середовища (кооперація з фірмою, що проводить більш ефективну маркетингову політику). Саме поняття толінгу, як оплата за послугу з перероблення давальницької сировини готовою продукцією набуло поширення у світовій економічній практиці й визнано Світовою організацією торгівлі (СОТ) у якості однієї з форм міжнародного поділу праці. Зазначене поняття почало використовуватися в українській юридичній та економічній літературі для визначення операцій з переробки давальницької сировини, що ввозиться для цього іноземними замовниками на територію України без сплати податків та митних платежів під митним режимом переробки [116, с. 244-245; 7].

Процес здійснення толінгових операцій у широкому розумінні зумовлюється організацією виробництва з метою переробки давальницької сировини, обґрунтуванням умов і форм розрахунків за надані послуги з переробки та способів реалізації готової продукції. Давальницький продукт, давальницька сировина є вихідний, сировинний продукт, що передається замовником продукції її виробникові для переробки на готову продукцію, яку оплачує замовник [56, с. 301]. Окремі

науковці ототожнюють поняття «давальництво» і «толінг» вважаючи, що це є формою гібридної інституціональної угоди, в якій передбачається збереження власності постачальника проміжної продукції на кінцевий продукт за умови оплати доданої вартості його виробнику [73, с. 679], а інші вважають, що [38]: «давальництво» є ширшим поняттям за «толлінг», оскільки «переробка давальницької сировини» є загальним поняттям, а поняття «толлінг» є частковим щодо загального і входить до поняття «переробка давальницької сировини».

У Податковому Кодексі України [120] подано таке визначення давальницької сировини – сировина, матеріали, напівфабрикати, комплектуючі вироби, енергоносії, що є власністю одного суб'єкта господарювання (замовника) і передаються іншому суб'єкту господарювання (виробнику) для виробництва готової продукції, з подальшим переданням або поверненням такої продукції або її частини їх власникові або за його дорученням іншій особі.

У зв'язку із недостатністю виробничих потужностей, необхідних для виробництва продукції із власної сировини, підприємства звертаються до послуг інших осіб (переробників), які можуть забезпечити виробництво готової продукції. Цей спосіб співпраці між контрагентами є взаємовигідний для обох сторін, бо одним (замовникам) він дає можливість отримати готову продукцію, при цьому заощадивши частину оборотних коштів, іншим (переробникам) – забезпечити свої потужності певним обсягом робіт. Такі відносини між суб'єктами господарювання в цьому випадку будуватимуться на умовах договору підряду, за яким роботи виконуються з матеріалів замовника [112].

Операція з давальницькою сировиною є операцією з переробки (обробки, збагачення чи використання) давальницької сировини (незалежно від кількості замовників і виконавців, а також етапів (операцій)) з метою одержання готової продукції за відповідну плату. До операцій з давальницькою сировиною належать операції, в яких сировина замовника на конкретному етапі її переробки становить не менш як 20 відсотків загальної вартості готової продукції [120]. Операції з

переробки давальницької сировини – це не що інше, як виконання договору підряду на виготовлення продукції з матеріалів замовника. Такі операції регулюються ст. 332 та іншими нормами ЦКУ [184].

Учасниками операцій з давальницькою сировиною є замовник – суб'єкт господарської діяльності, що передає сировину для переробки, і виконавець – суб'єкт господарської діяльності, що займається переробкою давальницької сировини. Взаємовідносини при здійсненні операцій з давальницькою сировиною полягають у такому (рис. 4.1):

- замовник передає власну сировину виконавцю на переробку;
- виконавець переробляє цю сировину в готову продукцію (напівфабрикат) і передає таку готову продукцію замовнику;
- замовник оплачує послуги виконавця з переробки давальницької сировини [110].

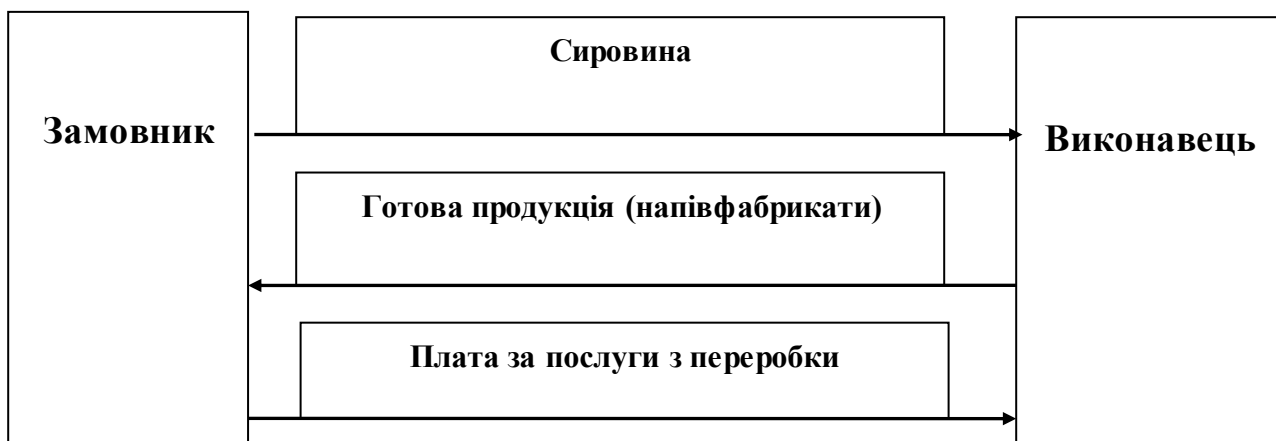

Рис. 4.1. Взаємовідносини при здійсненні операцій з давальницькою сировиною [110].

Якщо сторонами операцій з давальницькою сировиною є підприємства – резиденти України, то практично жодних особливих вимог до укладання договору немає. Єдине, що при укладанні договору слід враховувати, – це загальні вимоги, викладені в ст. 840 Цивільного кодексу [184]:

- якщо робота виконується з матеріалу замовника (частково або в повному обсязі), підрядчик відповідає за неправильне використання цього

матеріалу, він зобов'язаний надати замовнику звіт про використання матеріалу й повернути його залишок;

- якщо робота виконується з матеріалу замовника, у договорі підряду має бути зазначено встановлені норми витрати матеріалу, строки повернення його залишку й основних відходів, а також відповідальність підрядчика за невиконання або неналежне виконання своїх зобов'язань;

- підрядчик відповідає за невиконання або неналежне виконання роботи, що відбулося через недоліки матеріалу, наданого замовником, якщо не доведе, що ці недоліки не могли бути ним виявлені при прийманні матеріалу.

У науковій літературі зустрічається значна кількість визначень поняття «толінг», їх узагальнення засвідчує операції, які зводяться до взаємовідносин між суб'єктами господарювання і надання їм давальницької сировини з метою подальшої переробки і отримання готової продукції з наступним її вивозом за кордон (табл. 4.1).

Узагальнення наукових підходів до трактування поняття «толінг», дає підстави стверджувати, що толінгові операції передусім здійснюються на основі взаємодії господарюючих суб'єктів, при якій власник сировини (толінгер) передає його підприємству-переробнику, отримуючи у вигляді результату готову продукцію і відшкодовуваши суму понесених витрат по переробці і узгоджений відсоток прибутковості. При цьому договірні стосунки передачі сировини оформляються таким чином, щоб право власності як на сировину, так і на готову продукцію залишалось за власником сировини. Всі витрати, понесені при переробці, зокрема вартість використаних переробником інших матеріалів (що купуються ним самостійно), включаються в ціну наданих послуг, за які переробник виставляє замовникові рахунок [171; 77]. Тобто це – послуги з перероблення імпортової сировини, що ввозиться на митну територію держави без оподаткування і передавання прав власності вітчизняному підприємству, яке її переробляє, із подальшим вивезенням готової продукції за межі держави [91], або ж виробнича діяльність, пов'язана з переробкою ввезеної з-за кордону сировини, що належить на правах

власності іноземному партнерові в бізнесі, з наступним вивозом готової продукції, що також належить власникові сировини [60; 104]; це імпорт сировини з обов'язковим наступним експортом продуктів обробки за кордон [61].

Таблиця 4.1

Наукові підходи до трактування сутності поняття «толінг»

Автори	Зміст поняття
Лабурцева О.І. [91]	послуги з перероблення імпоротної сировини, що ввозиться на митну територію держави без оподаткування і передавання прав власності вітчизняному підприємству, яке її переробляє, із подальшим вивезенням готової продукції за межі держави
Бурков О. Г. [8]	вид взаємовідносин між господарюючими суб'єктами, при яких власник сировини (толінгер) передає його підприємству-переробнику, отримуючи у вигляді результату готову продукцію, відшкодовуючи підприємству-переробнику суму понесених ним витрат по переробці.
Белова І. О. [6]	операції з переробки давальницької сировини, наданої іноземною фірмою, що ввозиться на територію держави-переробника без обкладання митом у режимі переробки під митним контролем
Податковий Кодекс України [120]	імпорт сировини з обов'язковим наступним експортом продуктів обробки за кордон
Економічна енциклопедія [56, с. 301]	давальницька сировина, яка є вихідним, сировинним продуктом, що передається замовником продукції її виробникові для переробки на готову продукцію, яку оплачує замовник
Мочерний С. В. [60]	виробнича діяльність, зв'язана з переробкою ввезеної з-за кордону сировини, що належить на правах власності іноземному партнерові в бізнесі, з наступним вивозом готової продукції, що також належить власникові сировини
Кіляр О.Р. [77, с. 88-93]	вид взаємодії між суб'єктами господарювання, за якої власник сировини передає її підприємству-переробнику і отримує у вигляді результату готову продукцію і покриває підприємству-переробнику суму понесених витрат на перероблення та узгоджений відсоток прибутковості. Фактично толінг означає перероблення сировини на давальницьких засадах
Козик В.В., Панкова Л.А., Карп'як Я.С., Григор'єв О.Ю., Босак А.О. [81]	вид зустрічної торгівлі, який передбачає поставку однією стороною сировини, напівфабрикатів, комплектувальних виробів для їх подальшої переробки та/або складання у країні торгового партнера і зворотну поставку готових виробів у країну первісного експорту
Долішній М.І., Козорів М.А. [119]	схема виробництва продукції, за якої підприємство безоплатно одержує сировину, переробляє її, а потім здійснює розрахунки з власником сировини одним з таких способів
Савицька Г. В. [149]	виробництво продукції з давальницької сировини, одна з форм кооперування підприємств та поглиблення їх спеціалізації

В Економічній енциклопедії відсутнє поняття «толінг», тут подано трактування давальницької сировини, як вихідного, сировинного продукту, що передається замовником продукції її виробникові для переробки на готову продукцію, яку оплачує замовник [56, с. 301].

Ряд науковців вважає, що толінг є:

- одним з різновидів зустрічної торгівлі, який передбачає поставку однією стороною сировини, напівфабрикатів, комплектувальних виробів для їх подальшої переробки та/або складання у країні торгового партнера і зворотну поставку готових виробів у країну первісного експорту [81];

- схемою виробництва продукції, за якої підприємство безоплатно одержує сировину, переробляє її, а потім здійснює розрахунки з власником сировини одним з таких способів [119];

- виробництвом продукції з давальницької сировини, як одна з форм кооперування підприємств та поглиблення їх спеціалізації [149].

Виокремлюють два види толінгу [168]: внутрішній, який передбачає придбання іноземною фірмою сировини в Україні і зовнішній, що зумовлюється ввезенням сировини з-за кордону. Толінгові операції здійснювані за кордоном мають характер як активного, так і пасивного перероблення, де активне – це перероблення наданих ресурсів іноземними партнерами (толінгерами) на підприємствах країни-переробниці, а пасивне – за якого перероблення сировини здійснюють підприємства країни-переробниці для іноземного замовника.

Толінгові операції, тобто операції на давальницькій сировині (*англ. transaction with give and take raw materials*), включають порядок організації виробництва з перероблення давальницької сировини, способи реалізації готової продукції, виготовленої з цієї сировини, умови й форму розрахунків за послуги з перероблення [5]. У процесі толінгових операцій сировина може бути ввезена на митну територію країни нерезидентом або придбана на території країни за іноземну валюту з метою подальшого перероблення та продажу як на території країни, так і за її межами або вивезена за її межі резидентом для використання у виробленні готової продукції з подальшим поверненням [63]: усієї продукції або її частини до

країни власника (чи реалізацією в країні виконавця замовником або за його дорученням виконавцем) або вивезенням до іншої країни.

Узагальнення наукових підходів до визначення досліджуваних категорій дає підстави стверджувати, що поняття «схема виробництва на давальницькій сировині» – є більш широке, ніж поняття «толінг», оскільки при толінгу, як правило, замовником є не просто організація, а організація, що має іноземний статус, і при передачі сировини на переробку і вивозі готової продукції товарно-матеріальні цінності не просто роблять коло «власник-підрядчик-власник», а перетинають при цьому митний кордон.

Вищенаведене визначення толінгу відноситься до зовнішнього або класичного толінгу. Проте, якщо розглядати поняття внутрішнього толінгу то воно буде ідентичним до поняття давальництво.

При підрядно-давальницьких операціях сировина придбається (виготовлюється) на території країни резидентом та передається резиденту у подальшу переробку. При цьому право власності як на сировину, так і на кінцеву продукцію належить давальцю. Кінцева продукція реалізується як на території країни, так і за її межами [172].

Особливим типом вертикальної квазіінтеграції є відносини толінгу, або переробки сировини на давальницьких умовах коли власник сировини (толінгер), відшкодувавши суму понесених витрат з переробки, передає підприємству-переробнику, і узгоджений відсоток доходу. При цьому договір передбачає, що право власності як на сировину, так і на готову продукцію, залишається за власником сировини [174]. Відносини у сфері толінгових операцій загальноприйняті не тільки в Україні, але і в системі світового господарства.

Серед основних причин використання давальницької схеми, а саме підрядно-давальницьких операцій, зі сторони переробника можна виділити такі [10; 109]:

- відсутність власних оборотних засобів, а використання позичених коштів на придбання сировини, напівфабрикатів, матеріалів призводить до подорожчання кінцевої продукції; або відсутність якісної сировини для

переробки. Давальницька сировина передається для переробки, або обробки без витрат на закупівлю сировини;

- наявність потужностей які не використовуються, але при цьому у підприємства є можливість придбання сировини. Така ситуація виникає при неможливості з тих чи інших причин знайти ринки збуту продукції, а виробництво зайвої продукції не має жодного сенсу. При давальницьких же операціях збутом продукції у більшості випадків займається постачальник сировини.

Як вважають окремі дослідники [173] крім відмічених економічних причин є також причини технічного, соціального-організаційного характеру й інші. Стосовно соціального фактору можна виділити передусім таку причину, як наявність кваліфікованих робітників на підприємствах, які є тимчасово незайняті внаслідок недостатньої завантаженості підприємства, и при цьому отримуючи невелику платню, та разом з цим втрачаючи кваліфікацію.

Застосування толінгових операцій сприятиме формуванню підприємницького середовища, при якому виникає потреба у кваліфікованих працівниках, забезпечується підвищенням їх заробітної плати, створюються нові робочі місця.

Таким чином, створюються умови для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів господарювання і розвитку економіки в цілому. Причини технічного характеру зумовлюються отриманням від давальця сучасного обладнання, надання ним сучасних технологій інноваційного спрямування.

Важливим при цьому є врахування екологічної складової, що зумовлюється застосуванням маловідходних або безвідходних технологій у процесі переробки давальницької сировини передусім з метою раціонального використання природних ресурсів, зниження рівня забрудненості територій і довкілля в цілому.

Причини використання толлінгу різні, але основною вважається можливість вільного перерозподілу прибутку від постачальника до переробника. Толлінг дає значний стимул для переробника до підвищення

якості переробки, скорочення втрат у виробництві і підвищення обсягу виходу готової продукції. Якщо норматив виходу готової продукції фіксується, то його наднормативна частина є чистим прибутком переробника [171].

Здійснення толінгових операцій приносить певні вигоди як замовнику, так і виробникові продукції. Замовник отримує можливість збільшити обсяг виробництва та одержати додатковий прибуток, чого він не може зробити за браком своїх виробничих потужностей. Виробник, навпаки, працюючи на давальницькій сировині, повніше використовує власні недовантажені потужності і за рахунок цього досягає зниження собівартості основної профільної продукції, оскільки частина постійних витрат переноситься на продукцію, виготовлену з давальницької сировини, у результаті чого і в нього покращується фінансовий результат. Окрім того, робота на давальницькій сировині зменшує потребу в кредитних ресурсах на формування запасів сировини, забезпечує гарантійний збут продукції без додаткових витрат на рекламу, підвищує конкурентоспроможність продукції при використанні брендів і сучасних технологій провідних підприємств [149].

В умовах економічної кризи застосування толінгових операцій є вигідним передусім для тих суб'єктів господарювання в малому бізнесі, які мають проблеми із завантаженням виробничого обладнання, або цілковитою чи частковою відсутністю сировинних ресурсів для функціонування. Виникає необхідність активізації поряд з класичним і внутрішнього толінгу, де поєднуються інтереси вітчизняних суб'єктів економічних відносин, зокрема постачальника сировини, посередника, виготовлювача продукції, що відбувається всередині країни і не потребує перетину кордону. Відмічена схема виробничої діяльності на основі давальницької сировини здійснюється за договором підряду.

У практиці роботи з толінгу використовуються чотири основні форми оплати послуг з переробки сировини [174]:

- 1) оплата сировиною, коли певний відсоток сировини переробник отримує як плату за переробку решти частини;

2) оплата готовою продукцією. При цьому з виробленої продукції утримується певний відсоток в рахунок оплати за переробку;

3) оплата грошима за відсутності складнощів з реалізацією готової продукції у постачальника сировини;

4) оплата як така відсутня. У такому випадку норматив виходу готової продукції занижується на такий відсоток, щоб наднормативна його частина, що залишається у переробника, компенсувала витрати по переробці (на підприємствах з легальною бухгалтерією не використовується).

З погляду інституціонального аналізу використання толінгу може бути пояснене особливою формою інтернаціоналізації трансакційних витрат: зовнішні трансакційні витрати, пов'язані з інформацією і забезпеченням контрактів, трансформуються у внутрішні неявні витрати вертикального об'єднання.

В Україні толінг широко розповсюдився в алюмінієвій промисловості, чорній металургії, легкій і харчовій (цукровій) галузях, сільському господарстві (виробництво комбікормів, переробка молока, яєць і т.ін.). Це зумовлено в значній мірі проблемою неплатоспроможності виробників, особливо тих що випускають проміжну продукцію. Проте в цілому толінг потрібно розглядати як одну з різноманітних схем роботи в бізнесі, зокрема малому і середньому, особливу форму інституціональних угод.

Толінгові зовнішньоторговельні операції поширені у світовій економічній практиці (у харчовій, лікєро-горілчаній, текстильній, швейній, переробній промисловості, чорній і кольоровій металургії, металообробці, хімічній і гірничорудній галузях). Толінг виникає не тільки як економічний диктат у силу історично сформованої нерівноправності партнерів, але і як взаємовигідне партнерство між розвинутими в економічних відносинах країнами.

Використання толінгу економічно ефективно в таких випадках:

- при переробці сировини вигідно використовувати дешеву робочу силу країн, що розвиваються, (у випадку, якщо це не приводить до втрати якості готового продукту);
- країна-постачальник сировини не має достатніх потужностей щодо переробки;
- внутрішня переробка сировини небажана в екологічному вимірі;
- джерела дешевої сировини і електроенергії розташовані в протилежних кутках земної кулі.

Таким чином, використання толінгу відбувається в рамках міжнародного поділу праці. Прикладом останнього можуть служити толінгові операції на ринку цукру. Тільки в Європі існує кілька десятків заводів з переробки цукру-сирцю на білий цукор (наприклад, у Франції, Португалії, Фінляндії, Великобританії). Близько 20 аналогічних заводів, що переробляють цукрову тростину, розташовані в США. Переважна більшість білого цукру з цих країн експортується [186, с. 42-47].

Переробка імпортного цукру-сирцю в білий цукор для подальшого використання на внутрішньому ринку не відноситься до толінгових операцій. Так, уряд Китаю з метою стимулювання експорту цукру на привізній сировині, ввів пільги по імпортному миту і ПДВ, однак, внутрішнє споживання виготовленого з імпортної сировини цукру змусило засумніватися в обґрунтованості введених пільг.

Толінг давно практикується в алюмінієвому бізнесі як форма міжнародної кооперації, що здешевлює вартість металу. Прикладом може виступати норвезька фірма «Hydro Aluminium», яка використовуючи дешеву електроенергію, щорічно робить сотні тисяч тонн металу за толінговими угодами з американськими заводами. Виникаючі додаткові транспортні витрати виявляються меншими, ніж економія на електроенергії, тому що в структурі ціни алюмінію частка витрат на електроенергію досить значна [38].

В умовах сучасної України, як і скрізь у світі, традиційний толінг розвивається й економічно обґрунтований у специфічних переробних галузях. Але існують і особливі випадки виникнення подібної схеми

організації виробництва, невласиві для стійко працюючої розвинутої економіки, що зумовлені умовами перехідного періоду або прагненням до централізації керування в галузі.

Розвиток багатоступінчастого бартеру і реалізація давальницьких стратегій стали наслідком системної кризи господарського механізму всієї країни. Але дані схеми виникали не тільки в силу об'єктивних обставин. При впровадженні цих стратегій підприємства виявляли чималу винахідливість, перехоплюючи канали збуту готової продукції безпосередніх постачальників або ж споживачів.

Орієнтація постачальників на давальницьку сировину дозволяє встановлювати ціни на постачання значно нижче ринкових, що дає можливість істотно знижувати собівартість власної продукції.

Процеси толінгових операцій, залежно від місцезнаходження партнерів у бізнесі, як уже зазначалося, і, переміщення сировини у процесі переробки через митні кордони зумовлюються як зовнішнім, так і внутрішнім толінгом. Однак у реальній практиці економіки країн постсоціалістичного простору можна виділити ще один вид толінгу, який характеризується відмінними від перших двох параметрами толінгової взаємодії. З огляду на відмічене, можна дати таку класифікацію варіантів толінгу:

- зовнішній (або класичний) толінг;
- внутрішній (або умовно-внутрішній) толінг;
- псевдотолінг (пропоноване позначення).

Схематично псевдотолінг схожий на варіанти умовно-внутрішнього толінга, однак за походженням і по суті відрізняється. Характерні дві головні відмінності. Перше – підприємства-постачальники сировини і виробники готової продукції не потерпають від нестачі в оборотних коштах і, отже, не мають потреби у фінансових і постачальницько-збутових посередниках. Друге - фірма-посередник є вітчизняною організацією. Посередник, маючи достатні фінансові засоби, перехоплює на ринку канали збуту сировини або напівфабрикатів і примусово переводить партнерів бізнесу на давальницьку сировину. В окремому

випадку давальницька схема вводиться посередником, що володіє хоча і не законодавчою, але, фактично реальною адміністративною владою над підприємствами своєї галузі. Упровадження толінгової схеми виробництва має на меті, за допомогою відміченого механізм, перерозподілити прибуток від реалізації готової продукції на користь підприємств галузі, що не беруть пряму участь у виробництві готової продукції.

Однак існують відмінності цього варіанту толінгу від діяльності в умовах договору підряду, при якому не потрібний посередник, оскільки сторони взаємно зацікавлені в угоді між собою. До того ж замовник не зможе через відсутність належної виробничо-технологічної кваліфікації реалізувати окреслені завдання, для виконання яких він і шукає підрядчика.

Оскільки толінгові операції є фактично угодами між двома суб'єктами господарювання, важливою є і оцінка ефективності в першу чергу для виробника-виконавця. Сформулюємо початкові умови, при яких пропонується оцінювати ефективність переходу до схеми виробництва на давальницькій сировині. У силу специфіки ринку збуту, зміна схеми взаємодії учасників виробничого процесу не може вплинути на місткість ринку й обсяги реалізованої продукції в натуральному вираженні, оскільки ціна реалізованої продукції на внутрішньому ринку регулюється ринковим механізмом, або в особливих випадках встановлюється Мінекономіки, а на зовнішньому ринку диктується контрактними цінами, де вартісний обсяг реалізації не залежить від форми кооперації учасників у процесі виробництва продукції. Таким чином, можна вважати, що обсяг реалізації при переході на толінг у розглянутому випадку незмінний.

Ефективність (або дієвість) економічних систем, по суті, є здатністю досягнення поставленої мети і дотримання інтересів її учасників при обраному організаційно-економічному механізмі. Коректна оцінка ефективності повинна спиратися на несуперечливу систему принципів, правил раціонального економічного поведіння суб'єктів господарювання.

Серед найбільш важливих принципів оцінки ефективності, застосованих до будь-яких типів проектів, у процесі оцінювання ефективності схем виробництва на давальницькій сировині є такі:

- у виробничому процесі при толінгу приймають участь як мінімум два учасники, а також інші зацікавлені в результатах сторони (такі, як держава, місцева адміністрація, бюджети різних рівнів), і тому виникає необхідність оцінки ефективності проекту з позиції кожного учасника;

- економічно ефективними необхідно вважати рішення, які враховують інтереси кожного учасника, тому необхідно здійснювати вибір «компромісних» рішень;

- у випадку наявності декількох альтернативних проектів виробничої діяльності підприємства рекомендувати слід той, результативність якого є максимальною;

- оскільки економічне оточення виробничого процесу, а також параметри самого виробництва змінюються згодом, для правильної оцінки слід забезпечити моніторинг динаміки найважливіших показників, які впливають на процес. Безумовно, при оцінці ефективності діяльності підприємства використовуються багато інших важливих принципів (адекватність, об'єктивність, системність, комплексність).

Практика здійснення виробництва з використанням давальницької сировини засвідчує, що у процесі оцінки ефективності важливо вибрати універсальні відмінні ознаки. Оскільки мета учасників проекту з використанням толінгових схем – різна, то і критерії ефективності можуть розрізнятися. Тому, поряд із критеріями учасників, необхідно виділити і загальні компромісні критерії. Проведені наукові дослідження економічного стану окремого підприємства підтверджують, що розповсюджена оцінка ефективності на основі показників рентабельності виправдана на відносно малих проміжках часу і при стабільному обсязі виробництва. Для толінгових схем відносні показники навіть можуть поліпшуватися, але при цьому реальний обсяг прибутку знижується і навпаки. В іншому випадку, якщо на конкретному підприємстві при введенні толінгових відносин відбувається зниження рівня рентабельності

з 20 % до 10 %, але при цьому розширюється обсяг виробництва і, відповідно, частка ринку готової продукції, реалізованої посередником з 15 % до 75 %, то після реалізації продукції загальний обсяг прибутку, отриманий власником готової продукції заводів-виробнику, може істотно зрости.

Отже, при оцінці ефективності толінгових схем виробництва відносні критерії не підходять. Оскільки впровадження толінгових схем супроводжується поділом виробничого процесу між різними учасниками і зміною ефективності даних етапів виробничого процесу, то більш підходящою характеристикою ефективності застосування толінгу є сумарний обсяг чистого доходу, який залишається в розпорядженні обох учасників, і особливо його розмір, що йде у фонд нагромадження, інакше кажучи, на підтримку конкурентоздатності і збереження або розширення частки ринку.

У випадку застосування схем виробництва на давальницькій сировині варто враховувати при розгляді ефективності різні початкові умови при переході на толінг. Доцільно розглянути, принаймні, два варіанти вихідних умов, за якими вибирається оптимальне за економічним критерієм рішення:

- початкові умови, що мають місце при стабільній роботі підприємства при відсутності проблем з постачанням і збутом продукції;
- початкові умови, що склалися в результаті зупинки підприємства або обвального зниження обсягів виробництва.

Якщо обсяг товарної продукції, що поставляється на ринок, залишається незмінним, сукупний чистий дохід, у цілому, від господарської діяльності обох учасників схеми виробництва на давальницькій сировині може зрости тільки за рахунок зниження витрат на виробництво, інакше кажучи, ті стадії виробничого процесу, що передаються при толінгу від заводу до посередника, а саме, матеріально-технічне постачання і торговельно-збутова діяльність, повинні посередником виконуватися більш ефективно. Отже, передбачуване підвищення ефективності постачальницько-збутової діяльності в умовах посередництва є передумовою переходу на толінгову схему.

У сучасній практиці передусім рішення про впровадження толінгу приймалося в ситуації різкого падіння ринку збуту, ускладненої гострим дефіцитом оборотних коштів і сировинних ресурсів. У таких умовах, порівнювати постачальницько-збутові витрати посередника при толінгу аналогічними витратами заводу в докризові періоди, і на цій основі робити висновок про ефективність переходу до нової схеми виробництва – некоректно. Мова йде про збереження підприємства як економічного суб'єкта, де в перспективі прийматимуться виважені економічні рішення, відмінні від тих, які приймаються в умовах кризових явищ.

При зупинці виробництва або різкому зниженні обсягів виробництва підприємство може спробувати як самостійно вирішити виниклі проблеми, так і звернутися до запровадження толінгових відносин. У будь-якому випадку потрібно знайти організаційно-економічний механізм для відновлення або запуску виробництва. Тому потрібно порівнювати варіант пасивної позиції («без проекту») з різними активними варіантами розвитку подій («проект із банківським кредитом», «проект із толінгом», «проект із толінгом і кредитом»).

Якщо при толінгу, в результаті кооперації господарської діяльності, зростають обсяги збуту і, як наслідок, обсяги одержуваного чистого доходу, то впровадження толінгу економічно доцільно і при відсутності економії на постачальницько-збутових витратах і навіть – при зниженні ефективності постачальницько-збутової діяльності.

Збільшення обсягів, реалізації і, відповідно, освоєної частки ринку може бути зумовлено:

- більш професійною маркетинговою стратегією фірми-посередника;
- проникненням на територіально нові ринки збуту, недоступні раніше заводів-виробнику;
- іншими факторами комерційної діяльності, які властиві фірмі-посередникові.

Додатково одержуваний прибуток від реалізації збільшених обсягів готової продукції може покривати як збільшення податкових виплат у

результаті спільної діяльності, так і можливе зниження ефективності постачальницько-збутової діяльності посередника. Однак, різке збільшення обсягів виробництва на заводі-виробнику може нашкодити на обмеження наявних виробничих ресурсів (трудових, технологічних, професійних, недостатність основних засобів). Отже, для вирішення виробничих проблем на первісному етапі необхідним є додаткове фінансування за рахунок одержуваного прибутку.

Додаткові обсяги виробництва спричинять витрати, які повинні враховуватися у процесі розрахунку чистого доходу, зокрема: витрати пов'язані з набором додаткової робочої сили; витрати на підвищення кваліфікації працівників; підвищення заробітної плати, обумовлене зрослими обсягами виробництва і можливою структурною перебудовою управління; додаткові витрати зв'язані з удосконаленням технології; витрати по капітальному будівництву і на придбання додаткового технологічного устаткування. Водночас, у фірми-посередника, в умовах зростання обсягу реалізованої товарної продукції, виникне необхідність вкладення засобів у розширення або модернізацію постачальницької і збутової мереж.

Таким чином, при збільшенні обсягів виробництва й обсягів реалізації товарної продукції – умова вигідності толінгу для виробника і для фірми посередника виражається в прирості чистого доходу. У випадку успішності спільного бізнесу додаткові фінансові вкладення заводу і посередника відповідно у виробничу і постачальницько-збутову сферу створять основу взаємної довгострокової зацікавленості в співробітництві [96, с. 147-151].

Однак, якщо розширення освоєної частки ринку відбудеться не за рахунок збільшення місткості ринку, а за рахунок витіснення з ринку інших конкурентів, інтереси учасників толінгу можуть вступити в конфлікт з інтересами держави. Так, витіснення з ринку інших виробників спричинить безробіття в регіонах неблагополучних в економічних відносинах, і, як наслідок, зростання соціальної напруженості.

Державі вигідно, якщо виробничий процес переміщається в регіони з низькою зайнятістю населення. Особливий інтерес держави зумовлюється ситуацією, коли в результаті розширення обсягу виробництва відбувається розширення займаної частки на зовнішньому ринку, що спричиняє надходження валюти в країну.

Яскравим прикладом успішного використання давальницької сировини з метою відродження і становлення виробництва, освоєння капіталовкладень зарубіжних інвесторів в Закарпатській області, є діяльність СП «Фішер-Мукачево», яке створене в грудні 1995. Засновниками підприємства з української сторони є ЗАТ «Лижна фабрика «Тиса» (м. Мукачеве), з боку іноземних інвесторів – фірма «Фішер Г.М.Б.Х.» (Австрія) та фірма «Рогол» (Австрія). Розмір статутного фонду 12157 тис. грн. Спільне підприємство спеціалізується на виробництві спортивного інвентарю, зокрема, спортивно-бігових та гірських лиж, а також ключок для гри в хокей шайбою на льоду та на траві з м'ячем. Продукція орієнтована як на спортсменів-аматорів, так і на професіоналів.

Варто відмітити, що на початок 90-х років ХХ ст., в умовах економічної кризи в Україні, діяльність лижної фабрики «Тиса» було припинено. Альтернативи відродженню підприємства не було. Питання стояло жорстко і мало внутрішню, логіку: або виробництво на коштах інвестора та давальницькій сировині, або повне припинення виробництва. Толінг був виправданим, оскільки дозволяв зберегти виробничу базу і трудовий колектив з його професійними навичками, що легше підтримувати, ніж створювати заново.

Фінансовий стан є важливим показником виробничої діяльності підприємства СП «Фішер-Мукачево». Забезпеченість фінансовими ресурсами в межах розрахункової потреби та їх раціональне використання створюють широкі можливості для подальшого поліпшення виробничих показників, підвищення ефективності та якості праці, а запровадження толінгу на СП «Фішер-Мукачево» є прикладом транскордонного співробітництва з двома провідними фірмами Австрії – країни Центральної Європи.

Слід відмітити, що на території регіону на умовах толінгу, або ж часткового толінгу, функціонує низка підприємств серед яких: ТОВ «ЕНРАН-ЗЛК» – меблеве виробництво (правонаступник Хустського лісокомбінату, що веде свій початок від 1903 р. з меблевого цеху); ТОВ «Хуст-Фільц» – виробник головних уборів (фетро-фільцева фабрика була заснована у 1947 р.): ТОВ «Цегельний завод» – виробництво будматеріалів розпочалося ще в 1909 р.; ВАТ «Техномаш» – виробник технологічного та побутового обладнання; ВАТ «Закарпатнерудпром» – виробництво оздоблювальної плити, обробка та меморіальні вироби з природного каменю (каменеобробне підприємство, створено в 1971 р.); ВАТ «Хустська взуттєва фабрика» започаткована в 1946 р.: ВАТ «Тара» – виробництво транспортної тари, діє з 1983 р. та інші суб'єкти господарювання.

Недостатній розвиток економіки України багато в чому пояснюється несприятливим інвестиційним кліматом. Безперечно, спільні підприємства не ставлять за мету формування сприятливого інвестиційного клімату у макромасштабі, але, переслідуючи власні інтереси, вони позитивно впливають на формування інвестиційно-інноваційної сфери в регіоні.

Отже, толінг слід розглядати як одну з перспективних форм співробітництва, яка дозволить активізувати розвиток регіональної економічної системи за рахунок використання надлишку трудових, природних та виробничих ресурсів, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури та забезпечення трудової зайнятості через мотивацію розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні.

4.2. Розвиток малого підприємництва регіону на перспективу

Регіональною особливістю розвитку територіальної економічної системи Закарпаття є те, що майже у всіх сферах економічної діяльності переважають малі та середні підприємства, які у процесі поглиблення ринкових відносин зуміли швидко адаптуватися до умов ринкового

господарювання, сприяли забезпеченню трансформації і структурній перебудові економічної системи, формуванню ефективного підприємницького середовища на конкурентній основі, вирішенню окремих проблем пов'язаних з підвищенням рівня зайнятості та зниженням рівня безробіття населення краю.

У Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області відмічено, що Закарпаття є економічно самодостатнім, екологічно чистим, рекреаційно-туристичним центральноєвропейським прикордонним регіоном України, де збережено та примножено [166, с. 17; 167]: унікальну природу, самобутню культуру та історико-архітектурну спадщину; з високою освіченістю та духовністю громадян і відродженими традиціями самоврядності громад. Край, в якому забезпечуються і підтримуються сталий розвиток, рівні можливості для всіх мешканців та безпека їх життєдіяльності, міжнаціональна злагода, гармонія між містом і селом; розвиток підприємництва та дружні і взаємовигідні зв'язки із сусідніми областями і країнами.

З метою визначення перспектив розвитку малого підприємництва в регіоні доцільно розробити прогноз розвитку факторів впливу, де описується сфера і можливості, в рамках яких формулюються реальні завдання та цілі, виокремлюються проблеми, які повинні стати об'єктом розроблення в плані.

На основі статистичних даних, наведених у розділі 2.2., нами було розроблено прогноз обсягів продажу продукції та послуг підприємствами малого бізнесу та основних факторів, які впливають на його розвиток за екстраполяційним підходом (табл. 4.2)

Дослідженням підтверджено, що за незмінної дії основних макроекономічних чинників та послідовної реалізації політики децентралізації владних повноважень обсяг продукції та послуг малого підприємництва до 2020 р. зросте порівняно з 2014 р. на 151,3 %. Позитивні тенденції спостерігаються у напрямі збільшення капітальних інвестицій та активізації зовнішньоекономічної діяльності. За стабільності інших факторів, валовий регіональний продукт може зрости у 1,4 рази.

Наведені тенденції свідчать про зростання ролі як великого, так і малого та середнього бізнесу у розвитку регіону. Разом з тим, збільшення ділової активності малого підприємництва є запорукою стабільного зростання валового регіонального продукту будь-якого регіону. При цьому прогнозується випереджаюче зростання обсягів експорту та уповільнююча тенденція щодо імпорту, що призведе у 2020 р. до позитивного сальдо зовнішньої торгівлі. Чисельність економічно активного населення матиме стабільну тенденцію з урахуванням демографічних тенденцій останніх років.

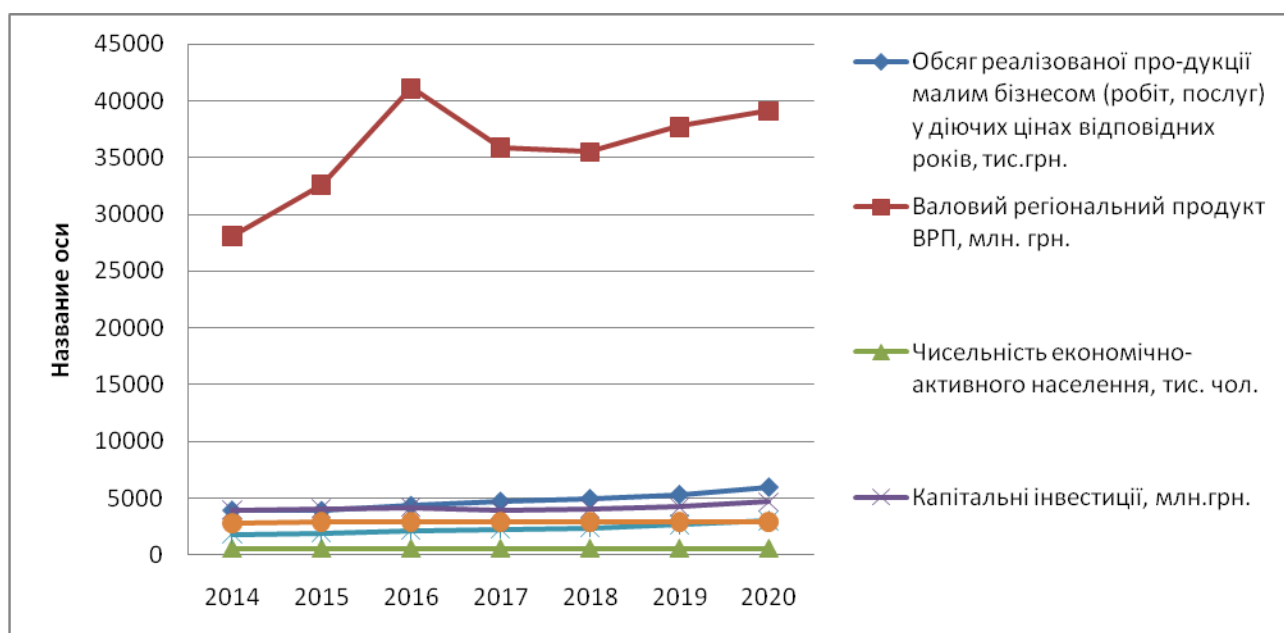
Таблиця 4.2

**Прогнозування тенденцій основних факторів розвитку сфери
малого підприємництва в Закарпатській області**

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Прогнозований приріст 2020/2014 %
Обсяг реалізованої продукції малим бізнесом (робіт, послуг) у діючих цінах відповідних років, тис.грн	3954,2	3924,4	4361,8	4726,7	4974,6	5328,0	5981,6	151,3
Валовий регіональний продукт ВРП, млн грн	28053,9	32597,5	41130,0	35868,3	35490,9	37728,7	39107,3	139,4
Чисельність економічно-активного населення, тис. чол.	580,2	580,0	578,7	578,8	577,9	577,0	577,3	99,5
Капітальні інвестиції, млн грн	3954,5	4090,9	4133,5	3973,0	4014,3	4207,9	4653,5	117,7
Обсяги експорту, млн. дол. США	1818,6	1941,5	2141,6	2247,8	2340,0	2623,2	2991,6	164,5
Обсяги імпорту, млн. дол. США	2758,5	2912,0	2906,4	2900,4	2900,0	2900,0	2922,6	105,9

Прогнозовані регіональні тенденції розвитку основних факторів підприємницької діяльності графічно зображено на рис. 4.2.

Рис. 4.2. Прогнозовані регіональні тенденції розвитку основних факторів підприємницької діяльності

Слід відмітити що, недоліком методу екстраполяції є те, що прогнозовані події абстраговані від майбутніх екзогенних факторів впливу і ймовірність прогнозу зменшується із збільшенням економічної нестабільності та терміном прогнозування. Більш точний результат дає використання нормативного підходу до прогнозування, який в свою чергу вимагає чіткого визначення засобів реалізації завдання, як за ресурсами так і за виконавцями.

Процес забезпечення ефективного функціонування малого підприємництва супроводжується окремими негативними аспектами, які стримують активізаційні процеси його перспективного розвитку. На основі узагальнення наукових джерел можна констатувати, що до таких аспектів відносяться, передусім [102, с. 29-34; 70, с. 95; 183, с. 28-29]:

- недосконалість та нестабільність законодавчо-нормативної бази, надмірний тиск державної регуляції, що не сприяє виходу нових підприємств на ринок і не стимулює розвиток їх діяльності;
- ускладненість, в певній мірі, процедури реєстрації і ліцензування діяльності суб'єктів підприємництва, що перешкоджає розвитку ділової активності;

- існування перешкод регулятивного характеру: обмеження з боку місцевих органів влади всіх рівнів на окремі види економічної діяльності; укладення договорів поставки товарів певному колу споживачів; реалізація продукції з одного регіону в інші; надання пільг або інших переваг у конкурентній боротьбі з іншими підприємцями, у винайманні приміщень та ін.;

- проблема доступу до ресурсів, у першу чергу – до фінансових та високий рівень оподаткування, що демотивує суб'єктів господарювання малого та середнього підприємництва виходити з тіньової діяльності;

- відсутність дієвого механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу;

- недосконалість системи обліку та статистичної звітності малих підприємств;

- обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;

- недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності;

- відсутність стимулів для інвестицій;

- недосконалість, а подекуди і відсутність мережі бізнесового сервісу організацій (довідково-консультативних, навчальних тощо).

Аналіз та узагальнення стримуючих факторів розвитку малого підприємництва регіону, дало змогу окреслити низку пріоритетних завдань щодо перспективного зростання, а саме:

- удосконалення законодавчої бази, яка сприятиме врегулюванню проблемних питань у сфері розвитку малого підприємництва і нормативно-правового забезпечення;

- спрощення процедури започаткування власної справи у сфері малого бізнесу, та при необхідності її закриття. Хоча потрібно відмітити, що нинішня ситуація щодо відкриття власного бізнесу зумовлюється спрощеною системою, а вже закриття бізнесу ускладнюється різними процедурними питаннями;

- сприяння та підтримка з боку місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування реалізації підприємницької діяльності;

- удосконалення податкового регулювання та формування спрощеної системи оподаткування;
- інформаційне забезпечення суб'єктів господарювання з метою володіння новітньою інформацією щодо ведення бізнесу;
- надання консультаційних послуг підприємцям-початківцям з метою їх швидкої адаптації у бізнес-середовищі;
- створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій з метою підвищення привабливості малого бізнесу;
- розроблення та реалізація програм з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів у сфері підприємництва, в тому числі й можливості вивчення досвіду (стажування) за кордоном, тощо.

Окрім конкретних заходів підтримки розвитку малого підприємництва регіону в перспективі доцільно окреслити і загальнонаукові та управлінські підходи до формування перспективного розвитку малого підприємництва, виходячи з бачення та аналізу проблем на регіональному зрізі. Для цього необхідно, на основі чітко визначеної місії та стратегії розвитку регіону послідовно здійснити таке:

- провести аналіз економічних ресурсів та визначити резерви, що незадіяні у функціонуванні великого та середнього бізнесу;
- врахувати регіональні особливості економіко-соціального розвитку, традиції та ментальність населення;
- виокремити пріоритетні види діяльності для малого підприємництва;
- забезпечити сприятливі ринкові економічні умови для розвитку визначених видів діяльності з використанням державного та регіонального регуляторного інструментарію;
- створити розгалужену виробничу та соціальну інфраструктуру регіону, в тому числі і для підтримки розвитку малого бізнесу;
- здійснювати інформаційну підтримку та популяризацію пріоритетних видів діяльності регіону;

- проводити політику регіонального протекціонізму для захисту власного ринку товарів і послуг з метою імпортозаміщення;
- здійснювати, в разі необхідності, цільову підтримку пріоритетних видів діяльності малого бізнесу в регіоні.

Оскільки, близько $\frac{2}{3}$ території Закарпатської області займає сільська місцевість, де пріоритетним видом діяльності є аграрний сектор економіки регіону, то доцільним є формування та забезпечення активізації агропромислових наукових парків та агротехнопарків, де базові організації спільно з комерційними структурами і приватними особами створюватимуть венчурні інноваційні фірми, які при високоефективній діяльності виходитимуть на вільний ринок. Агротехнопарки організовуються в основному на базі дослідних господарств (базових господарств), які повинні здійснювати перше ринкове впровадження апробованих технологій у широкомасштабне виробництво.

З метою розширення можливостей розвитку малого бізнесу і формування сприятливого підприємницького середовища, в регіоні започатковано створення агротехнопарку «Берегово», метою якого є залучення інвестицій, сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення поставок високоякісних товарів і послуг, створення інфраструктури підприємств ринкового типу. Необхідною умовою створення технопарку є вивчення і впровадження зарубіжних наукових досягнень, участь в аналізі тенденцій світової економіки, вивчення кон'юнктури ринку і підготовка кадрів.

Берегівський район Закарпатської області межує з Угорською Республікою, де діють 4 пункти перетину кордону, що надає надзвичайні можливості для економічного розвитку району, області та усього Карпатського регіону. При цьому, район має значні природні конкурентні переваги для виробництва продовольчих товарів. Вигідне розташування досліджуваного району сприяє забезпеченню збалансованого його розвитку передусім на основі розширення прикордонних зовнішньоекономічних зв'язків, формуванню міжнародної виробничої кооперації, знижує транспортні витрати, які в структурі витрат на

виробництво і реалізацію експортно-імпоротної продукції нерідко досягають третини.

Помірно-континентальний клімат, як ми вже й відмічали, сприяє розвитку виробництва аграрної продукції в регіоні. Однак сільське господарство району зумовлене низькою землезабезпеченістю. Показники забезпеченості в розрахунку на одного жителя сільськогосподарськими угіддями та ріллею найнижчі в країні і становлять відповідно 0,36 га та 0,15 га. Проте сільськогосподарські угіддя використовуються більш ефективно, ніж в Україні в цілому та в областях Карпатського регіону. Сума активних температур 3000-3200 градусів, в низинній зоні і передгір'ї при оптимальних режимах вологості повітря і ґрунту цілком достатня для вирощування винограду, плодів, ягід, овочів, соняшнику, тютюну, картоплі, кукурудзи та кормових культур. Природно-кліматичні умови і відповідно, сировинна база харчової промисловості формує передумови для ефективної взаємодії з Угорщиною у сфері виробництва продовольчої продукції на екологічній основі.

Прикладом ефективного прикордонного співробітництва є приватні тісні ділові зв'язки Берегівського консервного заводу і консервного заводу «Ніршиг» м. Ніредьгаза (Угорщина), результатом якого є впровадження автоматичних ліній безперервної дії з виробництва консервного яблучного соку та безалкогольних напоїв, які дозволяють більш ефективно переробляти яблука в сезон збору і скоротити час їх переробки і зберігання. Водночас, природні конкурентні переваги району в територіальному поділі праці використовуються в недостатній мірі. Харчова промисловість району майже не використовує сировину недеревного походження лісів (гриби та ягоди). Значна частина нелегально вивозиться за кордон, а потім імпортується в переробленому вигляді в інші регіони України.

Створення агротехнопарку Берегівського району «Берегово» на території 50 га, сприятиме не тільки соціально-економічному розвитку, а й поглибленню інтеграції економіки району, Закарпаття та України в цілому із Європейським та світовим ринком. Тут сприятливі умови для вкладання

іноземних інвестицій у розвиток виробництва, надання послуг, розвиток туризму, відпочинку, санаторно-курортного лікування. Передбачається, що на території агротехнопарку розміщуватимуться підприємства, які здійснюють операції з обслуговування транзитних вантажів, складське господарювання нового типу, підприємства торгівлі, аграрні, переробні, а також підприємства, що застосовують новітні технології з метою виробництва товарів для експорту.

У агротехнопарку «Берегово» передбачено встановити спеціальний пільговий режим щодо оподаткування прибутку платників податку на прибуток, які зареєстровані на його території; на доходи, отримані нерезидентами з джерелом походження з території зони від впровадження господарської діяльності. Такий спеціальний пільговий режим оподаткування застосовується до суб'єктів підприємницької діяльності, зареєстрованих на території спеціальної економічної зони, в обсягах господарської діяльності, що проводиться в межах відміченої території.

Доцільним є в межах агротехнопарку «Берегово» розширення підприємницьку діяльність, зокрема ведення малого бізнесу, притаманну зонам вільної торгівлі, де встановлено пільговий режим порівняно із загальним режимом господарювання. До форм вільної торгівлі можна віднести спеціальні магазини на нейтральних територіях. Агротехнопарк Березівського району матиме риси не тільки промислово-виробничих зон, зокрема експортно-виробничої, а й техніко-впроваджувальних притаманних для зони розвитку нової і високої технології. Значна увага приділятиметься розвитку сервісних зон. Це території з пільговим режимом підприємницької діяльності для фірм і організацій, які надають різні фінансово-економічні, страхові та інші послуги. До них відносяться офшорні зони, які приваблюють підприємців сприятливим валютно-фінансовим, фіскальним режимом, високим рівнем банківської і комерційної таємниці, лояльністю державного регулювання. Отже, у агротехнопарку «Берегово» доцільно концентрувати офшорний бізнес. Така діяльність стосується, банківської, страхової справи, операцій з нерухомістю, усіх видів експортно-імпортних операцій, консалтингу.

Нині в районі, згідно з розробленою районною програмою інноваційно-інвестиційної діяльності, проводиться відповідна організаторська робота з питань залучення іноземних інвестицій, формування привабливого іміджу Берегівського району серед потенційних іноземних інвесторів.

Значна увага приділяється розширенню і забезпеченню ефективного функціонування підприємств туристично-рекреаційної сфери району, зокрема, ТОВ «Санаторій «Косино» та пансіонату «Енергетик» ВАТ «Закарпаттяобленерго». Крім цього, в межах Берегівського району (окрім м. Берегово), як території пріоритетного розвитку (ТПР) відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інвестування у Закарпатській області» функціонують три підприємства, які реалізували інвестиційні проекти:

- ТОВ «Закарпатполіметали», яке освоїло кошти проекту вартістю 4003 млн. дол. США;
- ТОВ «Яблуко», яке працює на базі колишнього КСГП «Тиса» в с. Боржава і реалізує проект вартістю 1118,4 тис. дол. США. Нині тут вже освоєно більшу частину коштів іноземних інвесторів;
- ТОВ «Артос», яке працює на базі колишнього держплемзаводу «Закарпатський» і реалізує проект вартістю 456,0 тис. дол. США за рахунок внутрішніх інвестицій. Вже освоєно значну частину коштів, які використовувались в основному для закупки сільськогосподарської техніки та обладнання.

Згідно з Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності» в Берегівському районі контроль за роботою даних підприємств є повноваженням облдержадміністрації та органу управління агротехнопарку «Берегово». Орган управління агротехнопарку «Берегово» здійснює також експертизу бізнес-планів та інвестиційних проектів цих підприємств, контролює завезення імпортованого обладнання, матеріалів та комплектуючих деталей для реалізації інвестиційних проектів.

Важливу роль у формуванні та забезпеченні ефективного функціонування агротехнопарків повинні відіграти вищі навчальні за-

клади та науково-дослідні організації. Технопарк «Берегово» забезпечить комплексний підхід до розв'язання проблем розвитку регіону на інноваційній основі з урахуванням структурної перебудови економіки району.

Науковий пошук і реалізація організаційно-економічних та екологічних механізмів господарювання сприятиме формуванню стратегічних підходів до забезпечення ефективного функціонування сфери малого підприємництва, започаткує інноваційну форму інтеграції науки та виробництва – технополіси, агротехнопарки тощо, які стануть посередниками у творчому процесі задіяння досягнень фундаментальної науки, впровадження наукових ідей у конкретне виробництво та поєднання інтересів суспільства на різних рівнях управління відміченим процесом. Синегрічним ефектом поєднання зусиль відмічених учасників процесу може бути забезпечення збалансованого розвитку як району, так і регіону в цілому. Отже, на базі підприємницьких структур технопарку в Березівському районі є можливість створення технополісу, не тільки як науково-технічного центру зі створення та освоєння нових типів розробок, виробництва сучасного обладнання, але й центру міжнародного наукового співробітництва, видавничої діяльності, належного сервісу та інтенсивного культурного життя.

У процесі становлення ринкової економіки регіону важливе значення матиме нова форма наукових досліджень – підприємництво нових форм господарювання. Наукові дослідження і розробки слід здійснювати з врахуванням інтересів науки і малого та середнього підприємництва, окремого приватного власника у сфері аграрного розвитку, фермерських господарств та господарств населення, агротуризму та суб'єктів переробної промисловості акціонерних товариств. Агротехнопарки, як інноваційні формування органічно поєднують наявні регіональні особливості та можливості впровадження науково-технічних ідей з метою використання інноваційного потенціалу у продовольчому забезпеченні регіону та країни в цілому.

Зарубіжний досвід свідчить, що формування інноваційних структур сприяють забезпеченню комфортного підприємницького середовища для

розвитку малого бізнесу, де впроваджуються інноваційні підходи у виробництво аграрної продукції і реалізуються креативні науково-обґрунтовані ідеї. Створення агротехнопарків у певній мірі уможливить вирішення проблем зайнятості населення, відтоку (міграції) науковців за кордон, сприятиме швидкому впровадженню результатів фундаментальної науки в господарській практиці, підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів господарювання у сфері малого підприємництва. Водночас формуванням інноваційних структур як в аграрній сфері, так і пріоритетних видах економічної діяльності Закарпатського регіону забезпечить розвиток малого інноваційного бізнесу на основі постає завдання створення малого інноваційного підприємства на базі дорадчого центру, який стане перспективною формою організації взаємовідносин між науковими структурами і потенційними споживачами наукової продукції.

Таким чином, врахування регіональних особливостей розвитку і реалізація окреслених напрямів сприятиме активізації і підвищенню ролі малого підприємництва в регіоні на перспективу, дасть можливість розв'язання низки невирішених проблемних питань і забезпечить подальше економічне зростання регіону.

Післямова

У запропонованій монографії наведено теоретичне узагальнення і нові підходи до розв'язання проблемних питань розвитку малого підприємництва на регіональному рівні. Результати дослідження дозволили окреслити перспективні напрями активізації підприємницької діяльності на основі сформованих узагальнюючих висновків, обґрунтованих пропозицій та практичних рекомендації, найвагомішими серед яких є:

1. Сфера малого підприємництва у різних галузях і видах економічної діяльності окреслює його важливу роль в економічному зростанні країни, соціальному забезпеченні і підвищенні добробуту населення, розвитку регіонів та країни в цілому. При цьому малий бізнес є невід'ємною складовою ринкової господарської системи, без якої економіка не здатна існувати, справляє вагомий вплив на інноваційний розвиток, насичення ринку товарами і послугами, підвищення рівня зайнятості населення, наповнення місцевих бюджетів. Однак в складних умовах ринкового господарювання сфера малого підприємництва потребує особливої уваги з боку державних і владних структур, теоретиків і практиків, які можуть привнести новаційні підходи до розуміння економічної сутності малого бізнесу.

2. Систематизація і узагальнення теоретичних підходів до функціонування і розвитку сфери малого підприємництва в умовах відкритості ринкового простору, дозволило окреслити авторське бачення його сутності, як особливого виду господарської діяльності, що базується на вимогах чинного законодавства, врахуванні творчих здібностей підприємця, задіянні інноваційних підходів, самозайнятості, власному ризику і майновій відповідальності, спрямованої на отримання прибутку. Виокремлено основні класифікаційні ознаки суб'єктів господарювання сфери підприємництва за видами економічної діяльності, формами власності, інноваційною спрямованістю, чисельністю працюючих тощо. Визначено систему методологічних, ситуаційних, цільових та

стратегічних принципів та методи оцінки рівня розвитку підприємницького середовища в регіоні, що в умовах децентралізації владних повноважень дозволяє задіяти вплив екзогенних та ендогенних факторів на модернізацію регіональної господарської системи.

3. Оцінювання стану та тенденцій функціонування малого підприємництва в регіонах України і, зокрема в Закарпатській області, дало змогу виявити недостатність реалізації наявного потенціалу суб'єктів господарювання малого бізнесу. Дослідженням підтверджено тенденції підвищення інтенсивних та зниження екстенсивних індикаторів розвитку малих підприємств регіону, спостерігається зменшення загальної кількості малих підприємств, чисельності задіяних трудових ресурсів, збільшення негативного фінансового сальдо, зменшення частки малого підприємництва у формуванні валового регіонального продукту. Водночас, позитивними є тенденції щодо зростання рентабельності операційної діяльності, чистого прибутку підприємств, зростання заробітної плати працюючих та валових капітальних інвестицій.

4. Рейтинговий аналіз конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіонів сприяв виявленню основних тенденцій, можливостей і загроз розвитку сфери малого підприємництва на рівні регіону. За підсумками оцінки можливостей і загроз виокремлено конкурентні переваги Закарпаття, які зумовлюються сприятливими інституційними умовами ведення бізнесу на основі спрощених підходів до започаткування нового бізнесу, довіри до місцевих органів влади; рівнем розвитку та розмірами регіонального ринку товарів і послуг; близькістю кордонів та відносно розвинутою інфраструктурою. Суттєвими загрозами, що перешкоджають активізації підприємницької діяльності у регіоні є високий рівень монополізації ринку; низький рівень розвитку ринку фінансових та маркетингових послуг; порівняно низький рівень людського потенціалу задіяного у сфері малого підприємництва тощо.

5. Трансформаційні процеси, що відбуваються в соціально-економічному житті України та її регіонів, ставлять нові вимоги до їх державного регулювання. Саморегулюючий ринковий механізм, на який

певний час покладалася влада, без ефективного впливу держави в умовах ринкової економіки виявився недієвим. Таким чином, ефективне функціонування ринкового механізму неможливе без результативної державної соціально-економічної політики, як і розвиток підприємницької діяльності, зокрема малого підприємництва як важливого фактору функціонування регіональної економіки. Взаємодія ієрархічних рівнів та структури органів влади у напрямі підтримки сфери малого підприємництва і посилення його впливу на збалансований і комплексний розвиток регіональних господарських систем в умовах децентралізації владних повноважень, дасть можливість активізувати розвиток підприємницької діяльності з метою забезпечення збалансованого регіонального розвитку.

6. В умовах економічної кризи серед інших форм реалізації регіонального потенціалу важливою складовою активізації підприємництва є застосування толінгових операцій, що є вигідним передусім для тих суб'єктів господарювання в малому бізнесі, які мають проблеми із завантаженням виробничого обладнання, або цілковитою чи частковою відсутністю сировинних ресурсів для функціонування. Виникає необхідність в активізації поряд з класичним і внутрішнього толінгу, де поєднуються інтереси вітчизняних суб'єктів економічних відносин, зокрема постачальника сировини, посередників, виготовлювача продукції, що відбувається всередині країни і не потребує перетину кордону.

7. З метою активізації регіонального розвитку сфери малого підприємництва на перспективу доцільним є врегулювання законодавчого забезпечення у цій сфері, зокрема усунення адміністративних бар'єрів та зменшення регуляторних факторів щодо функціонування суб'єктів підприємництва, подальший розвиток інфраструктури малого підприємництва, створення механізму фінансової підтримки підприємств, заохочення комерційних банків до інвестування малого підприємництва, удосконалення податкового регулювання та формування спрощеної системи оподаткування; підвищення ефективної співпраці з органами державного управління. У процесі реалізації державної регіональної

політики забезпечення ефективного функціонування, підтримки і розвитку підприємництва, вагомою є роль та відповідальність місцевих органів самоврядування у напрямі створення сприятливого підприємницького середовища в регіоні.

8. Прогнозування регіональних тенденцій розвитку сфери малого підприємництва за основними факторами та екстраполяційним підходом, дало змогу окреслити низку пріоритетних завдань щодо їх перспективного зростання, серед яких основними є: інформаційне забезпечення суб'єктів господарювання; надання консультаційних послуг підприємцям-початківцям з метою їх швидкої адаптації у бізнес-середовищі; створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій з метою підвищення привабливості малого бізнесу; розроблення та реалізація програм з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів у сфері підприємництва, в тому числі й можливості вивчення зарубіжного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азізов С. Д. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: Підручник/С. Д. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий. – К.: ІАЕ УААН. – 834 с.
2. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні/Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. – Київ, 2014. – 40 с.
3. Артими-Дрогомирецька З. Моделювання рейтингової оцінки фінансового стану підприємств/З. Артим-Дрогомирецька// Формування ринкової економіки в Україні. – 2008. – Вип. 18. – С. 238-244.
4. Балабанов І. Т. Внешнеэкономические связи/І. Т. Балабанов, А. І. Балабанов. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 512 с.
5. Барна М. Ю. Толінгові операції в Україні: переваги та недоліки / М. Ю. Барна, Н. М. Гарбар//Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів, 2012. – Вип. 22.4. – С. 165–169.
6. Белова І.А. Толлинг как экономическое явление/І. А. Белова// Экономика XXI века. – 2001. - №1.- С.21-23.
7. Богомазова К. К. Сутність операцій з давальницькою сировиною та їх значення [Електронний ресурс] / К. К. Богомазова // Ефективна економіка. – 2013. – Режим доступу: <http://www.economy. nauka.com.ua/?op=1&z=2182>.
8. Бурков А.Г. Толлинг: экономический анализ/А. Г. Бурков // Проблемы прогнозирования.- 2001.- №2. - С.110-121.
9. Бутенко А. Державна підтримка підприємницького сектору України: досвід і проблеми/ А. Бутенко, І. Сараєва// Управління економікою: теорія і практика. – 2011. С. 41-51.
10. Бутинець Ф. Ф. Облік і аналіз зовнішньоекономічної діяльності: навч. посібник для студ. спец. 7.050106 «Облік і аудит»/Ф. Ф. Бутинець, І. В. Жиглей.– Житомир: ЖІТІ, 1999. – 620 с.

11. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.
12. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики/ З. С. Варналій - [4-те вид.]. – К.: Т-во «Знання», 2008. – 302 с.
13. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики/ З. С. Варналій. К.: Знання, 2001. – 277 с. Васильєва Л.М. Сутність суб'єктів малого підприємництва/Л. М. Васильєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/72037.doc.htm
14. Васильєва Л.М. Сутність суб'єктів малого підприємництва/ Л. М. Васильєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/72037.doc.htm
15. Волощук Н. Ю. Аналіз наукових підходів до визначення підприємництва як виду діяльності / Н. Ю. Волощук// Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 24-25 квітня 2015 р.); ред. кол.: Лендел М. А. (гол. ред.) та ін. – Ужгород-Мукачево: Вид-во «Карпатська вежа», 2015. – С. 326-328.
16. Волощук Н. Ю. Государственная регуляторная политика в сфере малого предпринимательства [Электронный ресурс]/Н. Ю. Волощук// Администрация, управление и экономика. Варненски Свободен Университет «Черноризец Храбър» Варна. Брой 8, 2015. – С. 2-8. – Режим доступу : <http://ejournal.vfu.bg/bg/administrationandmanagment.html>
17. Волощук Н. Ю. Зовнішньоторговельний та виробничий комплекс вільної економічної зони/ Н. Ю. Волощук// Актуальні питання гуманітарних, економічних і правових наук та їх інформаційне забезпечення : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 вересня 2001 р.). Хуст, 2001. – С. 121-124.

18. Волощук Н. Ю. Мале підприємництво як динамічний сектор розвитку регіону/Н. Ю. Волощук//Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 9, Ч. 4. – С. 151-155. (Серія «Економічні науки»).
19. Волощук Н. Ю. Менеджмент – вибір напрямку життєдіяльності підприємства/Н. Ю. Волощук//Розвиток народногосподарського комплексу Карпатського регіону: Матеріали науково-практичної конференції (20-22 травня 2003 р.). – Хуст, 2003. – С. 36-40.
20. Волощук Н. Ю. Мікробізнес в умовах трансформації економіки України / Н. Ю. Волощук//Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес): Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Хуст-Рахів, 10-11 травня 2006 р.); ред. кол.: Гамор Ф. Д. (відп. ред.) та ін. – Рахів, 2006. – С. 5-9.
21. Волощук Н. Ю. Особливості розвитку малого підприємництва в аграрному секторі регіону /Н. Ю. Волощук// Науковий вісник УжНУ. Спецвип. № 22. Ч. III. Ужгород, 2007. – С. 152-156. (Серія «Економіка»).
22. Волощук Н. Ю. Перспективы активизации развития малого предпринимательства на региональном уровне/Н. Ю. Волощук// Международный научный журнал «Символ науки». Международный Центр инновационных исследований «Омега Сайнс». г. Уфа, 2015. – С. 95-98.
23. Волощук Н. Ю. Підприємницька діяльність як важливий фактор розвитку економіки регіону /Н. Ю. Волощук// Вісник Хмельницького національного університету. № 5 2007/Т. 2. – 2007. – С. 237-241. (Серія «Економічні науки»)
24. Волощук Н. Ю. Проблеми інтегрування економіки України до світового економічного простору/Н. Ю. Волощук// Розбудова держави: освіта, наука, економіка : Матеріали науково-практичної конференції (17-19 травня 2004 р.). – Хуст, 2004. – С. 22-25.

25. Волощук Н. Ю. Роль малого підприємництва у функціонуванні економіки регіону/ Н. Ю. Волощук//Перспективи економічного зростання: теоретичні та практичні аспекти: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19-20 грудня 2014 р.)/ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». – у 2-х частинах. - Одеса.: ЦСІР, 2014. Ч. 2. (148 с.). – С.29-31.
26. Волощук Н. Ю. Роль менеджменту у вирішенні проблеми підприємництва регіону/Н. Ю. Волощук//Научно-техническое развитие: экономика, технологии, управление : Матеріали II Міжнародної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (9-12 квітня 2003 р.). – Київ, 2003. – С. 308-309.
27. Волощук Н. Ю. Становлення і розвиток малого підприємництва: регіональний аспект/Н. Ю. Волощук//Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток національної економіки: теорія і практика»(Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015 р.). – Івано-Франківськ, 2015. – С. 325-326.
28. Волощук Н. Ю. Сучасні проблеми малого підприємництва прикордонного регіону/Н. Ю. Волощук// Науковий вісник УжНУ. Спецвип. № 28. Ч. I. Ужгород, 2009. – С. 59-64. (Серія «Економіка»).
29. Волощук Н. Ю. Теоретичні підходи до дослідження сутності категорії малого підприємництва/Н. Ю. Волощук//Науковий вісник Мукачівського державного університету. 2015. Вип. 2(4). Ч. 2. – С. 13-17. (Серія «Економіка»).
30. Волощук Н. Ю. Толінг як взаємовигідне партнерство у транскордонному співробітництві спільних підприємств Закарпаття/Н. Ю. Волощук// Науковий вісник УжНУ. Серія «Економіка». Спецвип. № 20. Ужгород, 2006. – С. 112-119.
31. Воротіна Л. І. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання/Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, Л. А. Мартишок, Т. В. Черняк. – К.: Видавництво Європейського університету, 2002. – 307 с.

32. Газуда М. В. Кількісні характеристики малого підприємництва в економіці та АПК регіонів Українських Карпат / М. В. Газуда, А. Є. Кальницький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2008. – № 25. – С. 64-70. – (Серія “Економіка»).
33. Газуда М. В. Малий бізнес в аграрному виробництві/М. В. Газуда, Л. М. Газуда// Підприємництво та менеджмент малого бізнесу : навч. посіб. / [В. П. Мікловда, К. Калантаридіс, Н. Ю. Кубіній та ін.]; за заг. ред. В. П. Мікловди. – Ужгород : Вид-во УжНУ “Говерла», 2011. – С. 130-138.
34. Газуда М. В. Методичне забезпечення управлінського підходу до формування ефективного розвитку територіальних економічних систем / М. В. Газуда, Л. М. Газуда//Прометей: Регіональний збірник наукових праць з економіки. Вип. 1(47). – 2016. – С. 43-48.
35. Газуда М. В. Роль державних і регіональних органів влади в інвестиційному стимулюванні розвитку малого підприємництва / М. В. Газуда, Б. І. Дяченко, Л. М. Газуда // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2008. – № 25. – С. 58-64. – (Серія “Економіка»).
36. Газуда М. В. Теоретичні аспекти та роль людського фактору в реалізації концепції сталого (стійкого) розвитку Українських Карпат / М. В. Газуда // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2010. – № 30. – С.74-78. – (Серія “Економіка»).
37. Говорушко Т. А. Малий бізнес : навч. посібник/Т. А. Говорушко, О. В. Тимченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
38. Гордієць В. В. Теоретико-методологічні засади реалізації толінгових операцій в Україні в сучасних умовах [Електронний ресурс] /В. В. Гордієць, Л. М. Римарева//Україна наукова (16-18.12.2014), Економіка. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf122014/957>
39. Господарський кодекс України від 04.03.2015//Відомості Верховної Ради України (ВВР) від 16.01.2003 №436-IV, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.

40. Губені Ю.Е. Основи підприємництва та агробізнесу/ Ю.Е.Губені. – Львів: Українські технології, 2002. – 256 с.
41. Даль В. М. Толковый словарь живого великорусского языка/ В. М. Даль. – Т. 3; П-Р. – М.: ЛОМА-ПРЕСС, 2001. – 576 с.
42. Дебет-кредит. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. – <http://www.dtkk.com.ua/>
43. Державне регулювання економіки: навч. посібник/[С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 316 с.
44. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва, 2013 : статистичний збірник/ Державна служба статистики України За ред. М. С. Кузнєцова. – Київ, 2014. – 510 с.
45. Діяльність суб'єктів господарювання Закарпатської області /Статистичний збірник за 2011 р. – Ужгород, 2012. – 245 с.
46. Діяльність суб'єктів господарювання Закарпатської області. Статистичний збірник за 2012 рік. – Ужгород, 2013. – 235 с.
47. Діяльність суб'єктів господарювання, 2013 : статистичний збірник/ Державна служба статистики України За ред. М. С. Кузнєцова. – Київ, 2014. – 475 с.
48. Діяльність суб'єктів господарювання Закарпатської області 2015 рік: статистичний збірник/Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. Ужгород, 2016. – 134 с.
49. Дмитренко Н. Критерії визначення та місце малих підприємств в структурі ринкової економіки/Н. Дмитренко//Вісник Донецького університету. Серія: економіка і право. Донецьк. – 2007. – Вип.1. – С. 145-150.
50. Довгальова О. В. Управління малим бізнесом : підручник/ О. В. Довгальова, О. В. Балабенко: Донбас. нац. акад. буд-ва і архіт. – Макіївка; Донецьк: Цифрова типографія, 2011. – 298 с.
51. Долан Э. Дж. Микроэкономика/ Э. Дж. Долан, Д. Линдсей. – С-Пб., 1994. – 448 с.

52. Долішній М. Організаційно-економічні напрямки активізації інноваційної діяльності /Мар'ян Долішній, Євген Бойко, Світлана Іщук//Регіональна економіка. – 2004. – №1.– С. 48–54.
53. Дракер П. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы. М.: Book chamber international, 1992. 351 с.
54. Економіко-математичне моделювання: [навч. посібник]/за ред. О. Т. Іващука. – Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка», 2008. – 704 с.
55. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002./голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. [та ін.]. Т. 3 / [відп. редактор Мочерний С. В.]. – 2002. – 952 с.
56. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002./голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. [та ін.]. Т. 1/ [відп. редактор Мочерний С. В.]. – 2002. – 864 с.
57. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002./голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. [та ін.]. Т. 2/ [відп. редактор Мочерний С. В.]. – 2002.– 952 с.
58. Економічна теорія: політекономія : [підручник]/за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – 631 с.
59. Економічна теорія: політекономія/ за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2001. – 581 с.
60. Економічний словник-довідник [Текст] /за ред. С. В. Мочерного. ... 2-е изд. – Glasgow : Harper Collins Publishers, 1995. – 711 с. – (Collins).
61. Експорт та імпорт товарів – оподаткування податком на додану вартість згідно з Податковим кодексом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://auditpodatkiv.com.ua/?p=11>
62. Єзгор Л. О. Теоретичні основи сентенцій «мале підприємництво» та «малий бізнес» в Україні /Л. О. Єзгор //Вісник Львівського університету. Серія: економічна. – 2009. Вип. 41. – С.423-428.
63. Житный В. Е. Совершенствование анализа операций с давальческим сырьем во внешнеэкономических отношениях: дис. ... кандидата экон. наук: 08.06.04 / В. Е. Житный. – Луганск, 2005. – 150 с.

64. З 1 січня жоден громадянин України не буде отримувати менше ніж 3200 грн [Електронний ресурс] : Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249433237&cat_id=244276429
65. Закарпатський обласний центр зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/zak/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=9A92397275C3D4A51C4152FB755C5E61?art_id=45471
66. Закарпаття, 2000. – Статистичний щорічник. – Ужгород, 2001. – 448 с.
67. Збарський В. К. Методологічні підходи щодо понятійного апарату «малі форми господарювання»/В. К. Збарський//Агроінком. – 2005. – № 3-4. – С. 56-62.
68. Збарський В. К. Місце і роль малих форм господарювання в аграрному секторі економіки України/В. К. Збарський, В. П. Горьовий, Д. О. Грабовський; за ред. В. К. Збарського. – К.: В-во НАУ, 2007. – 428 с.
69. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України [Електронний ресурс] /Фонд «Ефективне управління». – Київ, 2013. – 234 с. – Режим доступу : http://debaty.org/uploadfiles/ckfinder/files/reports/2013/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf
70. Злупко С. М. Підприємництво: основи, особливості, механізми: навч. посібник/ С. М. Злупко, О. В. Стефанишин, Л. А. Швайка. Львів. – Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2000. – 370 с.
71. Зміст та складові науково-дослідного процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.lntu.info/book/fb/pesp/2012/12-31/page10.html>
72. Зосименко Т. І. Роль малого підприємництва у соціально-економічному розвитку країни. [Електронний ресурс]/ Т. І. Зосименко//Ефективна економіка. Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. № 10, 2013. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/>

73. Інституціонально-інформаційна економіка: Підручник. Затверджено МОН / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К., 2010. – 687 с.
74. Інформація про стан виконання заходів обласної «Програми підтримки малого підприємництва в області на 2011-2012 рр.». – Закарпатська облдержадміністрація. – січень, 2013 р. – 23 с.
75. Калетнік Г. М. Державне регулювання економіки : [навч. посібник] / Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур, О. Г. Кубай. – К. : «Хай-Тек Прес», 2011. – 428 с.
76. Кемпбел Р. Экономика: Принципы, проблемы и политика / Р.Кемпбел, Макконелл, Стенли Л.Брю; [пер.с англ.]. – М.: Республика, 1992. – 399 с.
77. Кіляр О. Р. Економічна сутність операцій з давальницькою сировиною та їх вплив на розвиток економічних відносин в Україні / О. Р. Кіляр // Галицький економічний вісник. – 2007. – № 1 (12). – С. 88–93.
78. Класифікація видів економічної діяльності ДК009:2010 [Електронний ресурс] : Національний класифікатор України/ Держспоживстандарт України від 11.10.2010 № 457. – Режим доступу: http://www.ubc.ua/Links/codes_ua2.html
79. Ключковський О. В. Розвиток підприємництва в сільському господарстві (на матеріалах вінницької області) автореф. дисертації на здоб. наук. ступ. к.е.н./ Ключковський олександр владиславович 2009. – 18 с.
80. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – 5-е вид. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 240 с.
81. Козик В. В. Зовнішньоекономічні операції і контракти: [навч. посіб.] / В. В. Козик, Л. А. Панкова, Я. С. Карп'як, О. Ю. Григор'єв, А. О. Босак. – [2-ге вид.]. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.

82. Козуб В.О. Класифікація видів моніторингу [Електронний ресурс]/В. О. Козуб. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2013/Economics/10_130072.doc.htm
83. Комарницький І.М. Організаційно-економічні механізми розвитку підприємництва/Ігор Михайлович Комарницький. – Ужгород: Патент, 2000. – 224 с.
84. Комарницький І.М. Регіональна політика організаційно-економічної підтримки малих підприємств/Ігор Михайлович Комарницький – Монографія. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, – 2003. – 236 с.
85. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
86. Коропецький І. Українська економічна думка у ХІХ столітті/ І. Коропецький // Дзвін. - 1991. - № 1. - С. 129-134.
87. Красота О.В. Мале підприємництво: економічна сутність та роль у подоланні кризи / О.В. Красота // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. –2010. – № 7. – С. 37-40. (Серія “Економіка»).
88. Кредисов В. А. Організаційно-економічні форми підприємництва та проблеми його розвитку [Електронний ресурс]/ В. А. Кредисов // Менеджмент. – 2008. № 10. – Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2008_10/kredisov.htm.
89. Крупка М. І. Фінансово-економічні аспекти розвитку малого підприємництва в Україні / М. І. Крупка // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 72-81.
90. Кузмішин Петер. Підприємницьке середовище та економічний розвиток (питання теорії і практика)/Петер Кузмішин. – Ужгород, УЖДУ, 2000. – 441 с.
91. Лабурцева О. І. Маркетинг і розвиток підприємництва в легкій промисловості України: [монографія]/О. І. Лабурцева. – К.: Вид-во КНУТД, 2008. – 364 с.

92. Лазур П. Ю. Державне регулювання малого і середнього підприємництва/П. Ю. Лазур. – Львів: «Новий Світ-2000», 2006. – 400 с.85
93. Ланецький Я. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс] /Я. Ланецький. – Режим доступу : <http://blogs.korrespondent.net/blog/politics/3395806/>
94. Лапуста М. Г. Малое предпринимательство/М. Г. Лапуста, Ю. Л. Старостин. – Москва: ИНФРА-М, 1998. – 320 с.
95. Лендел М. А. Процес становлення малого підприємництва в Україні та на Закарпатті/ М. А. Лендел, І. М. Щіпанський, Б. І. Дяченко // Науковий вісник УжНУ. Серія «Економіка». - 2003. - № 14.
96. Лендел М. А. Регіональні засади розвитку підприємництва: аналітичний аспект/М. А. Лендел, Н. Ю. Волощук, М. Й. Черевко//Науковий вісник УжНУ. Спецвип. № 33. Ч. 2. Ужгород, 2011. – С. 147-151. (Серія «Економіка»).
97. Лендел М. А. Теоретичні засади підприємництва: аналітичний аспект / М. А. Лендел, Н. М. Жулканич, Н. Ю. Волощук//Науковий вісник УжНУ. Вип. № 35. Ч. 1. Ужгород, 2012. – С. 13-17. (Серія «Економіка»).
98. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). Наукове видання/І. І. Лукінов. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. – 456 с.
99. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості: [монографія]/ Г. В. Козаченко, А. Е. Воронкова, В. Ю. Медяник, В. В. Назарова. – К. : Лібра, 2003. – 328 с.
100. Малий і середній бізнес втішили законом. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/03/23/273716>
101. Малий та середній бізнес/В. Є. Сахаров, Я. В. Белінська, О. В. Зав'ялова та ін.; під ред. В. Є. Сахарова. - К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2003. – 368 с.

102. Малик І. П. Розвиток малого та середнього бізнесу в Україні /І. П. Малик, Г. А. Мохонько// Екон. вісн. Нац. техн. ун-ту України «КПІ» : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 9. – С. 29-34.
103. Маршалл А. Принципы экономической науки/А. Маршалл; перев. с англ. Т.3. – М.: Изд. группа «Прогресс», 1993. – 352 с.
104. Методичні основи аналітичної оцінки ефективності підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaeconomic.com/ulens-1828-1.html>
105. Митний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
106. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. зі змінами і доповненнями від 23.10.2013 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
107. Мікловда В. П. Соціальні ресурси регіону: активізація трудового потенціалу: монографія/ В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, С. В. Сембер та ін.; заг. ред. – член-коресп. НАН України д.е.н., проф. В. П. Мікловда. – Ужгород: Карпати, 2008. – 248 с.
108. Ніколайчук В. І. Ґрунтознавство. Частина II. Генезис, класифікація та сільськогосподарське використання ґрунтів: Навчальний посібник/ В. І. Ніколайчук, П. П. Білик, О. Г. Матвієць, К. М. Кишко. – Ужгород: УжНУ, 2004. – 284 с.
109. Новичков В. Г. Методы оценки эффективности управления машиностроительным предприятием, использующим давальческое сырье: дис. ... кандидата экон. наук: /В. Г. Новичков. – М., 2000. – 167 с.
110. Операції з давальницькою сировиною на території України: бухгалтерський і податковий облік [Електронний ресурс]: 18.03.2011, № 11. – Режим доступу :<http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/2962>
111. Опис індексів. [Електронний ресурс]/Проект фонду «Ефективне управління». – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/ua/cms/opisanie_indeksov.html

112. Оподаткування операцій з давальницькою сировиною [Електронний ресурс]: 01.12.2012, № 45. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/4454>
113. Опря А. Т. Статистика (з програмованою формою контролю знань). Математична статистика. Теорія статистики. Навчальний посібник/А. Т. Опря. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
114. Організація підприємницької діяльності та бізнесу/ В. К. Збарський, В. П. Горбовий, С. Г. Пастушенко, О. В. Сапелкіна; за ред. В. К. Збарського. – К.: Акад.праці і соц. відносин Федер. профспілок України, 2008. – 656 с.
115. Основи економічної теорії /заг. ред. М. І. Пітюлич. – Ужгород: Карпати, 2005. – 352 с.
116. Партин Г. О. Толінг як форма залучення обігового капіталу / Г. О. Партин, О. А. Горбач // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів, 2011. – Вип. 21.7. – С. 243-248.
117. Передумови та пріоритети реформування державної політики розвитку підприємництва в Україні: аналітична доповідь/ Національний інститут регіональних досліджень. Київ, 2014. – 74 с.
118. Підприємництво в аграрній сфері економіки /М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, Л. В. Романова та ін.; за ред. П. Т. Саблука, М. Й. Маліка. – К.: ІАЕ, 1998. – 514 с.
119. Підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку/ [Долішній М.І., Козоріз М.А., Мікловда В.П., Даниленко Л.С.]. – Ужгород: Карпати, 1997. – 363 с.
120. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112.
121. Поліщук М. П. Основи підприємницької діяльності/М. П. Поліщук, П. П. Михайленко, Житомир: ЖІТІ, 2000. – 172 с.
122. Попівняк О. Підприємництво в умовах формування ринкових відносин/О. Попівняк// Молодь і ринок № 3 (18), 2006. – С. 97-100.

123. Пріоритети посилення конкурентоспроможності західних регіонів України в межах Карпатського євро регіону [Електронний варіант] : Аналітична записка. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1282/>
124. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності: Закон України від 18.09.2008 № 523-VI //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, № 6, ст.21
125. Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
126. Про державну підтримку малого підприємництва: Закон України № 2063-III. від 19.10.2000 р.// Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 51-52. – Ст.447.
127. Про державну статистику [Електронний ресурс] : Закон України від 17.09.1992 № 2614-XII. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>
128. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5.02.2015 р. за № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://interfax.com.ua/news/political/248850.html>
129. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.
130. Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2013 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2013 р. № 64-р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/64-2013-p>
131. Про заходи щодо створення і розвитку малих підприємств: Постанова Ради Міністрів Української РСР від 22.09. 1990. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/278-90-p> 56

132. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 21.12.2000 № 2157-III. - Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 7. - Ст.35.
133. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V// Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 29. – Ст.389.
134. Про підприємства в СРСР: Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 04.06.1990 №1529-I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1529400-90>
135. Про прискорений перегляд регуляторних актів, прийнятих органами та посадовими особами місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : Закон України від 14.12.2010 № 2784-VI. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2784-17>
136. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 3, ст.23.
137. Проблеми державного регулювання діяльності малих підприємств: Наук.-метод. посіб. / Т. В. Березянка, О. В. Ваганова, Р. В. Руднік; за ред. Березянка Т. В. – К.: ІПДО НУХТ, 2012. – 120 с.
138. Програма розвитку малого і середнього підприємництва в Закарпатській області на 2015-2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakarpattyua.net.ua
139. Програма розвитку малого і середнього підприємництва в області на 2013-2014 роки. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/catalog/item/5494.htm?lightWords>
140. Реверчук С. К. Малий бізнес: методологія, теорія і практика/ С. К. Реверчук//Львівський державний ун-т ім. Івана Франка. – К, 1996. – 192 с.
141. Регіональні механізми розвитку і підтримка малого підприємництва/ В.П.Мікловда, В.І.Варцаба, М.М.Пітюлич, О.Я.Сідун: Монографія. - Ужгород: Карпати, 2005. - 152 с.
142. Регіонально-адміністративний менеджмент : Навч. посібник під ред.

- д. філос.н., проф. В. Г. Воронкової. – К.: Видавничий дім «Професіонал», Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
143. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, - Київ, 2013. – 356 с. – Режим доступу: http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2013/04/zvitproinvestpryvab_.pdf
144. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Київ, 2014. – 390 с. – Режим доступу: http://fru.org.ua/images/doc/reyting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_2014_1.pdf
145. Рзаєва Т. Г. Малі підприємства: стан та розвиток нормативно-законодавчої бази/Т. Г. Рзаєва//Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 5, Т. 3. – С. 111-116.
146. Рибак О. В. Розвиток малого підприємництва в регіоні: теоретичні засади, проблеми та перспективи/О. В. Рибак//Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 96-100.
147. Розвиток підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності Закарпатської області. Статистичний збірник. – Ужгород, 2010. – 248 с.
148. Ру Д. Управління/Д. Ру, Д. Суль; [пер.з франц.]. – К.: Основи, 1995. – 292 с.
149. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. / Г. В. Савицька. – К.: Знання, 2004. – 654 с.
150. Самуэльсон П. Экономика/П.Самуэльсон. – М.: МПГ «Алгон», 1992. – 415 с.
151. Сей Ж.Б. Трактат по политической экономии/ Сэй Ж.-Б. Экономические софизмы. Экономические гармонии/Ж.-Б. Сэй; Бастиа Ф.; Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации. - Москва : Дело, 2000. - 230 с. - (Серия «Полит. экономия: ступени познания»)
152. Селезньов В. В. Основи ринкової економіки України: Посібник/ В. В. Селезньов. – К.: А.С.К., 2006. – 688 с.

153. Скіпальський А. Соціальне підприємництво в умовах України: перспективи розвитку/Андрій Скіпальський. – Матеріали міжнародної конференції «Соціальне підприємництво: можливості та перспективи». – Львів. – 2006, – 12 травня. – С. 184.
154. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов/ А. Смит. — М.: Осъ-89, 1997. 255 с.
155. Смовженко Т. С. Інноваційна діяльність малого і середнього бізнесу: основні засади управління: монографія/Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнецова, З. К. Шмігельська; Нац. банк України, Ун-т банк. справи, Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. Дослідж. – К.: УБС НБУ, 2010. – 198 с.
156. Смовженко Т.С. Державна політика сприяння розвиткові підприємництва: Монографія /Т. С. Смовженко// ІРД НАН України. – Львів: Вид-во ЛБІ НБУ, 2001. – 464 с.
157. Стасюк О. М. Теоретичне обґрунтування економічної сутності малого бізнесу та його критеріїв/О. М. Стасюк//Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 5. – С. 11–16. – (Серія «Економічні науки»).
158. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік/Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2014. – 511 с.
159. Статистичний щорічник Закарпаття за 2015 рік/Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2016. – 479 с.
160. Статистичний щорічник України за 1999 рік/Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2000. – 648 с.
161. Статистичний щорічник України за 2000 рік/Державний комітет статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – Київ: «Техніка», 2001. – 598 с.
162. Статистичний щорічник України за 2010 рік/Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – Київ: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.

163. Статистичний щорічник України за 2013 рік/Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – Київ: ТОВ «Август Трейд», 2014. – 534 с.
164. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : [підруч.]/ Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 317 с.
165. Стратегічний моніторинг розвитку регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/content/articles/files/region_monit_2014_1.
166. Стратегія економічного і соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року. – Ужгород, 2006. – 48 с.
167. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/7644>
168. Стрельченко Н. М. Конкурентоспроможність українських виробництв щодо толінга-нерезидента/Н. М. Стрельченко//Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2006. – № 1. – С. 34.
169. Тамбовцев В. А. Организация управления комплексными программами/ В. А. Тамбовцев, А. А. Тихомиров. – М.: МГУ, – 1992. – 176 с.
170. Теньков С. О. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України : від 16 січня 2003 р./Сергій Опанасович Теньков. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 720 с. – (Нормат. док. та комент.).
171. Теоретичні основи інституціональної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stud24.ru/management/teoretichn-osnovi-nstituconalno-ekonomki/467476-1773625-page8.html>
172. Терновський В. О. Обліково-аналітичне забезпечення управління операціями з давальницькою сировиною в аграрному секторі АПК: дис. ...кандидата економ. наук: 08.00.09/ В. О. Терновський. – Київ, 2012. – 206 с.
173. Терновський В. О. Причини використання давальницьких операцій та їх вплив на економічний розвиток країни/ В. О. Терновський//Ефективна економіка, № 10. 2013. – С. 293-299.

174. Ткач А. А. Інституціональна економіка [Електронний ресурс] : Навчальний посібник/А. А. Ткач. – Режим доступу :<http://uchebniks.net/book/303-institucionalna-ekonomika-navchalnij-posibnik-tkach-aa/34-64-gibridni-formi-institucijni-x-ugod.html>
175. Ткачук А. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід/ А.Ткачук, Р. Агранофф, Т. Браун – К.: Заповіт, 1997. – 321 с.
176. Троян В. М. Спільне підприємництво/В. М. Троян. – Тернопіль: Тарнекс, 1995. – 268 с.
177. Туган-Барановський М. І. Політична економія. Курс популярний/ М. І. Туган-Барановський. – К.: Наукова думка, 1994. – 261 с.
178. Україна в рейтингу за індексом залучення країн світу до міжнародної торгівлі, 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/ukrayina-v-reytyngu-za-indeksom-zaluchennya-krajn-svitu-do-mizhnarodnoyi-torgivli-2016>
179. Україна в світових рейтингах. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/publications/119680-ukrajina-v-svitovih-rejtingah.html>
180. Фінансовий стан підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності Закарпатської області: Статистичний збірник/Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2014. – 171 с.
181. Хайек Ф. А. Дорога к рабству/Ф. А. Хайек//Вопроси философии. – 1991. – № 10. – С.105-121.
182. Хмелевський І. Новий Закон про держпідтримку малого та середнього підприємництва/І. Хмелевський// Податки та бухгалтерський облік. – 2012. – № 36-37.
183. Худо В. В. Організаційно-економічний механізм розвитку підприємництва в сфері науки і наукового обслуговування. Авт. реф. канд. дис./В. В. Худо. Львів, 1995. – С. 28-29.
184. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV/Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356
185. Шадура-Никипорець Н.Т. Сутнісні ознаки регіонального економічного простору // О.В. Мініна, Н.Т. Шадура-

- Никипорець/Вісник Хмельницького національного університету: науковий журнал. – Хмельницький: ВХНУ, 2014. – №3. – Економічні науки. Т.2. – С.173-177.
186. Шафорост Я. П. Стан цукробурякового виробництва в Україні та перспективи його розвитку на засадах толінгу/ Я. П. Шафорост//Сталий розвиток економіки України. 1'2011(4). – С. 42-47.
187. Швець В. Я. Малий бізнес: інвестиційні важелі розвитку, проблеми та перспективи/В. Я. Швець//Вісник економічної науки України. – 2003. – № 1. – С. 105-112.
188. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності [підруч.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 310 с.
189. Шурус А. А. Социальный аудит /А. А. Шурус, Ю. Н. Попов. – М.: АТиСО, 2008. – 620 с.
190. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
191. Commission recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and mediumsized enterprises [Електронний ресурс]. – Режимдоступу:http://europa.eu/legislation_summaries/enterprise/business_environment/n_26026_en.htm.
192. Makovska D. Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Danuta Makovska http://www.granty.wup.torun.pl/pliki/prezentacje_gdansk/04_PODR.pdf 176
193. Pomoc dla małych gospodarstw rolnych w Polsce. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leasing24.pl/_items/leasing24.pl/pdf/informacja_male_gospodarstwa_23_08_2013.pdf 144
194. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2014-2020 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innowacyjnaradomka.pl/program-rozwoju-obszarow-wiejskich-2014-2020/>

195. Rosznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarow Wiejskich. 2013, Polska - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.gov.pl>.
196. The Global Enabling Trade Report 2012. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf.
197. The politics of inclusive development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/general/searchresults ua/>
198. Uwarunkowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw na obszarach wiejskich Marcin Gospodarowicz, Danuta Kołodziejczyk, Adam Wasilewski 2008. Warszawa. 83 St.
199. Warzybok T. Polskie innowacje w budowie małych biogazowi rolniczych /Tomasz Warzybok. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oze.pl/biogaz/polskie-innowacje-w-budowie-malych-biogazowi-rolniczych,272.html>
200. Źródła wspierania rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wodr.konskowola.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=168&Itemid=158

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка основних показників діяльності підприємств по Україні^{1,2}

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість підприємств усього, од.	378810	375695	364935	393327	341001	343440
у % до попереднього року	х	99,2	97,1	107,8	86,7	100,7
на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	83	82	80	86	79	80
Кількість зайнятих працівників						
Усього, тис. осіб	7958,2	7793,1	7679,7	7406,5	6298,5	5889,7
у % до попереднього року	95,3	97,9	98,5	96,4	85,0	93,5
Кількість найманих працівників						
Усього, тис. осіб	7836,4	7712,4	7577,6	7285,6	6193,0	5778,1
у % до попереднього року	95,2	98,4	98,3	96,1	85,0	93,3
у розрахунку на одне підприємство, осіб	21	21	21	19	18	17
Витрати на персонал						
Усього, млн.грн	263803,2	315382,3	374105,6	378223,2	354424,9	392558,1
у % до попереднього року	х	119,6	118,6	101,1	93,7	110,8
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)						
Усього, млн.грн	3366228,2	3991239,4	4203169,6	4050215,0	4170659,9	5159067,1
у % до попереднього року	122,6	118,6	105,3	96,4	103,0	123,7
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування						
Усього, млн.грн	54405,7	118605,6	75670,2	11335,7	-564376,8	-348471,7
у % до попереднього року	х	218,0	63,8	15,0	х	х
Прибуток до оподаткування						
Усього, млн.грн	189640,8	255545,9	248035,9	209864,5	233624,7	387652,3
у % до попереднього року	138,6	134,8	97,1	84,6	111,3	165,9
Збиток до оподаткування						
Усього, млн.грн	135235,1	136940,3	172365,7	198528,8	798001,5	736124,0
у % до попереднього року	92,9	101,3	125,9	115,2	402,0	92,2
Питома вага підприємств, що одержали збиток, у % до загальної кількості	41,0	34,9	35,5	34,1	33,7	26,3

¹ Дані наведено без банків, бюджетних установ та з урахуванням основного виду діяльності.

² Джерело: [48, с. 9-10].

Додаток Б

Основні показники діяльності підприємств по областях Західного регіону за 2015 рік^{1,2}

	Закарпатська	Волинська	Івано-Франківська	Львівська	Рівненська	Тернопільська	Чернівецька
Кількість підприємств, од	6111	5600	7942	18628	5253	5096	4054
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн.грн	40299,3	83724,7	65860,8	183102,3	42671,4	75099,3	18095,3
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	79,5	99,3	85,5	331,6	86,8	84,8	48,8
Кількість найманих працівників, тис. осіб	76,1	97,1	82,3	324,9	84,9	82,6	47,2
Кількість найманих працівників на одному підприємстві, осіб	12	17	10	17	16	16	12
Витрати на персонал, млн.грн	3082,0	3793,1	2989,1	14183,2	3143,2	31432,2	1553,4
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування млн.грн	-1591,5	-3180,1	-7186,2	-7630,2	-5308,1	-5308,1	417,8

¹ Дані наведено без банків, бюджетних установ та з урахуванням основного виду діяльності.

² Джерело: [48, с. 12].

Додаток В

Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання Закарпатської області^{1,2}

Показники	2010	2012	2013	2014	2015
Кількість підприємств					
Усього, од	5793	5627	6024	6071	6111
<i>великі підприємства</i>	6	7	6	6	3
у % до загальної кількості великих підприємств по Україні	1,0	1,0	0,9	1,2	0,7
у % до загальної кількості підприємств по регіону	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
на 10 тис. осіб наявного населення, од	0	0	0	0	0
<i>середні підприємства</i>	334	298	277	266	255
у % до загальної кількості середніх підприємств по Україні	1,6	1,5	1,5	1,7	1,7
у % до загальної кількості підприємств по регіону	5,8	5,3	4,6	4,4	4,2
на 10 тис. осіб наявного населення, од	3	2	2	2	2
<i>мали підприємства</i>	5453	5322	5741	5799	5853
у % до загальної кількості малих підприємств по Україні	1,5	1,5	1,5	1,8	1,8
у % до загальної кількості підприємств по регіону	94,1	94,6	95,3	95,5	95,8
на 10 тис. осіб наявного населення, од	44	43	46	46	47
<i>у т.ч. мікропідприємства</i>	4564	4497	4969	5122	5180
у % до загальної кількості мікропідприємств по Україні	1,5	1,6	1,6	1,8	1,8
у % до загальної кількості підприємств по регіону	78,8	79,9	82,5	84,4	84,8
на 10 тис. осіб наявного населення, од	37	36	40	41	41
Кількість зайнятих працівників					
Усього, тис. осіб	102,6	91,5	86,9	82,4	79,5
<i>великі підприємства</i>	9,4	10,7	7,8	7,3	5,6
у % до загальної кількості зайнятих працівників на великих підприємствах по Україні	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3
у % до загальної кількості зайнятих працівників по регіону	9,2	11,7	9,0	8,8	7,0
<i>середні підприємства</i>	54,8	49,4	49,0	47,8	47,5
у % до загальної кількості зайнятих працівників на середніх підприємствах по Україні	1,6	1,6	1,6	1,8	1,8
у % до загальної кількості зайнятих працівників по регіону	53,4	54,0	56,4	58,1	59,8
<i>мали підприємства</i>	38,4	31,4	30,1	27,3	26,4
у % до загальної кількості зайнятих працівників на малих підприємствах по Україні	1,8	1,5	1,5	1,6	1,7

у % до загальної кількості зайнятих працівників по регіону	37,4	34,3	34,6	33,1	33,2
у т.ч. <i>мікропідприємства</i>	14,2	12,3	12,1	12,6	12,0
у % до загальної кількості зайнятих працівників на мікропідприємствах по Україні	1,7	1,6	1,5	1,7	1,7
у % до загальної кількості зайнятих працівників по регіону	13,9	13,4	13,9	15,3	15,1
Кількість найманих працівників					
Усього, тис. осіб	99,9	88,8	83,8	79,4	76,1
<i>великі підприємства</i>	9,4	10,7	7,8	7,3	5,6
у % до загальної кількості найманих працівників на великих підприємствах по Україні	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3
у % до загальної кількості найманих працівників по регіону	9,4	12,1	9,3	9,1	7,3
<i>середні підприємства</i>	54,7	49,4	48,9	47,7	47,5
у % до загальної кількості найманих працівників на середніх підприємствах по Україні	1,6	1,6	1,6	1,8	1,8
у % до загальної кількості найманих працівників по регіону	54,8	55,6	58,4	60,2	62,4
<i>малі підприємства</i>	35,8	28,7	27,1	24,4	23,2
у % до загальної кількості найманих працівників на малих підприємствах по Україні	1,8	1,5	1,4	1,5	1,6
у % до загальної кількості найманих працівників по регіону	35,8	32,3	32,3	30,7	30,7
у т.ч. <i>мікропідприємства</i>	12,4	10,7	10,3	9,8	8,8
у % до загальної кількості найманих працівників на мікропідприємствах по Україні	1,6	1,5	1,4	1,6	1,5
у % до загальної кількості найманих працівників по регіону	12,4	12,1	12,3	12,4	11,6
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)					
Усього, тис.грн	20237,4	27533,7	30026,3	34890,9	40299,3
<i>великі підприємства</i>	5387,9	7682,6	5734,1	5636,0	3395,9
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) великих підприємств по Україні	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону	26,6	27,9	19,1	16,2	8,4
<i>середні підприємства</i>	10385,6	14383,3	18941,2	22339,0	28999,7
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) середніх підприємств по Україні	0,7	0,8	1,1	1,3	1,3
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону	51,3	52,2	63,1	64,0	72,0
<i>малі підприємства</i>	4463,9	5467,8	5351,0	6915,9	7939,5
у % до загального обсягу реалізованої	0,8	0,8	0,8	1,0	0,9

продукції (товарів, послуг) малих підприємств по Україні					
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону	22,1	19,9	17,8	19,8	20,4
у тому числі <i>мікропідприємства</i>	1463,1	1802,4	1792,1	2592,7	2426,5
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) мікропідприємств по Україні	0,8	0,8	0,8	1,1	0,8
у % до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по регіону	7,2	6,5	6,0	7,4	6,2

¹ Дані наведено без банків, бюджетних установ та з урахуванням основного виду діяльності.

² Джерело: [48, с. 9-10].

Додаток Д
Кількість малих підприємств Закарпатської області за видами економічної діяльності¹

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Усього, од.	Малі підприємства		Довідково підприємства:				
			од.	% до підсумку ²	великі		середні		
					од.	% до підсумку ²	од.	% до підсумку ²	
Усього,									
2012		5627	5322	94,6	7	0,1	298	5,3	
2013		6024	5741	95,3	6	0,1	277	4,6	
2014		6071	5799	95,5	6	0,1	266	4,4	
2015		6111	5853	95,8	3	0,0	255	4,2	
Сільське, лісове та рибне господарство,									
2012		1116	1090	97,7	-	-	26	2,3	
2013	A	1203	1178	97,9	-	-	25	2,1	
2014		1173	1150	98,0	-	-	23	2,0	
2015		1120	1096	97,9	-	-	23	2,1	
Промисловість,									
2012		834	673	80,7	5	0,6	156	18,7	
2013	B+C+	936	783	83,7	4	0,4	149	15,9	
2014	D+E	902	759	84,2	4	0,4	139	15,4	
2015		926	786	84,9	3	0,3	137	14,8	
Будівництво,									
2012		440	429	97,5	-	-	11	2,5	
2013	F	445	436	98,0	-	-	9	2,0	
2014		448	439	98,0	-	-	9	2,0	
2015		461	457	99,1	-	-	4	0,9	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів,									
2012	G	1303	1261	96,8	2	0,1	40	3,1	
2013		1377	1340	97,3	2	0,2	35	2,5	
2014		1390	1353	97,4	2	0,1	35	2,5	
2015		1413	1376	97,4	-	-	37	2,6	
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність,									
2012	H	269	247	91,8	-	-	22	8,2	
2013		288	267	92,7	-	-	21	7,3	
2014		301	279	92,7	-	-	22	7,3	
2015		309	289	93,5	-	-	20	6,5	
Тимчасове розміщення й організація харчування									
2012	I	259	250	96,5	-	-	9	3,5	
2013		246	242	98,4	-	-	4	1,6	
2014		247	240	97,2	-	-	7	2,8	
2015		244	239	98,0	-	-	5	2,0	
Інформація та телекомунікації,									
2012	J	171	170	99,4	-	-	1	0,6	
2013		184	183	99,5	-	-	1	0,5	
2014		190	189	99,5	-	-	1	0,5	
2015		198	197	99,5	-	-	1	0,5	
Фінансова та страхова діяльність,									
2012	K	33	31	93,9	-	-	2	6,1	
2013		32	31	96,9	-	-	1	3,1	
2014		30	28	93,3	-	-	2	6,7	
2015		32	31	96,9	-	-	1	3,1	
Операції з нерухомим майном,									
2012	L	517	514	99,4	-	-	3	0,6	
2013		568	567	99,8	-	-	1	0,2	
2014		621	618	99,5	-	-	3	0,5	
2015		622	620	99,7	-	-	2	0,3	
Професійна, наукова та технічна діяльність,									
2012	M	326	323	99,1	-	-	3	0,9	
2013		355	352	99,2	-	-	3	0,8	
2015		367	365	99,5	-	-	2	0,5	

	2014 2015		376	374	99,5	-	-	2	0,5
Діяльність у сфері адміні- стративного та допоміж- ного обслуговування,	2012 2013 2014 2015	N	213 222 230 225	204 210 223 219	95,8 94,6 97,0 97,3	- - - -	- - - -	9 12 7 6	4,2 5,4 3,0 2,7
Освіта,	2012 2013 2014 2015	P	14 16 16 18	13 14 14 16	92,9 87,5 87,5 88,9	- - - -	- - - -	4 2 2 2	7,1 12,5 12,5 11,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги,	2012 2013 2014 2015	Q	67 77 78 80	55 65 65 68	82,1 84,4 83,3 85,0	- - - -	- - - -	12 12 13 12	17,9 15,6 16,7 15,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок,	2012 2013 2014 2015	R	22 26 26 33	20 25 25 31	90,9 96,2 96,1 93,9	- - - -	- - - -	2 1 1 2	9,1 3,8 3,9 6,1
Надання інших видів послуг,	2012 2013 2014 2015	S	43 49 52 54	42 48 52 54	97,7 98,0 100 100	- - - -	- - - -	1 1 - -	2,3 2,0 - -

¹ Сформовано на основі джерела: [46, с. 34-35; 159, с. 243-245; 48].

² Відсотків до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності.

Додаток Е

Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах Закарпатської області за видами економічної діяльності¹

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Усього, осіб	Малі підприємства		Довідково підприємства:			
			осіб	% до підсумку ²	великі		середні	
					осіб	% до підсумку ²	осіб	% до підсумку ²
Усього,	2012	91522	31427	34,3	10707	11,7	49388	54,0
	2013	86878	30101	34,6	7782	9,0	48995	56,4
	2014	82389	27297	33,1	7269	8,8	47823	58,1
	2015	79057	26630	33,7	5593	7,1	46834	59,2
Сільське, лісове та рибне господарство,	2012	6322	2359	37,3	-	-	3963	62,7
	2013	7094	2968	41,8	-	-	4126	58,2
	2014	6541	2665	40,7	-	-	3876	59,3
	2015	6462	2589	40,1	-	-	3873	59,9
Промисловість,	2012	47272	6633	14,0	...	...	...	...
	2013	44618	6380	14,3	...	...	...	...
	2014	42596	5360	12,6	...	...	...	...
	2015	42451	5518	13,0	5593	13,2	31340	73,8
Будівництво,	2012	3908	2954	75,6	-	-	954	24,4
	2013	3281	2563	78,1	-	-	718	21,9
	2014	2973	2281	76,7	-	-	692	23,3
	2015	2561	2272	88,7	-	-	289	11,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів,	2012	13343	7312	54,8	...	...	...	...
	2013	12717	6864	54,0	...	...	...	...
	2014	12002	6094	50,8	...	...	...	...
	2015	10284	5482	53,3	-	-	4802	46,7
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність,	2012	5916	2203	37,2	-	-	3713	62,8
	2013	4371	2115	39,4	-	-	3256	60,6
	2014	5389	2196	40,8	-	-	3193	59,2
	2015	4941	2173	44,0	-	-	2768	56,0
Тимчасове розміщення й організація харчування	2012	2605	1778	68,3	-	-	827	31,7
	2013	1772	1481	83,6	-	-	291	16,4
	2014	1938	1492	77,0	-	-	446	23,0
	2015	1643	1306	79,5	-	-	337	20,5
Інформація та телекомунікації,	2012	954	...	...	-	-	...	...
	2013	1030	...	...	-	-	...	...
	2014	910	...	...	-	-	...	...
	2015	912	...	...	-	-	...	...
Фінансова та страхова діяльність,	2012	429	...	...	-	-	...	...
	2013	414	...	...	-	-	...	...
	2014	319	...	...	-	-	...	...
	2015	305	...	...	-	-	...	...
Операції з нерухомим майном,	2012	2534	2356	93,0	-	-	178	7,0
	2013	2346	...	...	-	-	...	...
	2014	2431	2247	92,4	-	-	184	7,6
	2015	2433	...	...	-	-	...	...
Професійна, наукова та технічна діяльність,	2012	1769	1543	87,2	-	-	226	12,8
	2013	1609	1404	87,3	-	-	205	12,7
		1453	...	...	-	-	...	...

2014		1303	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
2015								
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування,	2012	2786	2003	71,9	-	-	783	28,1
	2013	2924	1573	53,8	-	-	1351	46,2
	2014	2276	1500	65,9	-	-	776	34,1
	2015	1956	1331	68,0	-	-	625	32,0
Освіта,	2012	213	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2013	273	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2014	302	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
	2015	342	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги,	2012	2925	689	23,6	-	-	2236	76,4
	2013	2921	684	23,4	-	-	2237	76,6
	2014	2741	510	18,6	-	-	2231	81,4
	2015	2845	740	26,0	-	-	2105	74,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок,	2012	242	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2013	192	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2014	170	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
	2015	328	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
Надання інших видів послуг,	2012	304	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2013	316	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2014	348	348	100	-	-	-	-
	2015	291	291	100	-	-	-	-

¹Сформовано на основі джерела: [41, с. 36-37; 159, с. 246-248].

²Відсотків до загальної кількості зайнятих працівників відповідного виду діяльності.

³Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Додаток Ж
Кількість найманих працівників на малих підприємствах Закарпатської області за видами економічної діяльності¹

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Усього, осіб	Малі підприємства		Довідково підприємства:			
					великі		середні	
			осіб	% до підсумку ²	осіб	% до підсумку ²	осіб	% до підсумку ²
Усього,	2012	88771	28727	32,3	10707	12,1	49337	55,6
	2013	83715	27084	32,3	7782	9,3	48949	58,4
	2014	79432	24373	30,7	7269	9,1	47790	60,2
	2015	75579	23188	30,7	5593	7,4	46798	61,9
Сільське, лісове та рибне господарство,	2012	6095	2137	35,1	-	-	3958	64,9
	2013	6036	1914	31,7	-	-	4122	68,3
	2014	5496	1622	29,5	-	-	3874	70,5
	2015	5365	1492	27,8	-	-	3873	72,2
Промисловість,	2012	46943	6327	13,5	...	...	...	...
	2013	44252	6038	13,6	...	...	...	...
	2014	42285	5061	12,0	...	...	...	...
	2015	42054	5133	12,2	5593	13,3	31328	74,5
Будівництво,	2012	3663	2710	74,0	-	-	953	26,0
	2013	3102	2386	76,9	-	-	716	23,1
	2014	2730	2038	74,7	-	-	692	25,3
	2015	2284	1995	87,3	-	-	289	12,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів,	2012	12405	5399	51,5	...	...	...	...
	2013	12142	6294	51,8	...	...	...	...
	2014	11483	5582	48,6	...	...	...	...
	2015	9598	4809	50,1	-	-	4789	50,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність,	2012	5676	1963	34,6	-	-	3713	65,4
	2013	5299	2045	38,6	-	-	3254	61,4
	2014	5279	2088	39,6	-	-	3191	60,4
	2015	4837	2070	42,8	-	-	2767	57,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	2012	2489	1662	66,8	-	-	827	33,2
	2013	1666	1375	82,5	-	-	291	17,5
	2014	1834	1388	75,7	-	-	446	24,3
	2015	1538	1201	78,1	-	-	337	21,9
Інформація та телекомунікації,	2012	890	...	...	-	-	...	...
	2013	953	...	...	-	-	...	...
	2014	834	...	...	-	-	...	...
	2015	815	...	...	-	-	...	...
Фінансова та страхова діяльність,	2012	415	...	...	-	-	...	...
	2013	397	...	...	-	-	...	...
	2014	300	...	...	-	-	...	...
	2015	291	...	...	-	-	...	...
Операції з нерухомим майном,	2012	2288	2116	92,5	-	-	172	7,5
	2013	2000	...	...	-	-	...	...
	2014	2197	2015	91,7	-	-	182	8,3
	2015	2111	...	...	-	-	...	...
Професійна, наукова та технічна діяльність,	2012	1674	1448	86,5	-	-	226	13,5
	2013	1478	1273	86,1	-	-	205	13,9
		1296	...	...	-	-	...	...

2014		1094	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
2015								
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування,								
2012	N	2672	1889	70,7	-	-	783	29,3
2013		2830	1483	52,4	-	-	1347	47,6
2014		2192	1420	64,8	-	-	772	35,2
2015		1851	1230	66,5	-	-	621	33,5
Освіта,								
2012	P	205	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
2013		271	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
2014		294	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
2015		333	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги,								
2012	Q	2832	597	21,1	-	-	2235	78,9
2013		2902	666	22,9	-	-	2236	77,1
2014		2725	496	18,2	-	-	2229	81,8
2015		2821	718	25,5	-	-	2103	74,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок,								
2012	R	237	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
2013		183	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
2014		164	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
2015		315	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
Надання інших видів послуг,								
2012	S	287	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
2013		304	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
2014		323	323	100	-	-	-	-
2015		272	272	100	-	-	-	-

¹Сформовано на основі джерела: [41, с. 38-39; 159, с. 249-251].

²Відсотків до загальної кількості найманих працівників відповідного виду діяльності.

³Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Додаток 3

**Обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами
Закарпатської області за видами економічної діяльності¹**

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Усього, млн грн.	Малі підприємства		Довідково підприємства:			
					великі		середні	
			млн грн	% до підсумку ²	млн грн	% до підсумку ²	млн грн	% до підсумку ²
Усього,	2012	27533,7	5467,8	19,9	7682,6	27,9	14383,3	52,2
	2013	30026,3	5351,0	17,8	5734,1	19,1	18941,2	63,1
	2014	34890,8	6915,9	19,8	5635,9	16,2	22338,9	64,0
	2015	38892,7	7939,5	20,4	3395,9	8,7	27557,2	70,9
Сільське, лісове та рибне господарство,	2012	633,0	251,5	39,7	-	-	381,5	60,3
	2013	680,1	255,9	37,6	-	-	424,2	62,4
	2014	841,9	320,2	38,0	-	-	521,6	62,0
	2015	1397,8	488,8	35,0	-	-	908,9	65,0
Промисловість,	2012	9656,4	710,8	7,4	...	...	...	...
	2013	10038,5	744,8	7,4	...	...	...	...
	2014	11326,9	939,6	8,3	...	...	...	...
	2015	14025,8	1265,4	9,0	3395,9	24,2	9364,4	66,8
Будівництво,	2012	1076,1	346,7	32,2	-	-	729,4	67,8
	2013	906,2	368,0	40,6	-	-	538,3	59,4
	2014	480,8	403,8	84,0	-	-	76,9	16,0
	2015	727,9	679,2	93,3	-	-	48,6	6,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів,	2012	13747,3	3082,8	22,4	...	...	...	...
	2013	16354,1	2842,4	17,4	...	...	...	...
	2014	19533,2	3902,0	20,0	...	...	...	...
	2015	18671,3	3582,6	19,2	-	-	15088,6	80,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність,	2012	990,9	377,7	38,1	-	-	613,2	61,9
	2013	912,7	374,5	41,0	-	-	538,3	59,0
	2014	1463,2	497,7	34,0	-	-	965,4	66,0
	2015	2506,9	775,5	30,9	-	-	1731,4	69,1
Тимчасове розміщення й організація харчування	2012	488,6	96,7	19,8	-	-	391,9	80,2
	2013	128,1	106,7	83,2	-	-	21,5	16,8
	2014	166,4	120,7	72,6	-	-	45,6	27,4
	2015	200,6	146,0	72,8	-	-	54,6	27,2
Інформація та телекомунікації,	2012	69,3	7,8	11,2	-	-	61,5	88,8
	2013	72,4	12	16,5	-	-	60,4	83,5
	2014	73,8	...	...	-	-	...	...
	2015	113,6	...	...	-	-	...	...
Фінансова та страхова діяльність,	2012	29,6	11,2	37,8	-	-	18,4	62,2
	2013	48,1	9,6	19,9	-	-	38,5	80,0
	2014	45,0	...	...	-	-	...	...
	2015	59,0	...	...	-	-	...	...
Операції з нерухомим майном,	2012	293,6	263,7	89,8	-	-	29,9	10,2
	2013	308,8	...	...	-	-	...	...
	2014	350,2	342,7	97,8	-	-	75,4	2,2
	2015	530,3	...	...	-	-	...	...
Професійна, наукова та технічна діяльність,	2012	104,5	90,7	86,8	-	-	...	...
	2013	99,3	86,2	86,8	-	-	...	...
		97,6	...	...	-	-	...	...

2014		114,3	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
2015								
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування,	2012	141,4	106,7	75,5	-	-	34,6	24,5
	2013	144,4	88,7	61,4	-	-	55,7	38,6
	2014	159,1	119,6	75,2	-	-	39,4	24,8
	2015	169,7	120,4	71,0	-	-	49,2	29,0
Освіта,	2012	12,3	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2013	14,8	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2014	16,6	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
	2015	18,8	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги,	2012	265,9	27,6	10,4	-	-	238,4	89,6
	2013	297,4	42,1	14,1	-	-	255,3	85,9
	2014	307,0	36,4	11,9	-	-	270,6	88,1
	2015	298,2	57,3	19,2	-	-	240,8	80,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок,	2012	10,2	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2013	7,4	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2014	6,7	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
	2015	31,5	... ²	... ²	-	-	... ²	... ²
Надання інших видів послуг,	2012	14,6	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2013	13,9	... ³	... ³	-	-	... ³	... ³
	2014	21,8	21,8	100	-	-	-	-
	2015	26,4	26,4	100	-	-	-	-

¹ Сформовано на основі джерела: [41, с. 40-43; 159 с. 252-255].

² Відсотків до загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) відповідного виду діяльності.

³ Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Додаток И

Можливості та загрози розвитку підприємств малого бізнесу на Закарпатті*

Можливості (конкурентні переваги)	Місце у рейти- нгу	Загрози (деструктивні фактори)	Місце у рейти- нгу
1. Інституційні умови			
- охорона права власності	1	ефективність корпоративного керівництва	23
- прозорість політики державних органів	1	марнотратство у бюджетних витратах	17
- рівень стандартів аудиту та звітності	1	хабарі та неформальні платежі	15
- незалежність судової системи	1		
- тягар адміністративного регулювання	2		
- ефективність судової системи	3		
- надійність захисту інвестора	12		
2. Інфраструктура			
- якість залізничної інфраструктури	11	кількість телефонних ліній	27
- якість доріг	13	якість електропостачання	19
- кількість абонентів мобільного зв'язку	14		
3. Вища освіта та професійна підготовка			
- підвищення кваліфікації персоналу	7	- охоплення вищою освітою, %	27
- охоплення середньою освітою, %	9	- доступність дослідницьких та освітніх послуг	24
		- якість шкіл менеджменту	20
		- якість системи освіти	19
4. Ефективність та розмір ринку товарів			
- зовнішньоекономічний оборот	5	- переважання торговельних бар'єрів	27
- ступінь орієнтованості на клієнта	6	- вибагливість покупця	25
- індекс розміру зовнішнього ринку	12	- витрати на проведення аграрної політики	22

-	індекс розміру внутрішнього ринку	16	- ступінь монополізації ринку	21
5. Ефективність ринку праці				
	Практика наймання і звільнення	8	Ставка на професійне управління	25
	Продуктивність праці	9	Здатність утримувати таланти	20
	Гнучкість при встановленні зарплати	13		
6. Рівень фінансового ринку				
	Легкість отримання позичок	5	Доступність фінансових послуг	22
	Регулювання фондового ринку	8	Отримання фінансування на внутрішньому фондовому ринку	20
	Надійність банків	13		
7. Технологічна готовність				
	Прямі іноземні інвестиції і передача технологій	1	Інтернет- користувачі (на 100 осіб)	26
	Доступність новітніх технологій	6		
8. Рівень розвитку бізнесу				
	Рівень розвитку виробничих процесів	4	Природа конкурентної переваги	27
	Рівень розвитку бізнес-кластерів	14	Кількість місцевих постачальників	26
			Ширина ланцюжка доданої вартості	25
			Рівень маркетингу	25
			Якість місцевих постачальників	21
9. Інновації				
	Держзакупівлі високотехнологічної продукції	6	Витрати на НДДКР	27
	Патенти на винаходи	6	Співпраця університетів і бізнесу	26
	Охорона інтелектуальної власності	10	Якість науково-дослідних закладів	22
			Наявність наукових та інженерних кадрів	20

*Сформовано автором на основі досліджень.

Додаток К

Фінансові результати до оподаткування підприємств Закарпатської області за період 2010-2015 рр.*

(тис.грн)

	Фінансовий результат (сальдо), тис.грн	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		відсотків до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн	відсотків до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис.грн
Усього					
2010	-90406,9	64,9	573049,8	35,1	663456,7
2011	370641,7	72,2	893009,2	27,8	522367,5
2012	181488,8	72,5	751302,0	27,5	569813,2
2013	116998,5	73,2	989609,5	26,8	872611,0
2014	-2100594,7	73,8	1292409,2	26,2	3393003,9
2015	-1591478,0	79,2	2002944,0	20,8	3594422,0

*Джерело: [48, с. 84].

Додаток Л

Фінансові результати до оподаткування підприємств за їх розмірами та видами економічної діяльності у 2015 р.*

(тис.грн)

	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		відсотків до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	відсотків до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього	-1591478,0	79,2	2002944,0	20,8	3594422,0
по великих підприємствах	-22652,0	66,7	127807,0	33,3	150459,0
по середніх підприємствах	-1071486,5	76,3	1214236,2	23,7	2285722,7
по малих підприємствах	-497339,5	79,4	660900,8	20,6	1158240,3
у т.ч. по мікропідприємствах	-53831,4	79,5	280933,9	20,5	334765,3
Сільське, лісове та рибне господарство	236928,1	92,9	261914,7	7,1	24986,6
по великих підприємствах	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	167922,7	95,8	169027,7	4,2	1105,0
по малих підприємствах	69005,4	92,8	92887,0	7,2	23881,6
у т.ч. по мікропідприємствах	16955,3	93,3	23393,4	6,7	6438,1
Промисловість	-1192487,1	73,9	835122,1	26,1	2027609,2
по великих підприємствах	-22652,0	66,7	127807,0	33,3	150459,0
по середніх підприємствах	-1026324,1	71,9	604771,1	28,1	1631095,2

по малих підприємствах	-143511,0	74,2	102544,0	25,8	246055,0
у т.ч. по мікропідприємствах	-88375,8	74,1	26139,7	25,9	114515,5
Будівництво	13388,3	75,4	64299,2	24,6	50910,9
по великих підприємствах	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	8333,0	75,0	8363,0	25,0	30,0
по малих підприємствах	5055,3	75,4	55936,2	24,6	50880,9
у т.ч. по мікропідприємствах	-26820,9	74,1	21795,4	25,9	48616,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	190220,8	80,6	557269,0	19,4	367048,2
по великих підприємствах	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	...	...	...	...	...
у т.ч. по мікропідприємствах	32199,2	80,4	96288,3	19,6	64089,1
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	-398734,6	77,1	106014,8	22,9	504749,4
по великих підприємствах	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	-288952,3	70,0	43806,6	30,0	332758,9
по малих підприємствах	-109782,3	77,6	62208,2	22,4	171990,5
у т.ч. по мікропідприємствах	635,5	78,9	21520,0	21,1	20884,5
Тимчасове розміщення й організація харчування	-22909,4	79,4	9040,9	20,6	31950,3
по великих підприємствах	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	-4871,1	60,0	1133,3	40,0	6004,4
по малих підприємствах	-18038,3	79,8	7907,6	20,2	25945,9
у т.ч. по мікропідприємствах	-2931,9	82,2	2115,8	17,8	5047,7
Інформація та телекомунікації	7080,6	83,0	8986,0	17,0	1905,4
по великих підприємствах	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	...	...	...	-	-
по малих підприємствах	...	...	...	-	-
у т.ч. по мікропідприємствах	3675,9	83,1	5158,8	16,9	1482,9
			Підприємства, які одержали прибуток	Підприємства, які одержали збиток	
	Фінансо- вий результат (сальдо)	відсотків до загальної кількості підпри- ємств	фінансо- вий результат	відсотків до загальної кількості підпри- ємств	фінансо- вий результат
Фінансова та страхова діяльність	19049,4	67,7	20248,4	32,3	1199,0
по великих підприємствах	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	...	...	...	-	-
по малих підприємствах	...	...	...	...	...
у т.ч. по мікропідприємствах	-517,1	68,2	467,9	31,8	985,0
Операції з нерухомим майном	-394760,1	68,5	77431,0	31,5	472191,1
по великих підприємствах	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	-49280,3	33,3	248,7	66,7	49529,0
по малих підприємствах	-345479,8	68,7	77182,3	31,3	422662,1
у т.ч. по мікропідприємствах					

	3590,4	68,2	63041,4	31,8	59451,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	6349,7	75,2	11913,2	24,8	5563,5
по великих підприємствах	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	... ¹	... ¹	... ¹	–	–
по малих підприємствах	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
у т.ч. по мікропідприємствах	4087,5	75,0	9192,8	25,0	5105,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	18243,0	73,7	22987,1	26,3	4744,1
по великих підприємствах	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	2221,5	85,7	2345,5	14,3	124,0
по малих підприємствах	16021,5	73,3	20641,6	26,7	4620,1
у т.ч. по мікропідприємствах	5777,5	71,9	9553,7	28,1	3776,2
Освіта	2079,1	94,7	2363,5	5,3	284,4
по великих підприємствах	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	... ¹	... ¹	... ¹	–	–
по малих підприємствах	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
у т.ч. по мікропідприємствах	325,3	92,3	609,7	7,7	284,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	–77980,3	71,4	22704,0	28,6	100684,3
по великих підприємствах	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	–32987,7	91,7	8798,3	8,3	41786,0
по малих підприємствах	–44992,6	68,1	13905,7	31,9	58898,3
у т.ч. по мікропідприємствах	–2779,4	65,3	714,3	34,7	3493,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1379,5	68,6	1841,3	31,4	461,8
по великих підприємствах	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	... ¹	... ¹	... ¹	–	–
по малих підприємствах	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
у т.ч. по мікропідприємствах	148,3	64,5	610,1	35,5	461,8
Надання інших видів послуг	675,0	77,8	808,8	22,2	133,8
по великих підприємствах	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	–	–	–	–	–
по малих підприємствах	675,0	77,8	808,8	22,2	133,8
у т.ч. по мікропідприємствах	198,8	75,0	332,6	25,0	133,8

* Джерело: [48, с. 87-88].

Додаток М

Показники ефективності малих підприємств Закарпатської області за видами економічної діяльності у 2013 р.¹

Види економічної діяльності	Секції КВЕД	Чистий прибуток, що припадає на одне підприємство	Продуктивність праці, тис.грн	Рентабельність активів, %	Рентабельність операційної діяльності, %
Сільське, лісове та рибне господарство	A	34,26	0,09	57,4	7,1
Промисловість	B+C+D+E	70,03	0,12	27,9	0
Будівництво	F	50,58	0,14	32,7	-2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	49,61	0,41	28,5	12,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	63,49	0,18	44,5	3
Тимчасове розміщення й організація харчування	I	28,46	0,07	22,7	-1,6
Інформація та телекомунікації	J	26,80	1,00	102,8	3,5
Фінансова та страхова діяльність	K	509,08	0,14	69,7	39,6
Операції з нерухомим майном	L	202,46	0,07	49,2	7,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	20,72	0,06	22,7	3,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	53,24	0,06	22,0	6,9
Освіта	P	78,96	-	138,2	13,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	25,59	0,06	6,5	-7,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	5,04	-	2,7	-13,8
Надання інших видів послуг	S	6,90	-	28,1	-0,5

¹ Розраховано за джерелами: [47, с. 462; 44, с. 469; 180, с. 98-99].

Додаток Н

**Структура та динаміка активу балансу підприємств малого бізнесу
Закарпатської області за видами економічної діяльності***

Секції КВЕД	Баланс, млн грн		приріст, %	Необоротні активи, млн грн		приріст, %	Оборотні активи, млн грн		приріст, %	Дебітор- ська заборгов- аність
	2012	2013		2012	2013		2012	2013		2013
A	715,4	703,1	-1,7	448,2	449,4	0,3	267,2	253,7	-5,1	92,7
B+C+D+E	1700,6	1963,2	15,4	1053,4	1260,5	19,7	647,2	702,7	8,6	306,7
F	696,8	674,4	-3,2	296,8	308,1	3,8	400	366,2	-8,5	189,7
G	2212,8	2334,6	5,5	872	854,8	-2,0	1340,8	1479,7	10,4	831,9
H	349,2	381	9,1	205,8	205,9	0,0	143,4	175,1	22,1	122,2
I	277,1	303,6	9,6	238,9	261,6	9,5	38,2	42	9,9	19,7
J	41,5	47,7	14,9	25,7	26,8	4,3	15,8	20,9	32,3	8,7
K	206,2	226,3	9,7	37,9	37,4	-1,3	168,4	188,6	12,0	149,3
L	2237,7	2331,3	4,2	1833,7	1939,4	5,8	403,9	391,9	-3,0	273,4
M	320,4	321,1	0,2	273,6	268,6	-1,8	46,8	52,5	12,2	27,8
N	372,8	508,3	36,3	307,4	443,6	44,3	65,4	64,7	-1,1	47,6
P	6,9	8	15,9	4,5	4,6	2,2	2,4	3,3	37,5	0,1
Q	225,8	257	13,8	200	204	2,0	25,8	52,4	103,1	38,2
R	25,5	46,7	83,1	16,8	37,3	122,0	8,8	9,5	8,0	7,3
S	9,6	11,8	22,9	5,2	6,3	21,2	2,4	3,4	41,7	1,6

* Дані розраховано на основі статистичної звітності підприємств за джерелом: [180, с. 100-101].

Додаток П
Структура та динаміка пасиву балансу підприємств малого бізнесу за
видами економічної діяльності*

Секції КВЕД	Власний капітал млн грн		приріст, %	Довгострокові зобов'язання, млн грн		приріст, %	Поточні зобов'язання, млн грн		при приріст, %
	2012	2013		2012	2013		2013	2012	
A	274	296,5	8,2	149,6	158,6	6,0	291,8	248	-15,0
B+C+D+E	752,8	836,7	11,1	311,7	464,9	49,1	636,1	661,6	4,0
F	191,7	152,1	-20,7	72,7	70,1	-3,6	432,4	452,2	4,6
G	282,6	243	-14,0	199,7	206,1	3,2	1730,5	1885,4	9,0
H	62,6	59,9	-4,3	85,7	107,5	25,4	200,9	213,5	6,3
I	189,1	197,3	4,3	44,9	51	13,6	43,1	55,4	28,5
J	24,8	27,3	10,1	2,8	2,6	-7,1	14	17,8	27,1
K	85,2	104,2	22,3	43,3	46,8	8,1	77,7	75	-3,5
L	1004,6	1124,5	11,9	707,9	584,2	-17,5	525,1	622,6	18,6
M	123,7	113,2	-8,5	112,5	131,4	16,8	84,2	76,5	-9,1
N	277,4	425,1	53,2	27	23,8	-11,9	68,4	59,4	-13,2
P	6	6,9	15,0	0	0	0,0	0,9	1,1	22,2
Q	1,8	-0,9	-150,0	120,4	122,2	1,5	103,5	135,8	31,2
R	16,1	28	73,9	6,8	13,2	94,1	1,8	5,5	205,6
S	7,7	9,8	27,3	0,1	0,1	0,0	1,7	1,8	5,9

¹ Дані розраховано на основі статистичної звітності підприємств за джерелом: [180, с. 113-114].

Додаток Р

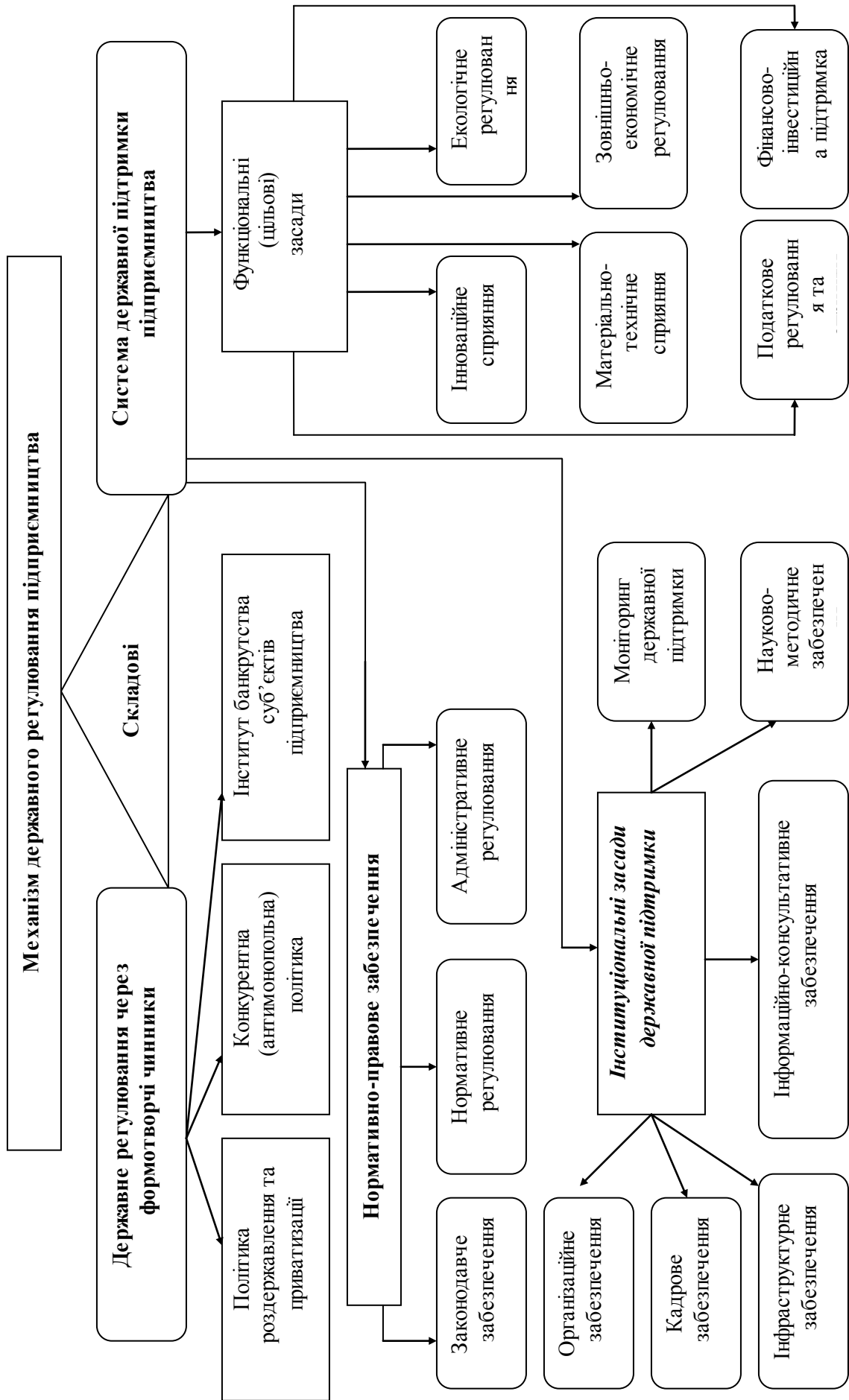

Рис. Механізм державного регулювання підприємництва [43, с. 191]

Додаток С

ПАСПОРТ

Програми розвитку сфери малого і середнього підприємництва в Закарпатській області на 2015 – 2016 роки

Найменування Програми	Програма розвитку малого і середнього підприємництва в області на 2015 – 2016 роки
Підстава для розроблення Програми	Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-VI «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»
Розробник Програми	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації спільно із структурними підрозділами облдержадміністрації, райдержадміністраціями, міськвиконкомками, Закарпатським обласним центром зайнятості, громадськими формуваннями підприємців
Відповідальний виконавець Програми	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації, структурні підрозділи облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми
Мета і основні завдання Програми	Створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва, інноваційно-інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва, підвищення економічних показників розвитку регіону, розвитку пріоритетних галузей економіки, забезпечення зайнятості населення шляхом заохочення суб'єктів господарювання до розвитку їх діяльності
Основні заходи Програми	До Програми включено заходи, які необхідно реалізувати протягом 2015 – 2016 років, для досягнення поставлених цілей та виконання визначених завдань, а саме: формування цілеспрямованої, послідовної та передбачуваної державної регуляторної політики, активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого і середнього бізнесу, формування розвинутої інфраструктури підтримки підприємництва на регіональному та місцевих рівнях, розв'язання проблеми зайнятості населення, особливо в сільській місцевості, залучення до підприємницької діяльності слабозахищених верств населення, які перебувають на обліку у центрах зайнятості
Строки реалізації Програми	2015 – 2016 роки
Фінансове забезпечення Програми	Передбачення щороку асигнувань в обласному бюджеті для реалізації заходів Програми розвитку малого і середнього підприємництва в області на 2015 – 2016 роки
Очікувані результати реалізації Програми	Реалізація Програми дозволить забезпечити збільшення кількості малих підприємств, зменшення рівня тіньового обороту у сфері підприємництва, збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, зміцнення економічної бази регіону, насичення ринку товарами та послугами, поліпшення бізнес-клімату та створення позитивного іміджу області для залучення інвестицій
Контроль за реалізацією Програми	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації проводить щокварталу аналіз виконання заходів Програми і подає звіт Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, Державній службі України з питань регуляторної політики та розвитку малого і середнього підприємництва, облдержадміністрації та обласній раді

ХАРАКТЕРИСТИКА
Програми розвитку малого і середнього підприємництва
в області на 2015 – 2016 роки

1.	Загальна характеристика області	
	<p>Площа території – 12,8 тис. кв. кілометрів. Кількість населення – 1258,4 тис. чол. (за станом на 01.08.2014). Специфіка – аграрно-промислове виробництво, розвиток туризму, рекреації, логістики, деревообробної промисловості, видобуток корисних копалин. Рівень зареєстрованого безробіття – 1,1 відсотка (за станом на 01.01.2014). Перелік територій, що належать до: зон інвестиційної привабливості – згідно із Законом України від 22 березня 2001 року № 2322-III «Про спеціальну економічну зону Закарпаття»; територій пріоритетного розвитку – згідно із Законом України від 24 грудня 1998 року № 357-XIV «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області»; індустріального парку – згідно із Законом України від 21 червня 2012 року № 5018-VI «Про індустріальні парки», в області створено індустріальний парк «Соломоново» – високотехнологічна територія машинобудування для розміщення підприємств з виробництва автомобілів, автокомпонентів та автокомплектуючих ; еврорегіонів – Карпатський єврорегіон, територія якого охоплює 21 адміністративно-територіальну одиницю регіонального (обласного) рівня із загальною площею 145,153 тис. кв. кілометрів. Країни-члени: Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина, Україна (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області).</p>	
2.	Дата затвердження Програми	
3.	<p>Головний замовник Програми</p> <p>Головний розробник Програми</p> <p>Співрозробники:</p>	<p>Закарпатська обласна державна адміністрація департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації відповідні структурні підрозділи облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми, Закарпатський обласний центр зайнятості, громадські формування підприємців</p>
4.	<p>Мета Програми</p> <p>Спрямування дій органів виконавчої влади, суб'єктів малого і середнього підприємництва, громадських об'єднань підприємців на створення сприятливих умов для активізації підприємницької діяльності, впровадження на регіональному рівні заходів з дерегуляції бізнесу, підвищення конкурентоспроможності підприємств малого і середнього підприємництва, створення нових</p>	

		об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва	
5.	Перелік пріоритетних завдань Програми:	Створення додаткових робочих місць, виробництво, перероблення сільськогосподарської продукції, підтримка фермерських господарств, створення для них сервісної інфраструктури; організація туристично-рекреаційної діяльності, зокрема сільського (зеленого) туризму; розвиток інфраструктури підтримки підприємництва	
6.	Очікувані кінцеві результати реалізації Програми у динаміці змін цільових показників	Дані за станом на початок дії Програми	Очікувані результати (прогноз)
	Кількість суб'єктів малого та середнього підприємництва	6018	6319
	Кількість підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення, одиниць	48	50
	Кількість зайнятих працівників у суб'єктів малого та середнього підприємництва (осіб)	79096	90200
	Кількість фізичних осіб-підприємців (за станом на 01.07.2014)	68046*	69246
	Частка обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) підприємств малого та середнього підприємництва у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) (відсотки)	80,9	85,1
	Надходження від діяльності суб'єктів підприємництва до бюджетів усіх рівнів, (за станом на 01.07.2014) (тис. гривень)	541815,3	558191,7
	Кількість об'єктів інфраструктури підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва (одиниць):		
	бізнес-центри;	4	4
	бізнес-інкубатори;	2	2
	технопарки (індустріальний парк «Соломоново»);	1	1
	фінансово-кредитні установи (кредитні спілки);	38	40
	фонди підтримки підприємництва;	10	12
	інвестиційні фонди і компанії (у т.ч. філії);	20	22
	інноваційні фонди і компанії (у т.ч. філії);	14	16
	лізингові центри (у тому числі філії);	3	4
	біржі (у тому числі філії);	14	16
	інформаційно-консультативні установи;	81	86
	страхові організації (у тому числі філії)	40	41
	аудиторські фірми	18	19
	Залучення суб'єктів малого і середнього підприємництва до виконання робіт/послуг		

	за кошти державного бюджету, кількість (одиниць)/обсяги (млн грн)	770/260,8	820/320,4
	Кількість підприємців, які пройдуть підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації (осіб)	2053	3200
	Кількість створених робочих місць (за станом на 01.07.2014)	7545	10563
7.	Терміни і етапи реалізації Програми	2015 – 2016 роки	
8.	Перелік цільових проектів і підпрограм:	запровадження інноваційних проектів, підвищення технологічного рівня підприємств; організація нових виробництв, розширення діючих із залученням вітчизняних та іноземних інвестицій	
9.	Обсяги коштів, необхідних для фінансування заходів, з обласного бюджету, всього: головний розпорядник – департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації	2015 рік – 494,0 тис. грн; 2016 рік – 494,0 тис. грн	
10.	Основні джерела фінансування заходів Програми	Кошти державного, обласного та місцевих бюджетів, банківські кредити, власні кошти підприємців, іноземні інвестиції, інші внески, не заборонені законодавством	
11.	Система організації контролю за виконанням Програми	Інформування щокварталу про хід виконання заходів Програми Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, облдержадміністрації та обласної ради	

* - за даними головного управління Міндоходів у Закарпатській області

Додаток
до Програми

ЗАХОДИ

щодо реалізації Програми підтримки малого і середнього підприємництва в Закарпатській області на 2015-2016 роки

№ з/п	Пріоритетні завдання	Зміст заходів	Терміни виконання	Виконавці	Джерела фінансування	Вартість (тис. грн)
1	2	3	4	5	6	7
1. Упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності						
1.	Реалізація державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності, забезпечення прозорості процесу упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності	Прийняття регуляторних актів на підставі всебічного аналізу їх потенційної ефективності у досягненні поставленої мети та можливого впливу на економічне середовище. Дотримання усіх вимог статей Закону України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»	Постійно	Райдержадміністрації, міськвиконкоми, структурні підрозділи облдержадміністрації	Фінансування не потребує	–
1.1.		Проведення семінарів-практикумів, тематичних зустрічей за участі фахівців місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів підприємництва щодо реалізації норм законодавства з питань державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності	2015 рік 2016 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації спільно із сектором представництва у Закарпатській Державній служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти обласного бюджету	2,0 2,0
1.2.		Інформаційно-методичне	2015 рік	Департамент економічного	Кошти	1,0

1	2	3	4	5	6	7
		забезпечення із впровадження державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності	2016 рік	розвитку і торгівлі облдержадміністрації спільно із сектором представництва у Закарпатській області Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва	обласного бюджету	1,0
1.3.		Постійне оновлення електронних реєстрів регуляторних актів та забезпечення доступу до них суб'єктів підприємництва, громадськості	Постійно	Структурні підрозділи облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Фінансуван ня не потребує	-
1.4.		Оприлюднення на веб-сайті облдержадміністрації інформації про здійснення регуляторної політики	Постійно	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації, відділ інформаційно-комп'ютерного забезпечення апарату облдержадміністрації	Фінансуван ня не потребує	-
2.	Удосконалення законодавства, інших нормативно-правових актів щодо розвитку підприємництва	Підготовка та внесення пропозицій до центральних органів виконавчої влади, Верховної Ради України щодо удосконалення нормативно-правової бази, що регулює питання розвитку підприємництва	2015-2016 роки	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми спільно громадськими об'єднаннями підприємців	Фінансуван ня не потребує	-
2.1.		Підготовка та надання пропозицій щодо стягнення місцевих податків і зборів, встановлення реальних ставок єдиного та фіксованого податків, вартості патентів, орендної плати за використання приміщень та обладнання	2015-2016 роки	Райдержадміністрації, міськвиконкоми спільно з державними податковими інспекціями та громадськими об'єднаннями підприємців	Фінансуван ня не потребує	-

1	2	3	4	5	6	7
3.	Вжиття заходів щодо усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності	Здійснення аналізу звернень підприємців і узагальнення проблем, порушених ними, та підготовка пропозицій щодо їх усунення	Постійно	Райдержадміністрації, міськвиконкоми, департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації	Фінансуван ня потребує	-
4.	Зменшення необгрунтованого втручання органів, які здійснюють контролюючі функції, у діяльність підприємців	Здійснення моніторингу планових та позапланових перевірок суб'єктів підприємницької діяльності фіскальними органами	Протягом 2015-2016 років	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Фінансуван ня потребує	-
5.	Сприяння у вирішенні питання про доведення розміру середньомісячної заробітної плати у сфері малого підприємництва до середньомісячної заробітної плати працівників, зайнятих в економіці області	Дотримання підприємницькими структурами області вимог чинного законодавства у таких напрямках: посилення роботи серед роботодавців щодо укладення колективних договорів; оплата праці у розмірі не нижче мінімального рівня, встановленого чинним законодавством, строків її виплати	Постійно	Департамент соціального захисту населення облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Фінансуван ня потребує	-
6.	Підвищення рівня знань суб'єктів підприємницької діяльності	Висвітлення у засобах масової інформації даних щодо встановлених розмірів ставок фіксованого, єдиного податків та вартості торгових патентів	Постійно	Райдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти місцевих бюджетів	
6.1		Проведення засідань за круглим столом, нарад, семінарів за участі представників фіскальних органів з підприємцями, керівниками громадських об'єднань підприємців	Постійно	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Фінансуван ня потребує	-
6.2		Забезпечення збірниками,	2015 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти	4,0

1	2	3	4	5	6	7
		інформаційними доповідями щодо розвитку малого і середнього підприємництва області	2016 рік	розвитку і обласної адміністрації спільно з головним управлінням статистики у Закарпатській області	обласного бюджету	4,0
2. Фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка						
1.	Фінансова підтримка і середнього підприємства за рахунок бюджетних коштів	Розміщення у засобах масової інформації оголошення про проведення конкурсу з оцінки та відбору інвестиційних проектів суб'єктів малого та середнього підприємництва для отримання часткового відшкодування відсотків за кредитами за рахунок коштів обласного бюджету	2015 рік 2016 рік	Департамент розвитку і обласної адміністрації	Кошти обласного бюджету	2,0 2,0
1.1.		Відбір пріоритетних інвестиційних проектів, які забезпечують створення додаткових робочих місць	2015-2016 роки	Департамент розвитку і обласної адміністрації, конкурсна комісія з оцінки та відбору інвестиційних проектів	Фінансування не потребує	-
1.2.		Забезпечення часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами, наданими суб'єктам підприємницької діяльності для реалізації інвестиційних проектів	2015 рік 2016 рік	Департамент розвитку і обласної адміністрації	Кошти обласного бюджету	400,0 400,0
2.	Удосконалення механізмів кредитування малих та середніх підприємств	Надання кредитів для ведення власної справи; кредитних ліній для поповнення оборотного капіталу; овердрафтів для закупівлі сільгосптехніки, обладнання, транспортних засобів; мікрокредитування;	2015 – 2016 роки	Закарпатська дирекція АТ «Райффайзен Банк Аваль», Західноукраїнська регіональна дирекція АТ «ОТП Банк», Закарпатська дирекція АБ «УКР-ГАЗБАНК», Закарпатське облуправління АТ «Ощадбанк», Закарпатське	Власні та залучені кошти юридичних та фізичних осіб	161,3

1	2	3	4	5	6	7
				регіональне управління АТ «УкрСиббанк», Закарпатське регіональне відділення ПАТ «ВіЕс Банк», філія АТ «Укрексімбанк» (за згодою)		
3.	Підтримка та розвиток підприємств-експортерів	Кредитування малого та середнього бізнесу у рамках програми Європейського інвестиційного банку	2016 рік	Закарпатське обслуговування АТ «Ощадбанк» (за згодою)	Кошти Європейського інвестиційного банку	–
3.1		Кредитування малого та середнього бізнесу в рамках програми Європейського банку реконструкції та розвитку	2015 – 2016 роки	Закарпатська дирекція АТ «Райффайзен Банк Аваль» (за згодою)	Власні кошти банку та кошти Європейського банку реконструкції та розвитку	–
3.2		Кредитування малого та середнього бізнесу в рамках програми Міжнародного банку реконструкції та розвитку	2015–2016 роки	Філія АТ «Укрексімбанк» (за згодою)	Ресурси МБРР (Міжнародний банк реконструкції та розвитку)	–
4.	Підвищення енергоефективності	Кредитування малого та середнього бізнесу у рамках програми Європейського банку реконструкції та розвитку	2015-2016 роки	Філія АТ «Укрексімбанк» (за згодою)	Ресурси ЄБРР (Європейський банк реконструкції та розвитку)	–

1	2	3	4	5	6	7
5.	Передбачення виділення коштів для підтримки розвитку малого і середнього підприємництва з місцевих бюджетів	Подання обґрунтованих пропозицій районним та міським радам для затвердження коштів з місцевих бюджетів для розвитку малого і середнього підприємництва	2015 рік 2016 рік	Райдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти районних та міських бюджетів	1400,0 1550,0
5.1.		Здійснення моніторингу використаних коштів, передбачених для підтримки суб'єктів малого і середнього бізнесу	Щокварталу протягом 2015-2016 років	Департамент розвитку і облдержадміністрації	Фінансування потреби	-
6.	Фінансова підтримка фермерських господарств області	Сприяння створенню та діяльності фермерських господарств, створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості сільського населення	2015-2016 роки	Департамент агропромислового облдержадміністрації, управління агропромислового розвитку райдержадміністрації	Державний та місцеві бюджети	
7.	Надання підтримки підприємницькій ініціативі безробітних, у тому числі молоді	Одноразова виплата допомоги з безробіття для започаткування підприємницької діяльності	2015-2016 роки	Райдержадміністрації, міськвиконкоми спільно з обласним, районними та міськими центрами зайнятості	Фонд загальнообласного в'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	
8.	Стимулювання створення нових робочих місць малими підприємствами, які ведуть діяльність у	Виплата компенсації фактичних витрат у розмірі єдиного внеску на загальнообласне державне соціальне страхування із заробітної плати працюючих безробітних	2015-2016 роки	Райдержадміністрації, міськвиконкоми спільно з обласним, районними та міськими центрами зайнятості	Фонд загальнообласного в'язкового державного соціального страхування	

1	2	3	4	5	6	7
	пріоритетних видах економіки				України на випадок безробіття	
9.	Фінансова підтримка сільського (зеленого) туризму	Розміщення інформації про сільські садиби на веб-сайтах; розроблення та виготовлення рекламних буклетів; проведення семінарів-навчань для власників сільських садиб за участі спеціалістів з розвитку туризму	2015-2016 роки	Райдержадміністрації, міськвиконкоми спільно зі спілками сприяння розвитку сільського туризму	Кошти місцевих бюджетів	
10.	Реалізація інноваційно-інвестиційних проєктів. Реконструкція наявних та будівництво нових об'єктів туристично-рекреаційної галузі	Реконструкція будівель товариства з обмеженою відповідальністю «Лікувально-оздоровчий заклад «Косино» з метою ефективного використання свердловин водопроводів термальних мінеральних вод, с.Косонь, Березівський район	2015 рік	Березівська райдержадміністрація спільно з товариством з обмеженою відповідальністю «Лікувально-оздоровчий заклад «Косино»	Власні кошти, інвестиції	
10.1.		Будівництво нового відділу кемпінгу рекреаційно-туристичного комплексу товариства з обмеженою відповідальністю «Бумеранг» (с. Дийда, Березівський район)	2015 рік	Березівська райдержадміністрація спільно з товариством з обмеженою відповідальністю «Бумеранг»	Власні кошти, інвестиції	
10.2.		Будівництво та реконструкція туристичного центру «Верховина» у с. Каяніця Ужгородського району	2015 – 2016 роки	Ужгородська райдержадміністрація спільно з товариством з обмеженою відповідальністю «Туристичний центр «Верховина»	Власні кошти, інвестиції	
10.3.		Будівництво та реконструкція санаторно-оздоровчого комплексу «Деренівська купіль»	2015 – 2016 роки	Ужгородська райдержадміністрація спільно з товариством з обмеженою відповідальністю «Санаторний комплекс «Деренівська купіль»	Інвестиції	
10.4.		Будівництво туристичного комплексу товариства з обмеженою	2015 рік	Свалявська райдержадміністрація спільно з суб'єктами	Власні кошти,	2000,0

1	2	3	4	5	6	7
		відповідальністю «Золоті полянки» у с. Солочин Свалявського району		підприємницької діяльності	кредити банків, інвестиції	
10.5.		Будівництво будинку відпочинку у с. Поляна Свалявського району	2015 рік	Свалявська райдержадміністрація спільно з приватним підприємцем Коцура П.І.	Власні кошти, кредити банків, інвестиції	1500,0
11.	Освоєння власних та залучених коштів підприємств та малого бізнесу на розвиток виробництва. Створення додаткових робочих місць, наповнення бюджету за рахунок діяльності виробничої сфери. Подальший розвиток сучасної інфраструктури	Використання власних коштів суб'єктів підприємництва на розвиток сучасної інфраструктури: будівництво цехів у м. Свалява з виробництва палет з відходів деревини і тирси	2015 рік	Свалявська райдержадміністрація спільно з обмеженою товариством з відповідальністю «Супер Портал»	Власні кошти, кредити банків, інвестиції	700,0
11.1.		Будівництво цехів з виробування грибів у м. Свалява на території фермерського господарства «Закарпатшампінйон»	2016 рік	Свалявська райдержадміністрація спільно з суб'єктами підприємницької діяльності	Власні кошти, кредити банків, інвестиції	2000,0
11.2.		Будівництво холодильника та допоміжних приміщень на території фермерського господарства «Ранет» у с. Тарнівці Ужгородського району	2015-2016 роки	Ужгородська райдержадміністрація спільно з фермерським господарством «Ранет»	Власні кошти	
11.3.		Реконструкція будівлі під цех із розливу мінеральної води в с. Нижнє Солотвино (урочище Деренівка) Ужгородського району	2015-2016 роки	Ужгородська райдержадміністрація спільно з товариством з обмеженою відповідальністю «Акація – 13»	Власні кошти	

1	2	3	4	5	6	7
11.4.		Будівництво торгово-готельного комплексу у смт Воловець	2015-2016 роки	Воловецька районна адміністрація спільно з приватним підприємцем Яремчик М.М.	Власні кошти	910,0
11.5.		Будівництво спортивно-оздоровчого басейну у с. Минай Ужгородського району	2015 рік	Ужгородська районна адміністрація спільно з приватним підприємцем Бугаєць А.В.	Власні кошти	
3. Ресурсне, інформаційне, кадрове забезпечення, подальше формування інфраструктури						
1.	Ресурсне забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності	Залучення суб'єктів підприємницької діяльності до участі у тендерах для постачання (надання) продукції, товарів, робіт, послуг бюджетним установам області	Постійно	Райдержадміністрації, міськвиконкоми, головні розпорядники бюджетних коштів	Фінансування не потребує	–
2.	Забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності приміщеннями шляхом надання їх в оренду	Рекомендувати органам місцевого самоврядування надавати суб'єктам підприємницької діяльності в оренду приміщення, що вивільняються у процесі повної інвентаризації об'єктів комунальної власності	Постійно	Райдержадміністрації, міськвиконкоми	Фінансування не потребує	–
2.1.		Надання в оренду приміщень на пільгових умовах підприємцям-початківцям та малим підприємствам, які працюють за пріоритетними напрямками	Постійно	Райдержадміністрації, міськвиконкоми	Фінансування не потребує	–
2.2.		Упровадження для суб'єктів підприємництва системи пільгової орендної плати з відстрочкою оплати та зарахуванням витрат на ремонт і обладнання об'єкта до вартості орендної плати	2015-2016 роки	Райдержадміністрації, міськвиконкоми	Фінансування не потребує	–
2.3.		Постійне оновлення створених баз даних незадіяних приміщень	Постійно	Райдержадміністрації, міськвиконкоми	Фінансування не потребує	–

1	2	3	4	5	6	7
		виробничих площ, обладнання, устаткування, об'єктів незавершеного будівництва				
3.	Сприяння участі суб'єктів малого підприємництва у забезпеченні розвитку сільського туризму	Створення умов для надання послуг належної якості суб'єктами малого підприємництва у сфері сільського туризму	Постійно	Департамент житлово-комунального господарства, та будівництва та інфраструктури облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти суб'єктів підприємницької діяльності	
4.	Розбудова прикордонної інфраструктури. Реконструкція та будівництво міжнародних пунктів пропуску	Розбудова пункту пропуску „Ужгород – Вишне Немецке» у рамках проекту „Модернізація та реконструкція пунктів пропусків на українсько-словацькому кордоні»	2015-2016 роки	Управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва облдержадміністрації спільно з митними органами	Міжнародна технічна допомога, державний бюджет, інші джерела	
4.1.		Реконструкція пункту пропуску „Лужанка» у рамках проекту „Ефективний та безпечний кордон між Угорщиною і Україною»	2015-2016 роки	Управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва облдержадміністрації спільно з митними органами	Міжнародна технічна допомога, державний бюджет, інші джерела	
4.2.		Розбудова інфраструктури пункту пропуску „Дякове» у рамках проекту „Ефективний та безпечний кордон між Румунією і Україною»	2015-2016 роки	Управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва облдержадміністрації спільно з митними органами	Міжнародна технічна допомога, державний бюджет, інші джерела	
5.	Пошук потенційних партнерів в	Залучення суб'єктів підприємницької діяльності до участі у днях	2015-2016 роки	Управління зовнішньоекономічних	Кошти обласного	

1	2	3	4	5	6	7
	Україні та за кордоном, залучення інвестицій для суб'єктів підприємницької діяльності області	міжнародних контактів, днях добросусідства та у міжнародних конференціях		зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	та місцевих бюджетів	
б.	Інформаційне забезпечення	Проведення інформаційних семінарів із залучення незайнятого населення до підприємницької діяльності	Постійно	Райдержадміністрації, міськвиконкоми спільно з районними, міськими центрами зайнятості	Фонд загальнообласного соціального страхування України на випадок безробіття	
б.1.		Проведення ярмарків (міні-ярмарків) вакансій, днів відкритих дверей для випускників шкіл, молоді	2015-2016 роки	Райдержадміністрації, міськвиконкоми спільно з обласним, районними, міськими центрами зайнятості, керівниками підприємств	Фонд загальнообласного соціального страхування України на випадок безробіття	
б.2.		Випуск буклетів, брошур, методичних матеріалів для суб'єктів підприємницької діяльності, а також для райдержадміністрації, міськвиконкомів	2015 рік 2016 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації	Кошти обласного бюджету	5,0 5,0
б.3.		Випуск презентаційних збірників, буклетів Закарпатської області	2015 рік 2016 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації	Кошти обласного бюджету	30,0 30,0

1	2	3	4	5	6	7
7.	Підтримка діяльності діючих фермерських господарств та залучення до підприємницької діяльності мешканців сільської місцевості, зокрема до створення нових фермерських господарств	Надання практичної та методичної допомоги діючим фермерським господарствам області та забезпечення мешканців сільської місцевості методичними матеріалами щодо створення нових фермерських господарств	2015-2016 роки	Департамент агропромислового розвитку облдержадміністрації спільно з райдержадміністраціями	Фінансування потреби	-
8.	Залучення суб'єктів підприємництва до проведення регіональних, міжнародних виставок-ярмарків та фестивалів	Організація виставок-ярмарків, фестивалів	2015 – 2016 роки	Райдержадміністрації, міськвиконкоми, управління облдержадміністрації спільно із суб'єктами підприємницької діяльності	Власні кошти суб'єктів підприємницької діяльності, кошти місцевих бюджетів	
9.	Сприяння українським та іноземним компаніям у пошуку партнерів	Участь суб'єктів підприємництва у щорічній виставці-ярмарку «Тур'євро-центр – Закарпаття»	Щороку, вересень	Департамент житлово-комунального господарства, будівництва та інфраструктури обл.-держадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми спільно із суб'єктами підприємницької діяльності	Кошти суб'єктів підприємницької діяльності, обласного бюджету	
10.	Висвітлення питань про розвиток підприємництва, здійснення економічних реформ в області	Проведення зустрічей, нарад, засідань за круглим столом, прес-конференцій керівництва облдержадміністрації, керівників структурних підрозділів облдержадміністрації з підприємцями області, керівниками громадських об'єднань підприємців	2015 рік 2016 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі, управління інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю облдержадміністрації	Кошти обласного бюджету	3,0 3,0
11.	Відзначення професійного свята –	Проведення зустрічей, прес-конференцій, засідань за круглим столом із	2015 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі	Кошти обласного бюджету	15,0

1	2	3	4	5	6	7
	Дня працівників торгівлі (Указ Президента України від 5 червня 1995 року № 427/95)	працівниками торгівлі, ресторанного господарства та нагородження грамотами, пам'ятними подарунками. Висвітлення через засоби масової інформації питань про розвиток торгівлі та ресторанного господарства в області, привітання з нагоди святкування Дня працівників торгівлі	2016 рік	облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	бюджету	15,0
12.	Відзначення Дня підприємця	Проведення зустрічей, брифінгів, засідань за круглим столом із підприємцями, керівниками громадських об'єднань підприємців. Нагородження кращих підприємців області грамотами, пам'ятними подарунками, висвітлення через засоби масової інформації матеріалів щодо розвитку малого бізнесу, а також привітання з нагоди святкування Дня підприємця	2015 рік 2016 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти обласного бюджету	20,0 20,0
13.	Відродження народних промислів	Сприяння створенню осередків народних художніх промислів у містах і селах області	2015-2016 роки	Управління культури облдержадміністрації, обласний організаційно-методичний центр культури, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти місцевих бюджетів	
Кадрове забезпечення						
14.	Підготовка та перепідготовка кадрів для сфери малого та середнього бізнесу у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації	Створення при вищих навчальних закладах області короткотривалих курсів перепідготовки кадрів для ведення власної справи	2015-2016 роки	Департамент освіти і науки, молоді та спорту облдержадміністрації спільно із державним навчальним закладом «Закарпатський обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування,	Кошти державного бюджету	

1	2	3	4	5	6	7
				5 державних підприємств, установ і організацій»; вищі навчальні заклади	6	7
15.	Підготовка у професійно-технічних навчальних закладах робітничих кадрів для сфери сільського (зеленого) туризму	Упровадження нових робітничих професій туристичного спрямування, інтеграція двох і більше професій, модернізація матеріально-технічної бази закладів	2015-2016 роки	Департамент освіти і науки, молоді та спорту облдержадміністрації спільно із професійно-технічними навчальними закладами	Кошти державного бюджету	
15.1.		Організація та проведення циклів семінарів, тренінгів для зацікавлених жителів грських і передгрських районів з питань підприємницької діяльності у сфері сільського (зеленого) та пішохідного туризму	2015-2016 роки	Райдержадміністрації спільно із спілками сприяння розвитку сільського зеленого туризму	Кошти місцевих бюджетів	
16.	Проведення підготовки, перепідготовки кадрів з числа безробітних, які мають намір організувати підприємницьку діяльність	Організація навчання за програмою «Підприємець-початківець»	2015-2016 роки	Закарпатський обласний центр зайнятості спільно із районними, міськими, міськрайонними центрами зайнятості	Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	
16.1.		Проведення циклів навчальних семінарів, тренінгів для незайнятого населення грських і передгрських районів області як розпочати власну справу; бізнес-планування у підприємницькій діяльності. Забезпечення учасників інформаційними матеріалами	2015 рік 2016 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації спільно з асоціацією розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій «Ужгород – XXI вік»	Кошти обласного бюджету та асоціації розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій «Ужгород – XXI вік»	7,0 7,0
17.	Перепідготовка управлінських кадрів	Залучення до конкурсного відбору спеціалістів для участі у програмі	2015 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі	Кошти обласного	1,0

1	2	3	4	5	6	7
	для підприємництва сфери	підприємництва та стажування управлінських кадрів для сфери підприємництва шляхом її популяризації через засоби масової інформації, проведення зустрічей з випускниками	2016 рік	облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	бюджету	1,0
18.	Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва	Створення агентства регіонального розвитку Міжгірського району	2015 – 2016 роки	Міжгірська райдержадміністрація	Кошти грантів, місцевого бюджету	
18.1.		Створення фонду підтримки підприємництва «Гірський інвестиційний фонд»	2015 – 2016 роки	Міжгірська райдержадміністрація	Кошти грантів, місцевого бюджету	
19.	Сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації	Підтримка існуючих та утворення нових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	2015 – 2016 роки	Департамент агропромислового розвитку облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти державного та місцевих бюджетів	
20.	Співпраця з громадянськими організаціями щодо проведення семінарів-практикумів з питань організації та ведення бізнесу	Допомога у формуванні бізнес-ідей, визначенні оптимальних напрямів діяльності підприємців-початківців, надання консультацій щодо започаткування власної справи	2015 рік 2016 рік	Департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації спільно з громадськими об'єднаннями підприємців	Кошти обласного бюджету	4,0 4,0
ВСЬОГО з обласного бюджету: (головний розпорядник департамент економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації)						2015 рік – 494,0; 2016 рік – 494,0
Цільові проекти та підпрограми						
1.	Презентація туристично-рекреаційних можливостей регіону, розширення співпраці у галузі туризму	Організація та проведення щорічної виставки-ярмарку «Тур'євроцентр – Закарпаття»	2015 – 2016 роки	Департамент комунального господарства, будівництва та інфраструктури облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкоми	Кошти обласного бюджету	

1	2	3	4	5	6	7
2.	Реалізація інноваційно-інвестиційних проектів, що потребують фінансування	Будівництво заводу з виготовлення будівельних матеріалів на базі Вовківського родовища глини за межами с. Вовкове Ужгородського району	2015 – 2016 роки	Ужгородська райдержадміністрація спільно з інвестором	Інвестиції	
2.1.		Будівництво заводу з виготовлення будівельних матеріалів на базі Русько-Комарівського родовища глини за межами с. Руські Комарівці Ужгородського району	2015 – 2016 роки	Ужгородська райдержадміністрація спільно з інвестором	Інвестиції	
2.2.		Будівництво санаторно-лікувальних комплексів з ефективним використанням існуючих свердловин термальних мінеральних вод у селах Червоне, Розівка Ужгородського району	2015 – 2016 роки	Ужгородська райдержадміністрація спільно з інвестором	Інвестиції	
3.	Впровадження альтернативних джерел енергії	Будівництво міні-ГЕС у Міжгірському районі	2015 – 2016 роки	Міжгірська райдержадміністрація спільно з обмеженою товариством «Селена»	Кредити банків, інвестиції	3000,0

* Джерело: [74]

Газуда М. В.

Регіональний розвиток сфери малого підприємництва/М. В. Газуда, Н. Ю. Волощук. – Ужгород: Видавництво «ФОП Сабов А.М.», Ужгород – 254 с.

ISBN

У монографії досліджуються теоретико-методичні і прикладні аспекти розвитку сфери малого підприємництва. Здійснено теоретичні узагальнення і обґрунтовано окремі аспекти розв'язання наукової проблеми щодо становлення, функціонування і розвитку підприємницької діяльності. Визначено роль і місце сфери малого підприємництва у соціально-економічному розвитку регіону. Розкрито специфічні особливості та передумови становлення і розвитку малого підприємництва Закарпатської області. Здійснено факторний аналіз регіональних умов та виявлено основні тенденції, можливості і загрози розвитку малого бізнесу на рівні регіону, шляхом проведення рейтингового аналізу конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіонального розвитку. Окреслено конкурентні переваги регіону в контексті інвестиційного та бізнес-клімату, що зумовлюються сприятливими інституційними умовами ведення бізнесу на основі спрощених підходів до започаткування нового бізнесу, довіри до місцевих органів влади тощо. Аргументовано, що розвиток сфери малого підприємництва потребує формування дієвого механізму державного регулювання і підтримки підприємництва передусім на інституціональних засадах, а також забезпечення публічності і прозорості державної регуляторної політики, правового захисту, активізації діяльності громадських об'єднань підприємців.

Для спеціалістів, науковців, практиків, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, коледжів економічного профілю, працівників управлінських структур, державних органів влади, органів місцевого самоврядування.

Формат 60x84/16. Папір офс. Гарнітура Times New Roman.

Друк офс. Ум. друк. арк. 14,76. Обл.-вид. арк. 11,35.

Тираж 300 шт. Замовлення № 31.

Видавництво «ФОП Сабов А.М.».

м. Ужгород, вул. Університетська, 21/220. Тел./факс: (0312) 64-37-22

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4815 від 25.02.2015р.

Друк: ФОП Сабов А.М., тел.: 050-43-22-437